

საქილ

1968

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Նորին Ամենապատուութիւն
Տ. Եղիշէ Արքեպիսկոպոսին
Պատրիարքին Հայոց Երուսաղէմի
Երուսաղէմ

«Բրիստոս յարեաւ ի մեռելոց, ձեզ եւ մեզ մեծ աւետիս»:
Սուրբ Յարութեան աւետիսը նոր լոյս կ'իջեցնէ մեր օրերու
յուսացեալ աշխարհին վրայ, մեր եկեղեցիին վրայ, ամենուս հո-
գիներէն ներս:

Ազատ ու պայծառ թող շողայ լոյսը Յարութեան: Մար-
գիկ եւ ժողովուրդներ, իրենց մտածումներն ու ձեռաց գործերը
թող այդ լոյսով շաղախեն, բիրեղացնեն, ի փառս Ամենակալին
եւ ի փառս Մարդուն: Յարութեան լոյսով թող առաջնորդուին
նաեւ պետութիւնները, հասնելու համար իրական խաղաղութեան
եւ արդարութեան ափին:

Այսօր Սուրբ Յարութեան լոյս կը բերենք Ձեզի յաւիտե-
նական Սուրբ Էջմիածնէն, սրտագին մաղթանքով որ Փրկիչը մեր
Բրիստոս անասան պահպանէ Հայոց Մայր եկեղեցին եւ համայն
ժողովուրդը, հոգեշէն եւ ազգանուէր գործոց առատ պտղաւո-
րումով:

Բարի մաղթանքներ Ձերդ Ամենապատուութեան, Ձեր Ս.
Աթոռոյն ուխտապահ Միաբանութեան եւ համայն մեր հաւատա-
ւոր գաւակներուն, ի պայծառութիւն եւ յանաւան միութիւն
մեր Առաքելական Սուրբ եկեղեցւոյն:

Արդ, Սուրբ Յարութեան շնորհներով *«ազատացեալք ի մե-
ղացն, եւ ծառայեալք Աստուծոյ, ունիք զպտուղ ձեր ի սրբութիւն
եւ վախճան նորա կեանք յաւիտենից: Զի թողակն մեղաց մահ է.
այլ չնորհք Աստուծոյ կեանք յաւիտենից ի Բրիստոս Յիսուս ի
Տէր Մեր»* (Հռոմ. 2, 22-23):

Խնդրեալք եւ սիրոյ ողջունիւ՝

ՎԱԶԳԷՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ս. Էջմիածին,
30 Մարտի 1968

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ա ԷԶՄԻԱՅՆԻ
ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴ
Նախագահությանը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վեհափառ Հայրապետի բարձր նախագահութեան ներքոյ, Գերագոյն Հոգեւոր հորհուրդը Ուրբաթ, Փետրուարի 9-ին մասնաւոր նիստ գումարելով, քննութեան առաւ Սրբալոյս Միւռոն օրհնելու եւ Նորին Սուրբ Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Առաջին Կաթողիկոսի ծննդեան 60-ամեակը հանդիսաւոր կերպով նշելու հարցերը:

Գերագոյն Հոգեւոր հորհուրդը յետ խորհրդակցութեան որոշեց.

1. հնդրել Վեհափառ Հայրապետին օրհնելու Սրբալոյս Միւռոն Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարում, ըստ կանոնաց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, յառաջիկայ տարի, 1969 թուականի Հոկտեմբերի 5-ին, Կիրակի օրը, ի մխիթարութիւն Հայ հաւատացեալ ժողովրդի:
2. Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի ծննդեան 60-ամեակը եւ Գահակալութեան 14-րդ տարեդարձը հանդիսութեամբ նշել նոյնպէս 1969 թուականի Հոկտեմբերի 5-ին, Կիրակի օրը:
3. Այս որոշման մասին հաղորդել Նուիրապետական Աթոռներին, Թեմերին, ազգային-եկեղեցական մարմիններին՝ պաշտօնական գրութիւններով եւ մամուլի միջոցաւ:
4. Միւռոնօրհնէքի եւ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի ծննդեան 60-ամեակի հանդիսութիւններին հրաւիրել ինչպէս ներքին Թեմերից, նոյնպէս եւ Սփիւռքի Թեմերից հոգեւորական եւ աշխարհական ներկայացուցիչներ:
5. Այս հանդիսութիւնների առթիւ հրատարակել Վեհափառ Հայրապետի Կոնդակների եւ Քարոզների ժողովածու:

ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴ
(Կնիք)

10 Փետրուար 1968 թ.
Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ա ԷԶՄԻԱԾՆԻ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահությամբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգեն Ա. Վեհափառ Հայրապետ, հրաւերով Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց Հայոց քեմակալ Առաջնորդի, պիտի նախագահի Նիւ Եորքի նորակառոյց Մայր Տաճարի օծման արարողութիւններին Ապրիլի 28-ին եւ ապա իր Հայրապետական օրհնութիւնները պիտի բաշխի Մ. Նահանգաց եւ Գոնատայի Հայոց Թեմերի մի շարք եկեղեցական համայնքներին:

Վեհափառ Հայրապետը, իր նառնապարհի վրայ դէպի Մ. Նահանգներ, հրաւերովը Վիեննայի Հայոց եկեղեցական համայնքի վարչութեան, պիտի կատարի օծումը Վիեննայի Հայոց նորակառոյց Ս. Հռիփսիմէ եկեղեցւոյն Ապրիլի 21-ին:

Նորին Սրբութիւնը, Յունիսի 15-ից յետոյ իր ուղեւորութիւնը պիտի շարունակի դէպի Հարաւային Ամերիկա, հրաւերովը Հարաւ-Ամերիկայի Հայրապետական Պատուիրակին եւ Արժանտինի Հայոց եկեղեցական կեդրոնական վարչութեան, իր օրհնութիւնը տանելու համար նաեւ այդ շրջանի իր հոգեւոր գաւակներին:

Այն ուղեւորութեան ընթացքին, Նորին Սրբութեան պիտի ուղեկցեն Գերշ. Տ. Կամիտաս Եպս. Տէր-Ստեփանեան, Առաջնորդ քեմին Հայոց Վրաստանի, Հոգշ. Տ. Ներսէս Ծ. Վրդ. Պողոսյան, տեսուչ հոգեւոր նեմարանի եւ Պրն. Արթուր Հատիտեան, խմբագիր «Էջմիածին» ամսագրի:

Վեհափառ Հայրապետը իր շֆախմբով կը մեկնի Ապրիլի 16-ին եւ կը վերադառնայ Մայր Աթոռ Յուլիս ամսի կէսերին:

ԴԻԻԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՅ
(ԿՅԻԲ)

Ս. Էջմիածին,
25 Մարտի 1968

ՄԻՈՆ

ԽԲ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐԾՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

«ميون» مجلة رمنية شهرية، دينية، أدبية، تعريب

"SION" ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1968

Մարտ-Ապրիլ

Թիւ 3 - 4

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՑԱԻԵՐԺԱԿԱՆ ԱՊՐԻԼԸ

Յարանորոգ եւ մշտաշարժ, Բնութիւնը՝ իր անյեղլի օրէնքներով դարձեալ այս Ապրիլին պատուած է կուրծքը մայր հողին, ու համայնատարած կանաչին մէջէն կանչն է դարձեալ կեանքին, որ աւետաբեր երգ մը իբրեւ՝ հետզհետէ բարձրացող իր ելեւէջներով կու գայ հռչակել յաղթանակը զարթօնքին, յարութեան:

Տերեւախիտ ճիւղերը որթերուն —երէկ տակաւին մերկ եւ երեւութապէս անկենդան—, կ'երգեն հրաշքը այդ զարթօնքին. նորաբողբոջ ծաղիկներով բեռնաւոր ոստերը ծիրանիներուն, դարնան զով շունչին հետ կը բերեն թարմութիւնը վերընձիւղող բնութեան. եւ ամէն դուռի վրայ ու փակ իւրաքանչիւր պատուհանի ապակիի երեսին՝ կ'արձագանգէ յստակ զարկը ինքզինք նորոգող կեանքին: Զիւներէն ետք եւ փոթորիկներէն, մտատանջութեան եւ յարատեւ սպասումի օրերէն յետոյ՝ Բնութեան կը դիմէ Մարդը, ընդարմացած սրունքներով այլ հետզհետէ հողին վրայ հաստատուող իր քայլերով:

Վերածնող կեանքի եւ ուրախութեան այս օրերուն, գրեթէ անկարելի կ'ըլլայ մտածել խաւարի այն ուժերուն՝ որոնք, բը-

նազդական ներքին անվտանգ մղումով մեր փորձեցին ծառանալ նոյն այդ կեանքին դէմ, ու կեանքի եւ Մահուան կրկնախաղին մէջ նախընտրեցին առաքեալներ ըլլալ աւերումին եւ սպաննութեան: Անիմանալի պատճառներով, որոնք ժողովուրդներու դարաւոր պատմութեան մէջ յաճախ արձակած են մրափող դազանը մարդոց էութիւններէն ներս, ամբողջ ցեղ մը մահուան տարուեցաւ եւ լեռներու ու ձորերու, դաշտերու եւ անապատներու մէջ անճիտուեցաւ ու տասանորդուեցաւ: Եթէ այդ ցեղին յանցանքն էր իր տկարութիւնն ու անպաշտպան վիճակը, այլ ան ունէր մեծազոյն պատճառը իր ապրելու իրաւունքը իրեն հաւատակից ու քաղաքակիրթ ժողովուրդներէն յուսալու: Սակայն առանձին՝ ամբողջ աշխարհի երեսին, լքուած դինք դարպասողներէն եւ իր կարծեցեալ բարեկամներէն, այդ ցեղը՝ որուն հազարամեակներ երկարող կեանքին մէջ անթիւ էին փոթորկայոյզ վերիվայրումները, անգամի մը համար եւս Մահուան մողոքին նետեց այն ամէնը ինչ որ ունէր, շահելու համար իրաւունքը կեանքին, ստանալու համար բարձրագոյն շնորհը իր ոտքերուն վրայ իր սեփական ուժերով ամրանալու եւ հաստատուելու:

Թափեցան տերեւները մեր ցեղի ծառին՝ երբ նոյնիսկ առուն չէր տակաւին, տապարահար ինկան մերկ ճիւղերը եւ կացինը չխնայեց նոյնիսկ խորարմատ մեր բունին, որուն անվնաս պահպանման համար դարեր եւ դարեր շարունակ մեր հաւաքական ճիւղն ու հաւատաւոր եռանդը հեղեր էինք պարարտ հողին: Եւ եթէ սկեպտիկ այս դարուն պէտք է բացատրուին ու պատճառաբանուին նոյնիսկ հրաշքները, այն ատեն կրնանք ա՛յս ճիւղով եւ ապրելու տենչանքի ա՛յս անվհատ հաւատքով բացատրել հրաշքը մեր կտրատուած ու խորշակահար ծառի վերընձիւղման:

Ինչպէս պետութիւն մը որ կեանքի ու մահուան վճռական գուպարին մտած, պատերազմի ասպարէզ կը նետէ իր պահեստի ամենայնոքին դինուորն անգամ՝ ի հաշիւ յաղթութեան որ չի՛ կրնար չգալ, նոյնպէս եւ մենք գործածեցինք մեր ցեղային նկարագրին ու դիմագծին ամենէն վերջին մասնիկներն իսկ, եւ արիւնաքամ, կիսամեռ ու մերկ՝ մեր ճակատագրի մեծազոյն փորձութենէն դուրս ելանք պայծառ ճակատներով ու յաղթական ոգիով: Սարսափելի էր պայքարը եւ անհաւասար, սակայն որովհետեւ մենք «անմեղ էինք, լիքը սիրով ու հաւատով անասան», որովհետեւ «վառ յոյսերով» կը նայէինք «դէպի Հայոց ապագան», կրցանք մահուան մէջ իսկ գիտնալ թէ պիտի ապրէինք ու տեւէինք, նոյնիսկ եթէ կտորակուած եւ բաժան-բաժան:

Եւ հիմա, գիտնէն վեր քաշկռտուող վիրաւորի մը նման երբ ա՛լ կեցած ենք մեր ամբողջ հասակով եւ կը ճգնինք հաւաքել մեր ուժերը՝ որոնք այնպէս անխնայ գործածք էինք, մեր կամքը խոչընդոտներու կը զարնուի եւ յուսահատութիւնը բարձրագույն մեր երեսին կը գոռայ: Հեռու՝ հայրենի հողէն, պարտաւոր՝ Հայաստանի անունով եւ երազով միայն ապրելու, եւ մեր ոտքերը օտար անապահով ճամբաներու անգուլթ քմայքներուն ենթակայ՝ երեւութապէս անկարելի կը գտնենք ուժերու նման վերանորոգում մը, անկարելի՝ արտասահմանի մէջ իրբեւ մէ՛կ հա-

աջականութիւն ապրելու տենչը, բայց կարելի ու գրեթէ պարտադիր՝ մեր ամբողջական ձուլումն ու անհետացումը:

Սակայն ինչո՞ւ եւ ուրկէ՞ նման ճակատագրականութիւն մը, ո՞ր օրէնքով եւ ինչպէ՞ս անխուսափելի պարտադրանքի մը ձեւը կ'առնէ այս համոզումը մեր մէջ, արմատանալու չափ մեր հոգիներէն եւ մտայնութիւններէն ներս: Ինչո՞ւ կը մոռնանք որ մեր ցեղի նկարագրին ամենէն ցայտուն գիծը միջավայրին յարմարելու եւ ռակայն ինքնուրոյնութիւնը պահելու ատակութիւնն է, դարերու փորձառութեամբ ամրացած: Ինչո՞ւ չենք ուղեր օգտագործել մե'ր ձեռքերով իրագործուած նիւթական այն բարօրութիւնը՝ որուն մէջ կ'ապրինք արտասահմանի ափերուն վերայ, զայն վերածելու համար ոգեկան արժէքի եւ հայապահպանման ամենէն ամուր յենարանի: Ինչո՞ւ կը կորսնցնենք մեր հաւատքը մեր ներծին առհաւական կարողութիւններուն վրայ եւ փոխանակ ճիգով ու պայքարով յաղթանակելու՝ կը նախընտրենք անփութութեամբ եւ ջլատող անյուսութեամբ պարտուիլ ու հոսանքն ի վար քշուիլ: Մեր նախնիքները այսպէս չապրեցան ու այսպէս չգործեցին. փաստը այս հաստատումին՝ մեր գոյութիւնը իբրեւ Հայ, նոյնիսկ եթէ աքսորական եւ թափառաշրջիկ: Այսպէս չե՛ն ապրիր ու այսպէս պարտաւոր նկարագիր չե՛ն ունենար բոլոր այն ժողովուրդները՝ որոնք նպատակ մը ունին իրենց կեանքին մէջ եւ որոնք իրենց իտէալին համար գիտեն ծրագրել, կազմակերպել ու գործել. որոնք իրենց ցեղային թերութիւններն ու սխալները քննելով ու դարմանելով հանդերձ՝ չեն իյնար ամբաստանութիւններու եւ եղբայրասպան վէճերու մէջ, այլ՝ գիտեն յառաջահայեաց ըլլալ ու կեանքի մանրութները ձգել մանրութներով ապրողներուն: Արդեօ՞ք մեզի համար եւս մանրութները սկսած են աւելի արժէք ու գերակշիռ հանգամանք ստանալ, քան գլխաւոր կէտ նպատակին մեր գոյութեան ու մեր կեանքին:

Գիտենք որ մեր էութեան հակառակ է անպայքար նահանջ մը, գիտենք որ ճակատագրապաշտ եւ կոյր համակերպում մը անհաշտ է մեր սքանչելի պատմութեան փաստերուն եւ տրամաբանութեան. եւ վերջապէս՝ գիտենք որ ժամանակաւոր ընդարմացումէ եւ նպատակի առժամեայ մշուշումէ մը ետք՝ չի՛ կրնար մեր երկնակամարը չբացուիլ զարնան այս կապոյտ ու կանաչ օրուան նման, եւ գիտենք որ չեն կրնար դէպի բացուող դարունն ու կեանքը չդիմել անոնք՝ որ երիտասարդ ու կաշմբողուն, պիտի ըլլան մեր կեանքի սերմնացաններն ու ապագայի հնձուորները: Գիտենք, կը հաւատանք, համոզուած ենք որ անոնք պիտի գան, եւ իրենց ջլապինդ բազուկներով պիտի երկնեն յաղթանակը կեանքին՝ Մահուան վրայ, որպէսզի ա՛լ վերջապէս հանգստանան մեր բիւրաւոր նահատակները եւ մեր տարիներու պանդխտութիւնն ու աքսորը դառնան ձմրան մռայլ օրերու յուշ ու սպասում՝ նորածին Գարնան մէջ:

Ա. Գ.

Ն. ԱՄԵՆ. Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆԻ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԱՄԵՐԻԿԱ ԵՒ ԴՈՈՍ

1968 Փետրուար Թ-ին, Հինգշաբթի, առաւօտեան ժամը 4-20-ին, Նորին Ամենապատուութիւն Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէր-տէրեան. Պասրիարք Հայոց Երուսաղէմի, ընկերակցութեամբ Հոգշ. Տ. Յուսիկ Մ. Վրդ. Պաղտատեանի, Եւրպայի անգլիական ընկերութեան օգանաւով համալսելու Թէլ-Աւիւն դէպի Լոնտոն: Օղակայանին մէջ ընդունուեցաւ Անգլիոյ Կաթողիկոսական Պատուիրակ Գերշ. Տ. Պաակ Արքեպս. Թումայեանի կողմէ, որուն հետ երեք ժամերու տեսակցութիւն մը ունենալէ վերջ, ամերիկեան օգանաւով շարունակեց համալսել դէպի Պոսթոն, որ Ամերիկայի իր շրջապտոյտին առաջին հանգրուանը պիտի ըլլար:

ԺԱՄԱՆՈՒՄ Ի ՊՈՍՏՈՆ

Նոյն օրուան ժամը 3-25-ին կէսօրէ ետք, Նորին Ամենապատուութիւնը հասաւ Պոսթոնի միջազգային օդակայանը: Մասաչիւսէթսի Նահանգապետը եւ Պոսթոնի Քաղաքապետարանը յատուկ կարգադրութիւններ ըրած էին օդակայանին մէջ, արժանավայել կերպով ընդունելու համար Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքը: Թաւմ-բընի Քաղաքապետը և Նահանգի Կառավարիչի մերկայացուցիչ Գնդապետ ձերոմ Օ'Գոննըր ընդունեցին Պատրիարք Սրբազանը օդակայանէն եւ առաջնորդեցին զինք պատուոյ սրահը, ուր, զինք շրջապատող բնիկներու եւ հեռաւորի մերկայացուցիչներուն՝ Նորին Ամենապատուութիւնը յայտնեց.

«Կուգամ երուսաղէմէն, Սուրբ Տեղեաց մեր իրաւամբներուն վերաբերեալ հարցերով, ինչպէս նաեւ Սիոն լեռան վրայ պատերազմին աւերակուած մեր սրբավայրերու վերաշինութեան համար միութեակն միջոցներ հայթայթելու միտումով:

«Մեծ հաճոյք է իմի համար գտնուիլ

հոս, մեծ այս երկրին մէջ, խորիսխը ազատութեան եւ խաղաղութեան, հայրենիք անկախութեան, որուն սեւեռուած են ամբողջ ազատատենչ ժողովուրդներու նայածքները:

«Եւ արտէ կը մազբեմ որ Տիրոյ օրհնութիւնը միշտ անպակաս ըլլայ այս մեծ երկրի եւ ժողովուրդի վրայէն, որպէսզի ան ի վիճակի ըլլայ յանձնակալ իրմէ աւելնալու ազատութեան եւ խաղաղութեան բարիքները, որոնց այնքան պէտք ունի տառապող մարդկութիւնը»:

Հիւրասրահին մէջ Պատրիարք Սրբազանը դիմաւորուեցաւ Ամերիկահայոց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Թորգոմ Եպս. Մանուկեանէն, Պատրիարքարանի Դիւանապետ Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Անէմեանէն՝ որ Սրբազան Պատրիարքի ժամանումէն առաջ Ամերիկա մեկնած էր արդէն, Հոգշ. Տ. Հմայեակ Մ. Վրդ. Ինդայեանէն, Արժ. Տ. Բարգէն Ա. Գեմյ. Մազատեանէն, Ս. Երազմուրթիւն Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան եւ այլ պաշտօնական անձնաւորութիւններու կողմէ:

Այս առթիւ, Նահանգապետի մերկայացուցիչ Գնդապետ ձերոմ Օ'Գոննըր Նորին Ամենապատուութեան մերկայացուց պատուոյ մագաղաթ մը, հետեւեալ պարունակով.

«Մասաչիւսէթսի նահանգը, իր Կառավարիչին՝ Նորին Վսեմութիւն ձամ Վոլքերի մեղով, Նորին Ամենապատուութիւն Տ. Եղիշէ Բ. ին, Պատրիարքին Հայոց Երուսաղէմի, իր այցելութեան առթիւ ի Մասաչիւսէթս, կը մերկայացնէ իրախտիքը յոյր քաղաքացիներուն, որուն այնքան արժանի է եկող մեծ հիւրը»:

Գարն հիւրասիրութենէ մը ետք, Պատրիարք Սրբազանը Քաղաքապետի ինքնաշարժով առաջնորդուեցաւ Սոմերսէթ հիւրանոցը:

ՔԱՐՈՁ Ս. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ
ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԵՋ

Փետրուար 11-ին, Կիրակի առաւօտ, Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքը, ընկերակցութեամբ Գերշ. Տ. Շաւէ Եպիսկոպոսին եւ Հոգշ. Տ. Յուսիկ Ծ. Վարդապետին, ազօրեց Պոսթանի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցիին մէջ: Հաւատամբէն ետք Պատրիարք Սրբազանը քարոզեց «Զհաւատսըն պահեցի» բնաբանով, ի ներկայութեան

էր ըլլալ, Ոսիսագահելու համար Հրեայ-Քրիստոնեայ եղբայրութեան մշակերայթիւն,

ՀԱՇՎԵՐՈՅԹ Ի ԹԱՌԻՆԹԸՆ

Ժամը 12-30-ին Քաղաքապետի ինքնաշարժով Պատրիարք Սրբազանը հասաւ Թաւուքըն քաղաքը, ներկայ ըլլալու եւ Ոսիսագահելու Հրեայ-Քրիստոնեայ եղբայրութեան տարեկան մշակերայթիւն, որում երաւիրուած էր շարաքներ առաջ:

Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, Ամերիկեան Երեսփոխանական Ժողովի Նախագահ Վեմափայլ շան Մաք-Քարմէքի հետ:

հոծ բազմութեան, յորդորելով ներկաները որ Ոսիսանձախնդիր ըլլան պահելու իրենց հաւատքը, այսինքն շարք այն հշարտութիւններուն՝ որոնք անցեալէն կուգան, իբրեւ Բանկագին ժառանգութիւնը իրենց հայրերու հաւատքին, իրենց պատկանած եկեղեցիին եւ ժողովուրդին: Պատրիարք Սրբազանը յետոյ առաջնորդուելով եկեղեցւոյ անդամներու կողմէ, տակաւին պատարագը չաւարտած մեկնեցաւ եկեղեցիէն, որովհետեւ ժամը 12-ին Թաւուքըն պէտք

շաշկերայթիւն ներկայ էին մահանգին կաթոլիկ եւ բողոքական բարձրաստիճան եկեղեցականները եւ տեղւոյն հրէական գաղութի ներկայացուցիչները, աւելի քան 350 անձեր: Այս առիւթ Պատրիարք Սրբազանը ներկաներուն ուղղեց հետեւեալ իր խօսքը, անգլերէն լեզուով.

«Փառք եւ պատիւ եւ խաղաղութիւն
 ամենայնի որ զործէ զբոլոր, նախ
 չրէին եւ ապա Հեթանոսի»:

Համ. Բ. 10

«Միքելի բարեկամներ եւ եղբայրներ ի Քրիստոս,

կուգամ Օրոսադէմէն, մեծ կրօններու կեդրոնը եղող յաւիտեական քաղաքէն, եւ ձեզի կը բերեմ օրհնութիւնը նախնական վայրերու, ինչպէս նաեւ ողջունը ձեր այնտեղի եղբայրներուն, որոնք օր առ գիշեր կը տնկին՝ վառ պահելու Աստուծոյ լոյսին աշտանակը թէ՛ այդ տուրք վայրերուն եւ թէ մարդոց հոգիներուն մէջ:

Ինքզինքն մեծապէս պատուած կ'զգամ այս պահուս, հրաշքաւոր ըլլալու համար այս հաւաքոյթին, ուր բոլր քաղաքի եկած են հոգեւոր եւ բարեկամ սիրտերը, մտածելու եւ զգալու միասնաբար մարդերու բարիքը: Որպէսզի կարելի ըլլայ տակայն այդ բարիքին իրագործումը, անհրաժեշտ է խաղաղութիւնը սիրտերու, որ բարգաւաճ կեանքի եւ արդիւնաւոր գործունէութեան ամենէն հիմնական պայմանն է անտարակաշ:

Պէտք իսկ չկայ ըսելու թէ՛ խաղաղութիւնը ամէն բանէ առաջ պտուղն է սիրոյ, այն վեհագոյն առաքինութեան, որ կ'եղբայրացնէ անհատներն ու ժողովուրդները, որ աստուածային զգացումին սրբութիւնը կը դնէ աշխարհի հոգեւորէն ալեկոծուած եւ սկստորած սրտին մէջ եւ որ մարդկային գիտակցութեան կուտայ անբիծ լոյսի այն պայծառութիւնը՝ որով մարդ կրնայ ճշդիւ տեսնել ու ճանաչել ինքզինքն եւ իր մերձաւորը:

Եկեղեցիները, ինչպէս նաեւ ամենց ներկայացուցիչները, իրարու հետ կարենալ ըլլալու համար՝ պէտք է նախ կարենան սիրել զիրար: Մարդկային եղբայրութիւնը աւելի բարոյական է քան դաւանական հազարաւորին մըն է: Եթէ հաւատքի միաբնութիւնը չէ իրագործուած անցեալի մէջ, զլիաւարաբար այն է պատճառը՝ որ սիրոյ միջոցաւ, չեն մօտեցած անոր: Մեր հաւատքի առարկան է Աստուած եւ Աստուած սէր է:

Զգտիլ կարենալու համար այս բանին, հարկ է որ իւրաքանչիւր եկեղեցի կարող ըլլայ, պահ մը գէշ, ինքզինքն ձեռքազատել այն կապումներէն, պատական պատճառներու, միջոյցարի հանգամանքներու, ցեղական նկատումներու եւ ուրիշ աւելի կամ նուազ նիւթական հաշիւներու կազմած այն

արգելքներէն, որոնք զինքն սահմանափակած են իր կզգիացումին մէջ:

Պետութիւնները յաճախ իրարու հետ կը համերաշխին բացատրելի եւ երբեմն հազիւ արգարանալի նկատումներով: Միտք գործութիւնը որ պիտի կրնար եկեղեցիները բնիկ միակ համերաշխութեան մը՝ անմեղա եւ անմաւաճ տէրն է, ան՝ ուրիշ կը ձեռն խաղաղութիւնը եւ կը պատրաստէ միտքերը փոխադարձ հասկացողութեան: Վասնզի կիրքերէ եւ վեճերէ հանգարտած միտքն է որ կրնայ ըմբռնել ճշմարտութիւնը:

Նախ խաղաղութիւն և սէր, յետոյ միաբնութիւն կարծիքներու կամ վարդապետութիւններու: Այս ըմբռնումն է որ կը յայտնուի Հայ եկեղեցւոյ աղօթքին մէջ: «Եկեղեցիներուն տուր խաղաղութիւն, այսինքն սէր, որպէսզի ամեն կարենան ունենալ հաւատքի միաբնութիւն»:

Ո՛վ կրնայ ուրանալ Աւետարանի քաղաքական հրաշալի գործը, զոր Հոսմի Եկեղեցին կը պարզէ մինչեւ այսօր, աշխարհի ամենանեղաւոր մարգերուն մէջ: Ո՛վ կրնայ մտնել քրիստոնէական վարդապետութեան ճշգրտման եւ անցեալին մէջ այնքան ճշմարտ արդիւններով փայլող Յայն Օրթոտոքս եկեղեցւոյ գեղեցիկ եւ փառաւոր գործը: Ի՞նչ քառ գտնել մատուցանելու անվերապահ հիացումի հարկը այն բարի եւ ազնիւ գործունէութեան նկատմամբ՝ զոր Ամերիկեան քրիստոնէութիւնը հետզհետէ աւելի յարգուն համեմատութիւններով կ'ունենայ, արդիւնաւորելով կրօնքին խորհուրդը, Աւետարանի հոգին կեանքի բոլոր գործունէութիւններուն մէջ: Ինչպէ՞ս կրնանք անտեսել այն քանակազին ծառանգութիւնը զոր Քրիստոնէայ եկեղեցին ստացաւ Հրէից Ս. Գրքէն: Ամէն եկեղեցի անցեալին մէջ եւ այսօր ունեցած է եւ ունի իր առաւելութիւնները եւ նուիրումի իր եղանակը, որոնցմով կը կազմուի համագործութիւնը քրիստոնէական ծառայութեան ստորոգող գործին:

Փրկիչ եւ Տէր մեր, դուն որ ըսիր թէ «Որ որ երկու կամ երեք հոգի մը անուանուիք հաւաքուին»՝ հոն անմեղ մէջ եւ դուն, եղիր ինչն մեր մէջ եւ մեզի հետ, որ եկած ենք հոս սիրոյ պաշտօն մատուցանելու բոլ

անունինք: Մտնեցաւ նախ մեր սիրտերը խրատելու և վառել մեր մէջ սիրոյ նրբագը՝ որ մեզիկ ցոյց տայ նշմարիտ եղբայրութեան նամբան, որ բեզմով կ'սկսի. բեզի յանգելու համար: Ամէն:

Ճաշկերոյքէն ետք, Թաւուսընի Քաղաքապետը մեծ ընդունելութիւն մը տուաւ Պատրիարք Սրբազանին՝ Քաղաքապետութեան դահլիճին մէջ. որուն ներկայ էին Քաղաքապետարանի անդամները, պաշտօնեաները եւ քաղաքին երեսիները:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յաջորդ օր. երկուշաբթի. Փետրուարի 12-ին, Պոսթանի Արքեպիսկոպոս Գարտիմալ Գուշինկ իր ապարանքին մէջ հիւրասիրեց Պատրիարք Սրբազանը, որուն կ'ընկերանային Գերշ. Տ. Շահէ Նպս., Հոգշ. Տ. Յուսիկ Մ. Վրդ., Արք. Տ. Բարգէն Ա. Գինգի. եւ Տիարք ձան Մուրադեան, խորէն խալիկեան. Չարլզ Կարապետեան, Ռիլ-երմ Մարքին, Ուոլթըր Վարդանեան եւ ուրիշ անձնաւորութիւններ:

Պատրիարք Սրբազանը շնորհակալութիւն յայտնեց Նորին Վսեմութեան, որ ընդունած էր նախագահել խառն յանձնախումբին, որ կազմուած է Սիանի սրբատեղիներու նորոգութեան համար: Ն. Վսեմութիւնը խոստացաւ ընել իր կարելին, որպէսզի վերանորոգուին 1948-ի եւ 1967-ի պատերազմներուն հետեւեալով վնասուած եւ ակերուած սրբատեղիները: Սիանի բարձունքին: Առնց մէջ ամենէն աւելի վնասուած եւ գրեթէ ամբողջութեամբ ժամբուած է Հայոց Ս. Փրկիչ Վանքը, իր եկեղեցիով, բնակարաններով և մանաւանդ Պատրիարքներու դամբարաններով եւ ազգային գերեզմանատան մէջ գտնուող յուշարձաններով: Վնասուած միւս սրբատեղիներն են. Պենտիկոսեան Հայրերու Ննջման եկեղեցին եւ Վերափոխման Հայրերու Ս. Պետրոսի եկեղեցին:

Կայարա Քահանայապետի տան վայրին վրայ կառուցուած Ս. Փրկիչ Վանքը, Աստուածամոր ննջման, Պետրոսի աւրացման և մեր Տիրոջ չարչարանքներու սրբազան վայրերուն վրայ կառուցուած եկեղեցիները արմենէն աւելի վնասուեցան ռմբակոծումներ:

յէն, որպէստեղ կրակի գիծին մէջ կր գտնուէին:

Առնց վերակառուցումին համար կազմուած է Պատույն Յանձնախումբ մը, եւստեղ անձնաւորութիւններէն.

Ամենապատիւ Տէր Նիշէ Պատրիարք Նորին Վսեմութիւն Գարտիմալ Բիշըրա Գուշինկ

Տօք. Խուրն Պէշէ

Տօք. Չարլզ Մալիֆ

Նորին Վսեմութիւն Թէտի Քուլէ

Նորին Վսեմութիւն ձան Մաք Բարձէ

Նորին Վսեմութիւն Էտուրքո Պուր

Յանձնախումբին նպատակն է հանգանակել երկու միլիոն տոլար, վերոյիշեալ Հայ եւ Կաթոլիկ սրբաւայրերու վերանորոգութեան համար:

Գարտիմալէն հրաժեշտ առնելէ ետք, Նորին Ամենապատուութիւնը ուղղուեցաւ Պոսթանի Քաղաքապետարանը, որու մուտքին ընդունուեցաւ նարնտիւր Քաղաքապետ Պրմ. Ուայքի կողմէ: Պատրիարք Սրբազանը Նորին Վսեմութեան նուիրեց Բեքդե-իւմի մէջ յատկացուեց տարաւստուած Ամերիկեան զինանշանը, ստատիկ վրայ փառագրուած: Քաղաքապետը Պատրիարք Սրբազանին նուիրեց Պոսթանի հնատիպ ճկարը, յատուկ արձանագրութեամբ:

Կէսօրէ ետք ժամը 2:30-ին, Նորին Ամենապատուութիւնը, իր հետեւորդներով, պաշտօնական այցելութիւն մը տուաւ Մասաչուսէթս նահանգի Կառավարիչ Տիար ձան Վլարէի:

Բարի գալուստի եւ շնորհակալութեան խօսքերու փոխանակութենէն ետք, Պատրիարք Սրբազանը յանձնեց Նորին Վսեմութեան անգլերէն լեզուով եւ գեղատիպ տրեպագրութեամբ Աստուածաշունչ կը, որուն կազմը յատկապէս պատրաստուած էր Բեքդեիւմի մէջ: Իսկ Նահանգապետը Պատրիարք Սրբազանին նուիրեց արծաթեայ ակսէ կը, յատուկ արձանագրութեամբ:

ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ՄԻԱՅՑԱԼ ԱԶԳԵՐՈՒ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ

Երեքշաբթի օր. Փետրուարի 13-ին, Պատրիարք Սրբազանը մեկնեցաւ Պոսթա-

Ունի նաև հորի, որի կ. ե. ժամը 2-30-ին, այցելեց Ու թանքի «Փոխանորդ» Դեսպանի Բալի Պրնչին, որուն հետ երկաթ խոսակցութիւն մը ունեցաւ Երուսաղէմի եւ Ս. Տեղեաց գոյակիճակին մասին:

Նոյն օրը, Նորին Ամենապատուութիւնը մեկնեցաւ դէպի Ուաշինկթըն մայրաքաղաքը:

Հարրիսի կողմէ: Ժամը 12-ին Պատրիարք Սրբազանը մուտք գործեց ժողովի դահլիճը, ուր բարձրացաւ ճախագահական ամպիոնը եւ ժողովը բացաւ հետեւեալ աղօթքով:

«Նկած Երուսաղէմէն՝ Ս. Քաղաքէն, կ'աղօթենք զնեմաշուք այս ժողովին հետ՝ զինադադարի եւ խաղաղութեան համար,

Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը՝ Նախագահ Քենեդիի յուշարձանին երբ կ'այցելէր:

ԲԱՅՈՒՄ ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՄԵՐԱԿՈՑՏԻՆ

Ընդառաջելով Մերակոյտի քարտուղարի հրաւերին, Ամենապատու Սրբազանը ընդունած էր իրեն ընծայուած բացառիկ պատիւը՝ քանալու Ամերիկեան Մերակոյտի նստաշրջանը, յատուկ աղօթքով:

Փետրուար 14-ի Չորեքշաբթի օր, ժամը 11-30-ին, Պատրիարք Սրբազանը, իր շխառմբով առաջնորդուեցաւ Գարիբոլի պալատը, ուր, Մերակուտականներու ժողովարարի մուտքին ընդունուեցաւ Մերակուտական Էտուրըս Պրուֆի եւ Աւագերեց

յանուն հաղաղութեան իշխանին եւ կը յայտարարենք՝ ձեզի որ դուք, իւրաքանչիւրդ, ձեր հոգիին մէջ, կեանքն էք Երուսաղէմի, թեքեհէմի եւ Նազարէթի:

Կ'ապրինք ձեզի հետ, իւրաքանչիւրդ հետ: Խաղաղութեան ձեր հետապնդումն մէջ, ձեր ազատատենչութեան մէջ, լրջութեան եւ սիրոյ ձեր ծառայով, մեր կեանքը աւելի կը խորանայ եւ կ'իմաստաւորուի:

Միացած ենք հոգեպէս ձեզի բոլորդ հետ եւ կը սիրենք ձեզ անհուն սիրով: ձեզմէ իւրաքանչիւրը, ճառագայթ մըն է

վառա՞ղ՝ այն չափին որ խորհրդանիշն է յա-
ւիտեանակամ կեանքին՝ յուսավառուող Ս.
Յարութեան Գերեզմանէն ներս:

Ձեզի կը նայինք իբրեւ բազկերսկը ե-
րուսազէմի եւ սրտի բաբախումը Բեքդե-
հէմի, փառքը Քրիստոնէական Սրբավայ-
րերուն:

Ս. Հոգիով զօրացած, Աստուծոյ օրի-
նութիւնը կը հայցենք ձեր վրայ, ձեր օրի-
նեալ երկրին, այս համրապետութեան կա-
ռավարութեան, Միացեալ Նահանգներու
Նախագահին եւ բոլոր անոնց վրայ՝ որոնք
արդար եւ ձեզիդ իշխանութեամբ կը կառա-
վարեն. կ'աղօթենք որ շարունակէք ըլլալ
մեր յայտին նեցուկը, մեր փառութեան սա-
րցը եւ մեր վճռակամութեան խարխիւր:

Օծեալ եղէք իմաստութեամբ՝ հաւասար
ձեր ուժին, եւ ուժով՝ հաւասար ձեր բարձր
հոգիին, փառութեամբ՝ համապատասխան
ձեր պատասխանատուութիւններուն, որ-
սկէտի ձեր ազգը շարունակէ առաջնորդել
աշխարհը դէպի ազնիւ նպատակները՝
մարմնաւորուած Անկախութեան Յայտա-
բարութեամբ եւ անձնաւորուած ձեր մեծ
ազատարարով՝ Աբրահամ Լինքոլնով:

Ով Տէր, աղբիւրը մեր հաւատքին, բա-
նաւնաւով կ'օրհնենք Սուրբ Յարութեան
այս նշանը, խորհրդանիշ յարութեան եւ
վերածնունդի, որպէսզի Նախագահը որ
պիտի ստանայ զայն մեր ձեռքէ՝ շարու-
նակէ առաջնորդել այս ժողովուրդը դէպի
կեանք, ազատութիւն եւ երջանկութիւն»:

Երբ Ս. Պատրիարքը նախագահական
ամպիւսնէն իջաւ, իրեն շուրջ հաւաքուե-
ցան Երեւանի տաղանդաւոր Մանսիկոյ, Պապ Բե-
նեդի, Պրոֆ եւ Զերիշենք, յայտնելու հա-
մար իրենց արարչութիւնը, որ, առաջին
անգամ ըլլալով ոչ-ամերիկացի մը կը կա-
տարէ Երեւանի տի քաջութիւնը:

Ժողովի օրակարգի ընթերցումէն ետք,
Երեւանի տաղանդաւոր Պրոֆ խօսք առաւ եւ
ըսաւ.

«Պրն. Նախագահ, ինձի համար իրական
առանձնաշնորհում մը եւ արարչութիւն մը
կը կեկտուի աշտօր ներկայացնել կարեւ-
նալու բարձրագոյն եկեղեցական առաջ-
նորդը յանձնել նշանակ. Բ. -ի, որ այնքան ներ-
շնչելի աղօթքով մը բացաւ այս ժողովը»:
Յետոյ առաջարկեց որ Ս. Պատրիարքին նա-

խորդ կիրակի օրուան հաղ, ինչպէս նաեւ
կենսագրականն ու Սիոն Լերան Սրբավայ-
րերու Յանձնախումբի անունները հրատա-
րակուին Երեւանի տի պաշտօնաբերքին
մէջ: Առաջարկը միանշանակութեամբ ըն-
դունուեցաւ:

ԱՅՏԵԼՈՒԹԻՒՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ՔԵՆԵՏԻՒ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ

Փետրուար 15-ի ժամը 3-30-ին, կ. ե.,
Ս. Պատրիարքը ծաղկեփունջ մը գետնոց
Նախագահ Բենեդիկտի յուշարձանին վրայ,
Արիմկերմի գերեզմանոցին մէջ, ապա ազ-
րեց Անժանօք Զինուորի Յուշարձանին առ-
ջիւ: Իրեն կ'ընկերակցէր Արիմկերմի շրջանի
գինուորական ընդհանուր հրամանատարը:

ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾՈՑ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ՀՅՏ

Փետրուար 16-ի ժամը 11-ին, Ս. Պատ-
րիարքը այցելեց Արտաքին Գործոց Նախա-
րարութիւն: Շէնքի մուտքին, Սրբազան
գիմարտութեամբ Պրն. Լըբոյ Սքեքսին
կողմէ, որ պատասխանատուն է Նախարա-
րութեան՝ Արաբ-Իսրայէլեան հարցերու
բաժնին: Իսկ գրասենեակի մուտքին, Ս.
Պատրիարքը գիմարտութեամբ Նախարարի
փոխանորդ Պրն. Գաբրիէլյանի եւ Լիւս-
իւս Պաքըլի կողմէ:

Ս. Պատրիարքը փառասունհինգ վայր-
կեանի տեսակցութիւն մը ունեցաւ Պրն.
Գաբրիէլյանի հետ, Երեւանի մէջ եւ Ս.
Տեղեաց գոյակիւնակի մասին:

Այս առթիւ, Ս. Պատրիարքը Նախագահ
Վսեմութիւն Տիմ Բաբին մուտքեց գեղա-
կամ Աստուածաշունչ Քր Մեղիքեմ լեզ-
ւով, իսկ ամեր փոխանորդին՝ ամերիկեան
գինուորական, ներկայացնող սատարէլ քիստ
մը:

ՈՒՄԵՆԿԹՆԻ Ս. ԱՍՏՈՒԱԵԱՆԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵԼՁ

Փետրուար 18-ի կիրակի առաւօտ, Ս.
Աստուածածին Եկեղեցին մէջ Ս. Պատրի-
արքը մատոյց Երեւանի Տեղաւոր Հոգւոյ Ը.
Յուսիկ Գ. Վարդապետը, իսկ Ս. Պատրի-
արքի վերջաւորութեան շարագեց Ս. Պատրի-

քիարքը, բնաբան ձևեմանով «Ոչ միայն հացի կեցցե մարգ»:

Նայմ գիշեր, Ուաշինգթոնի Հայ գաղութը ճաշկերպք մը տուաւ ի պատիւ Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքին, որու բնօրէն խանութատէր բաժնակալներն առաջնորդեցան:

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԵՐԵՍՓՈՒՆԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԿԸ ՊԵՏԱԿԱՆ Ս. ՊԵՏԱԿԱՆ Ս. ՊԵՏԱԿԱՆ

Յունուար 8 թուականի մամուլով մը՝ Ամերիկեան Երեսփոխանական Ժողովի Նախագահ՝ Վենետիկայի շան Մաք Քոքսթընը հրապարակեց Նորիմ Ամերիկեան Օրէնսդատնի կատարելու Ամերիկեան Օրէնսդատնի Ժողովին, Փետրուար 19-ին:

Ս. Պատրիարքը, ընդառաջելով հրաւերին, Փետրուար 19-ի երկուշաբթի առաւօտեան ժամը 11.30-ին ներկայացաւ Երեսփոխանական Ժողովի պալատը իր շքանշանով: Պրն. Մաք Քոքսթընը ընդունեց զայն եւ առաջնորդեց իր գրասենեակը: Հին, Նորիմ Վենետիկեան Պատրիարք Սըրբազանին ներկայացուց կարգ մը Երեսփոխաններ, որոնք վերջերս այցելած էին Երուսաղէմ:

Ժամը 12-ին Պատրիարք Սրբազանը բարձրացաւ նախագահական ամպիոն եւ առաջնորդեց հետեւեալ ազօրքը:

«Վախճան Բաղդադ Երուսաղէմէն, Սողոմոնի Տաճարէն, Ս. Թաւրթեան Տաճարէն եւ Օմարի Մզկիթէն, Սիոն Լեռան բարձունքէն եւ Ս. Յակոբեանց Մայր Եկեղեցիէն, ուր դարեւանով ուխտաւորներ ազօրած են խաղաղութեան համար, մեր Տիրոջ ծննդավայր Բեթղեհէմէն, իր չարչարանքներով սրբացած եւ իր յարութեամբ փառաւորած Սրբառեւելիներէն կը բարձրացնենք մեր ձեռքերը, մեր սիրտն ու ազօրքը»:

Ամենակալ եւ Ամենագութ Տէր, լեցուր զմեզ բոլոր շնորհներովդ, որ կարենանք օրհնութիւնդ խնդրել այս Ժողովի անդամ մարդոց եւ կիներուն վրայ, անոնց հոգեկալը Նախագահին վրայ, որպէսզի օրհնողներն իրենց գալութեամբ աւարտ չափանշովը: Օգնական եղիշէ անոնց, իր խնդրենքէն Տէր եւ Փրկիչ Յիսուս, Քրիստոս,

որ ձգտին բարձրագոյնին եւ ամենակամը մասը ընեն կեանքի սրբազան կարգին:

Հոգին բարձրացնել մեծութեամբ, կ'ազօրենք որ միջամտես անոնց կեանքին մէջ, ու բոլոր կամքդ ըլլայ գերակշիռ անոնց գործերուն մէջ, որպէսզի անոնց կապը անհալի հետ ծնի յայտը ապագային համար:

Հայր մեր, ազնուական այս մարմինն տուր զօրութիւն, արդէնք բարձր պահեն իրենց հիմնադիր հայրերու բարձր գաղափարականը՝ մեծ այս Հանրապետութեան մէջ եւ իրենց հիմնադիր հայրերու ճառագայթումին մէջ՝ ունենան ճիշդ եւ վնասականութեան ուժը, Ամեն:

Ազօրքէն ետք, Պատրիարք Սրբազանը հրապարակեցաւ նստելու Ժողովականներու առաջին կարգին: Ամիջապէս խօսք առաւ Մատաչիսէքոն նախագահին՝ Երեսփոխան Պրն.:

«Նորիմ Ամենապատուութիւն Եղիշէ Բ., Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի, պահապան քրիստոնէական սրբավայրերու, եկած է Սուրբ Երկրէն՝ իր օրհնութիւնը տարածելու համար մեր վրայ:

Նորիմ Ամենապատուութիւն Եղիշէ Բ. աշխարհի մեծ հոգեւորականներէն եւ մարդասէրներէն մին, պատուեց Միացեալ Նահանգներու Կառավարութիւնը՝ իր այցելութեամբ այստեղ:

Նորիմ Ամենապատուութիւն Եղիշէ Բ., սկզբունքով եւ օրինակով, կը ներշնչէ հաւատարմութիւն, ուղղամտութիւն եւ հայրենասիրութիւն:

Նորիմ Ամենապատուութիւն Եղիշէ Բ., հաւատով կը ծառայէ խաղաղութեան դասին, յատկապէս Միջին Արեւելիի մէջ, յառաջանելով փոխադարձ հասկացողութիւն ազգերու եւ փոքրամասնութիւններու միջեւ: Ուրեմն, գիտեմ թէ Ներկայացուցական Ժողովի անդամներու փափաքն ու բազմաճանճը կ'արտայայտեն երբ կ'անդադառնան իւր գնահատանով ներկայութեանը Նորիմ Ամենապատուութիւն Եղիշէ Բ.-ի: Գիտեմ թէ բոլորս կը մատուցանենք իրեն մեր հիւրընկալութիւնը, յարգանքը եւ շնորհաւորութիւնները՝ զորս կը պարտինք իրեն:

Երեսփոխան Պրն. Ետք խօսք ուզեց

Մեծամասնութեան ղեկավար Երեսփոխան Ալպըքթ, որ ըստ

«Կ'ուզեմ' միանալ Մասաչիւսէթսի ներկայացուցիչին՝ աղջունեւ համար աշխարհի եկեղեցական մեծ առաջնորդներէն մին՝ իբրեւ հիւրը Ներկայացուցչական ժողովին, այսօր: Անոր հերկայութիւնը մեր հայրենիքին մէջ վստահ եմ որ օրհնութիւն պիտի բերէ մեր երկրին:

Երախտապարտ ենք որ մեր մէջ կը գրտնրի առ: Քը զմեռատեմ աշխարհի բարբառքը եւ կիներում հետ միասին այն մեծ գործը գոր առ կ'ընէ:

Մեծամասնութեան ղեկավարի խօսքէն ետք, Նախագահը իր ամպիոնը յանձնեց իր փոխանորդին, իբրեւ ժողովապետ եւ, բարձրախօսին առջեւ, իր խօսքը ուղղեց Ս. Պատրիարքին:

«Եւ միանալ Մասաչիւսէթսի իմ բարեկամին եւ Մեծամասնութեան ղեկավարին՝ աղջունեւ համար գալուստը Ներկայացուցիչներու պատմական այս ժողովին՝ Նորին Ամենապատուութիւն Եղիշէ Բ.-ի, Պատրիարք Հայոց Երասաղէմի: Նորին Ամենապատուութիւնը աշխարհի երեւելի եկեղեցականներէն մին է, մեծ առաջնորդ մը կրօնի դաշտին մէջ, եւ անձը՝ որ կը գործադրէ բացառիկ ազդեցութիւն իր դիրքին եւ կարողութեան պատճառով աշխարհի այլ երեսայններու եւ այլ հարցերու մէջ:

Կ'ուզեմ որ Նորին Ամենապատուութիւնը գիտնայ որ մենք կ'աղջունենք զինք Ներկայացուցչական այս ժողովին մէջ, ոչ միայն իբրեւ բարձրաստիճան եկեղեցական մը, այլ իբրեւ բարեկամ մը եւ թէ բարձրօրէն պատուաւոր կ'զգամք իր ներկայութեամբ մեր մէջ, այսօր»:

Երեսփոխան Օլըն յաջորդեց Նախագահին եւ ըստ:

«Այս առաւօտ, որքան կը յիշենք ներկանքս այստեղ, առաջին անգամ ըլլալով եկեղեցական մը, որ Ամերիկեան քաղաքացի չէ՝ օրհնեց այս ժողովը: Բախտաւոր ենք որ, Պրն. Նախագահ, աւանդութեան այս խախտումը կատարեց Երասաղէմի Հայոց Պատրիարք Նորին Ամենապատուութիւն Եղիշէ Բ.-ի նման բացառիկ եկեղեցական մը: Կ'ուզեմ աւելցնել իմ այլ գնահատանքի աղջնքը անոնց՝ որ այս առաւօտ արտայայ-

տեցին իրենց զգացումը Եղիշէ Պատրիարքին, բերած ըլլալուն համար իբրեւ օրհնութիւնը Սուրբ Երասաղէմէն այս ժողովին:

Նորին Ամենապատուութիւնը, Երասաղէմի Հայոց Պատրիարքական փառաւոր պաշտօնին բարձրանալէն եւ առանձնելէն ետք իր պատասխանատուութիւնները իբրեւ Քրիստոնէութեան ամենէն սուրբ ուխտավայրերու երեւ լուսապաններէն մին, մարդասիրական մեծ գործ կատարած է: Վերջին տասնամեակին, ան վերականգնած է անհամար գաղթականներու եւ անարդարութեան գոհներու դիրքը, քրիստոնէայ ըլլան անոնք, հրեայ թէ իսլամ: Անոր միջոցը Սուրբ Երկրին մէջ խաղաղութիւն վերահաստատելու համար՝ շահած են երախտագիտութիւնը եւ գովասանքը անոնց՝ որ կրցան մօտէն հանչնալ զինք: Անոր համարողութիւնը դէպի Միացեալ Նահանգներ կը հետապնդէ ազնիւ նպատակ մը, այն է վերաշինութիւնը Սիոն լեռան վրայ պատերազմէն վնասուած քրիստոնէական Սրբավայրերուն: Նորին Ամենապատուութիւն Եղիշէ Պատրիարքին հետ, իբրեւ անդամներ Պատուոյ խառն Ցանձմաժողովին, կաք դուք, Պարոն Նախագահ, Նորին Վեմութիւն Գարտինալ Գուշինկ, Երեւանի տեղական Եւրոպայի Պրն. Տօք. Իուրն Գարսն Պիշէ, Տօք. Ջարլզ Մալիք եւ Նորին Վեմութիւն Թէտի Բուլէ, Բաղաւապետ Երասաղէմի:

Այս Ցանձմախումբին ստանձնած սըրբազան պարտաւորութիւնը, վեր է հաւաքական կամ ազգային սահմաններէ: Պատու եւ առանձնաշնորհում կը նկատեմ, Պարոն Նախագահ, պատեհութիւնը զոր ունիմ ծանօթանալու եւ յարգանքի տուրք տալու վեհ անձնաւորութեան մը՝ Ռոմէ Նորին Ամենապատուութեան, եւ արտայայտելու յոյսը որ իր միջոցը ի նպատակ խաղաղութեան պիտի շարունակուին: Հայաստանեայց եկեղեցւոյ անդամները Ամերիկայի մէջ եւ աշխարհի վրայ բախտաւոր են որ ունին նման բացառիկ անձնաւորութիւն մը իբրեւ իրենց Պատրիարքը Երասաղէմի մէջ, իսկ Քրիստոնէական եկեղեցին բախտաւոր է որ ունի նման կարողութեամբ պահպան մը իր ամենէն նուիրական Սրբավայրերուն:

Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը Հռոմի մէջ, Ն. Սրբութիւն
Պօղոս Զ. Պապին հետ:

Յարգանքի այս խօսքերն ենք, Նախագահ Մաքս Գորմլեյ առաջնորդեց Ս. Պատրիարքը գեղի իր գրասենյակը և զգալիորեն յուզուած շնորհով մը ըսաւ. «Ես միայն Միացեալ Նահանգներու Նախագահին համար կ'իջնեմ ամպիւննէս եւ ժողովարարահէն կը խօսիմ. ինծի համար նոյնքան նուիրական օր մըն է: Արտօնեցէ՛ք որ համբարեմ Ձեր Ս. Ալը եւ խնդրեմ որ ազօրէ՛ք իմ եւ Տիկնօջս համար Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին դիմաց, երբ վերադառնա՛ք Նրաւսադէմ»:

Ս. Պատրիարքը շնորհակալութիւն յայտնեց եւ հրաւիրեց Պրն. Մաքս Գորմլեյը որ իր եկարը ըլլայ Նրաւսադէմ:

Այս առթիւ, բազմաթիւ ժողովականներ եկան շրջապատելու Ս. Պատրիարքը եւ մօտէն ծանօթանալու Նորին Ամենապատուութեան՝ ընկերանալով ամբար մինչեւ արտաքին դուռը, ուր Քաղաքապետարանի պաշտօնական ինքնաշարժը կը սպասէր:

ՄԵԿԵՆՈՒՄ ԴԵՊԻ ԱԼՊԸՆԻ

ԵՒ ՀԻՒՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Նոյն գիշեր, Նիւ Եորքի նահանգի մայրաքաղաք Ալպընիի Եպիսկոպոս Էլլէն Պրատն, նաշկերոյթ մը տուաւ ի պատիւ Ս. Պատրիարքին իր ապարանքին մէջ: Ճաշկերոյթին ներկայ էին Ալպընիի քսմին Պապական Նախագահ ի տուրք տպ. Մակին, Պիւֆալոյի Եպիսկոպոսական առաջնորդ Լորիսթըն Եպ. Սէյնթ, Ալպընիի Զարկ Եպ. Բերսլլ եւ իրենց շրջանի բազմաթիւ եկեղեցականներ, ինչպէս նաեւ Հոգ. Տ. Հմայեակ Ի. Վրդ. ինքնանա եւ Թրոյի Հայ. Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութիւնը:

Ճաշանոցին վրայ բազմաթիւ բաժակաւոր առաջարկութեան նրաւսադէմ եւ անոր Հայ Պատրիարքին կենաց: Էլլէն Եպ. Պրատն յիշեց իր այցելութիւնը Նրաւսադէմ եւ նկարագրեց Հայոց Պատրիարքարանի բացառիկ դիրքն ու փառաւոր շէնքերը:

ՄԵԿԵՆՈՒՄ ԴԵՊԻ ՆԻՒ ԵՈՐԿ ԵՒ ՀՈՒՄ

Փետրուար 20-ի նիւքսթըրի օր, Ս. Պատրիարքը եւ իր հետեւորդները ցամաքի

մարմով մեկնեցան Ալպընիէն Նիւ Եորք: Այստեղ, հանդիպելէ ետք բարեկամ ազգայիններու, ինչպէս Պ. Պ. Հայկ Գալաֆեան, Յարութիւն Թադոսեան եւ Տատուր Տատուրեան, Շարաք առաւօտ այցելեց նաշէն Մայր Եկեղեցին եւ Առաջնորդարան, եւ հրաժեշտ առնելէ ետք Սրբազան Առաջնորդէն, նոյն օրն իսկ մեկնեցաւ Հոմ, Ալիթալիա օդանաւով:

ԱՅՏԵՆՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐԻՆ ՍՐՈՒԹԻՒՆ ՊՈՂՈՍ Զ. ՊԱՊԻՆ

Նախապէս եղած կարգադրութեան մը համաձայն եւ ընդառաջելով Ս. Պապի բանիցս կրկնուած հրաւերներուն, Ս. Պատրիարքը, Երկուշաբթի առաւօտ երկար տեսակցութիւն մը ունեցաւ Նորին Սրբութիւն Պօղոս Զ. Պապին հետ, Վատիկանի Պալատին մէջ: Ներկայ էին Գերշ. Տ. Շահէ Եպ. Անէմեան եւ Հայր Հիւրնիմոս Համեր: Քառասունհինգ վայրկեաններու խօսակցութենէն ետք, որուն զլիարար միւթն էր Նրաւսադէմի եւ Քրիստոնէական Սրբատեղիներու գոյովինակը, Ս. Պատրիարքը ներկայացուց Սրբազան Քահանայապետին Ս. Յարութեան աղամանդակաւ շահանքը: Ս. Պապը ներս հրաւիրեց նաեւ Հոգ. Տ. Յուսիկ Ի. Վարդապետը եւ Հայր Ճանկ Լանկ, ինչպէս նաեւ լուսանկարիչ Յարութիւն Զոլաքեանը: Ս. Պապը նուիրեց Ս. Պատրիարքին Ս. Պօղոս եւ Ս. Պետրոսի արձանները եւ Վատիկանի Երկրորդ Ժողովի ատենագրութիւններու առաջին գեղատիպ հրատարակութիւն մը, իսկ Գերշ. Տ. Շահէ Եպ. Իմ մօտեցնեց նոյն հրատարակութիւնը եւ մետաղեայ խաչ մը, Հոգ. Տ. Յուսիկ Ի. Վրդ. իմ եւ Պրն. Զոլաքեանին Նորին Սրբութեան դիմանկարով դրոշմուած դրամներ:

Հրաժեշտ առնելէ ետք Նորին Սրբութեան, Ս. Պատրիարքը կէս ժամուան տեսակցութիւն մը ունեցաւ Արտաքին Գործերու պատասխանատու Գազարոյի Արքեպիսկոպոսին հետ:

Ժամի 5-ին, կ. Ե., Ս. Պատրիարքը եւ իր շխառնաբը մեկնեցան Հոմմէն:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Պ Ա Ր Ա Պ Մ Ո Ւ Ն Ք

ԿԻՒՐԴԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏԻ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՑԻՈՅ

Հետևապես, այս իմաստով Յիսուս Գրիգորոս մարդկային բնութիւն զղեցաւ, կատարելապէս եւ, «սննդօրինապէս» (բառը իր թեքնիք իմաստով առնուած է հոս եւ կը նշանակէ «մասնաշատուէ նպատակով»), իմա, փրկագործութեան սիրոյն: Հարկ է մտահան չընել ուս պարագան թէ երկուութիւն մը չէ որ կը յայտնուի հոս, այլ՝ միութիւն մը, մէկ բնութիւն մը, որ է ամբողջութիւնը այն քոյր յատկութեանց՝ որոնք բխանաւ են Մարգարեայ Բանին Անձին մէջ. այսպէս:—

«Ապա ուրեմն չարաբարեմն եղիցի ըստ սննդօրինութեան իւրացուցեալ Բանին, եւ յինքն առեալ գոյս իւրայն մարմնոյ, վասն անպատմելի միաւորութեան, եւ մնացելով անչարչարելի յիւր բնութիւն, քանզի անչարչարելի է աստուածութիւն»⁽¹⁾:

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆ ՈՒ ԹՈՒԱԿԱՆՔ

Հարկ է արտուղ անդրադառնալ «Պարագմունք»ի թարգմանիչի անձին եւ թուականին առեւ ճշգրտորէն: Գրքին թարգմանիչը Դաւիթ Հիւպատոսն է եւ ոչ թէ Դաւիթ Անյաղթը, ինչպէս վերեւ ակնարկելիք է: Երկու հարցի հրատարակչին՝ Ծ. Գոնիքիի հետեւողութեամբ Այսօմ ստորագրուած է «Եւ Դաւիթ Անյաղթը, որպէս ալ թէ եւ իմաստաւոր անունով ճանչցուած, տարբեր անձեր են եւ իրարմէ բաժնուած մօտ 200 տարեան ժամանակամիջոցով մը: Արդարեւ, Դաւիթ Անյաղթն է Դարու Սահակ-Մեսրոպ-

եան թարգմանիչներու հոլլին կը պատկանի եւ որ Արիստոտելի եւ Պորփիրի գործերուն հայերէն թարգմանութիւնը կատարած է: Մինչդեռ վերեւ մէջբերուած «Պարագմունք»ի յիշատակարանէն յայտնի կ'երևի թէ գրքին թարգմանիչը Դաւիթ Հիւպատոսն է, ծննդեամբ Դաւիթ Բագաւանցի հայազգի գիտնականը, որուն մասին Օրմանեան Պատրիարք կը խօսի Աղգապատումի «Ուրիշ Մատենադիրներ» հատուածին մէջ⁽²⁾ եւ կ'ըսէ. «Եւ յայնպէս Դաւիթ Բագաւանցին, որ իմաստասէր անունով կը ճանչցուի, եւ որուն Յունաց կողմէ պատգամաւոր չկած ըլլալը յիշեցնէ, թէպէտ իրմէ բուն մը մեղի հասած չէ»⁽³⁾:

Արդ, շատ որոշ է որ Դաւիթ Բագաւանցին «մատենադիր» մըն է եւ «պատգամաւոր» մը միանգամայն, որ լիովին կը նոյնանայ «Պարագմունք»ի յիշատակարանին մէջ ղանուող Դաւիթ Հիւպատոսին հետ: Նոյն Օրմանեանին նշումը թէ որպէս մատենադիր «իրմէ բուն մը մեղի հասած չէ» այս ձևով կը շտկուի, քանի որ նոյն Դաւիթին կը պատկանի «Պարագմունք»ի թարգմանութիւնը:

Թուականի հարցին առնչութեամբ Սեբեոս Պատմիչ կ'անդրադառնայ Դաւիթի պաշտօնին որպէս պատգամաւոր⁽⁴⁾, յայտնելով թէ կոստանդին կայսեր եւ Պիսոս

(2) Մ. Օրմանեան. «Աղգապատում», Ա. հատ. Էջ 743. էջ 798:

(3) Անդ.

(4) «Պատմութիւն Սեբեոսի Ժողովուրդոցի Ի Հեթակոյն», Կ. Պոլիս, 1851. էջ 187:

(1) Անդ, Գ. Ի. Ի., էջ 133:

Պատրիարքի օրով 648 թուին Ն. Պոլսէն ղէպի Հայաստան կ'ուղարկուի՝ որ բացատրէ ու համոզէ որպէսզի Հայեր չէ բաց հասցեն ղհակառակութիւնն: Նաեւ մեր յիշատակարանին մէջ Անաստաս Կայսեր Երկրորդ տարին յիշուած է որպէս թաւ կան եւ որ ըստ Օրմանեանի կը համապատասխանէ 715 թուին⁽⁵⁾: Սոյն թուականը հաւանաբար Դաւիթ Բագուանցիի կեանքին վերջին տարիներուն զուգահեռ կ'ըլլայ: Ը Դարու առաջին տասնամեակին կը զուգահեռային նաեւ Մովսէս Սիւնեցիի աշակերտ՝ Ստեփանոս Սիւնեցիի տարիները, որուն անունը եւս յիշուած է «Պարագմունք»-ի նոյն յիշատակարանին մէջ⁽⁶⁾:

Բ. Մարդեղութեամբ փրկագործութիւնը «տնօրինութեամբ»

Կիւրեղ Աղեքսանդրացիի Մարդեղութեան Պորհուրդի վարդապետութեան մէջ կենսական տեղ կը զբաւէ «տնօրինութիւնը» կամ «տնտեսութիւնը», որով միայն կը պարզարանուի երկու բնութեանց միաւորման կարելիութիւնը եւ փրկագործութեան իրադործումը: «Պարագմունք»-ի մէջ Կիւրեղ լայն տեղ տուած է Մարդեղութեան այս երեսակին, օգտագործելով «տնօրինութեան» յոճական հարազատ նշանակութիւնը՝ որ կը կայանայ «օգտակար նպատակ» մը անկախութեանը մէջ, այս պարագային, «փրկագործութեան նպատակ» իրադործումին մէջ: Քրիստոս «խոնարհեցաւ ի հայրական ծոցոյ ... հառ մարմին ըստ մարդկային բնութեան» եւ զկերպարան ծառայի էառ» որպէսզի նպատակաւոր դարձնէր իր մարդկութիւնը: Փրկագործութեան նպատակին միջոցն էր հետեւաբար Մարդեղութիւնը, որ «տնօրինաբար» կը գործադրուէր:

Այս ձեւով հասկցուած փրկարար տնօրինութիւնը միայն, այսպէս ըսենք, կրնայ

աւրդարացնել Բանն Աստուծոյ կամաւորակէն իրեն վերագրած մարդկային տկարութիւնները: Այս պատճառաւ Կիւրեղ Հայրապետ «տնօրինութիւն» բառը առարկեօք անգամ կը գործածէ «Պարագմունք»-ի մէջ զմտադրուած արարքի մը գործութիւնը տալով անոր եւ նաեւ բառին մէջ յատկանշելով աստուածային նախաինձնութեամբ մարդոց տրուած հոգեւոր պարգևները:

Շատ յաճախ ալ Կիւրեղի քրիստոսաբանութեան մէջ «տնօրինութիւն» կամ «տնտեսութիւն» համալոր է նոյնիքն Մարդեղութեան, քանի որ «տնօրինել» բայը կը յատկանշէ այն արարքները, զորս Փրկիչը ինք կատարած է յատուկ նպատակի մը սիրոյն: Աւելին, տնօրինութիւնը կ'ենթադրէ որոշ մտադրութիւն եւ տրամադրութիւն ու այս մտադրութեան համար ալ արդարացում: Այս արդարացուցիչ պատճառն է որ Աստուծոյ բանին իւրացնել կու տայ մարմնային տկարութիւնները, եւ որ կը յայտնուի Մարդեղութեամբ: Այս իմաստով Բանին ու մարմնին փոխադարձ իւրացումը կ'ըլլայ տնօրինաբար եւ նաեւ իրական, այսինքն, ըստ Կիւրեղի՝ Բանն Աստուած կ'ըլլայ իրական եւ միակ Լնթական Քրիստոսի Անձին մէջ: Այս հասկացողութիւնը թարգմանուած է նաեւ որպէս «տնօրինական իւրացում» (Economic appropriation):

Այս ձեւով շատ յայտնի կը դառնայ բաղձաթիւ հատուածներէ թէ Կիւրեղ կը դասանի մէկ Անձ եւ մէկ ենթակայ, որուն մարդկային եւ աստուածային արարքները վերագրուած են: Այս դասումը ուղիղ է, քանի որ նոյն ենթական է որ խոնարհեցաւ եւ նաեւ հրաշագործեց:

«Քանզի թարգմանի էմանսուէլ ընդ մեզ Աստուած: ... Զի մինչեւ յորժամ եկ նա աստուած ըստ բնութեան ոչ էր ընդ մեզ... Ապա արեւմն ոչ եւս եկաց ի հեռաստանէ, այլ եղի ընդ մեզ. զի եկաց մնաց որ ինչ էրն ... էառ գծառայի կերպարանս, եւ Երեւցաւ ընդ մեզ մարդ ի յերկրի»⁽⁷⁾:

(5) «Աղեքսանդրացի», Ա, հատուած 545:

(6) Անդ, հատուած 541:

(7) «Պարագմունք», Գլ. ԲԿ, էջ 98:

նաեւ՝

«Եւ իջանել ասեմք յերկնից գորդին մարդոյ ըստ միութեան տնօրէնութեան Բանին. հետեւեցուցեալ իւրոյն մարմնոյ զիւրոյն փառաց, եւ զաստուածավայելուչ գերումնակութեան առաւելութիւնս»⁽⁸⁾ :

«Իսկ եկեալ յայժմաւ ժամանակիս ըստ որում պարտն էր լնալ գտնօրինութիւն. եւ ի կնոջէ ծնեալ մարմնոյ»⁽⁹⁾ :

«Հնազանդ եղեւ խաչի համբերեալ եւ գայլսն: Այլ այս վայելէր մարդկութեան չափուց: Սակայն իւրացուցանէ գայնս մարմնովն եւ ուղղէ գտնօրէնութիւն մնալով որ ինչ էրն»⁽¹⁰⁾ :

Ուրիշ էջերու մէջ եւս կը հանդիպինք այս նպատակաւոր փրկագործութեան, միշտ հիմնուած Ս. Գրական հաստատումներու վրայ: Եթէ նոյնինքն Աստուած չըլլար, այլ մարդ Յիսուսը ծնած Մարիամէն եւ միացած Աստուծոյ հետ, մեռած եւ յա-

րութիւն առած, այսքանով փրկութիւն պիտի չիրագործուէր: Եթէ երբեք Ս. Երրորդութեան անձերէն մին չըլլար Աննա որ իրր ըրած է մեր խոկ մահը որպէս մեր անկումի վերջին արտայայտութիւնը, եւ եթէ երբեք ինք չըլլար փրկագործութեան բռն ենթական եւ տէրը, ո՛չ մահը պիտի նորոգուէր եւ ո՛չ այլ ինչ պիտի իրագործուէր: Այս հիմնական դադափարի ետին կայ այն՝ թէ Քրիստոս, յորում մարդկութիւն եւ աստուածութիւն միացան ի մի անձն եւ ի մի բնութիւն, նոյն ինքն բարձրացաւ խաչին վրայ: Առանց մարմնի Բանն Աստուած չէր կրնար խաչուիլ, որովհետեւ որպէս Աստուած անչարչարելի է: Սակայն մարմնի միաւորութեամբ Քրիստոս խաչուեցաւ եւ ենթարկուեցաւ մահուան: Միւս կողմէ, եթէ միայն մարդկային մարմինը խաչուէր, այդ ձեւով աշխարհ պիտի չփրկուէր, վաւերիկ շատեր խաչուած են, սակայն Քրիստոս միայն փրկած է զմեզ:

Այսպէս սերմն կը հասկցուի Կիւրեղ Աղեքսանդրացիի վարդապետութիւնը ի մասին Մարդեղութեան «տնօրէնութեամբ» մեղի տրուած փրկագործութեան:

ԶԱԽԷՆ Ծ. ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ

Ֆիլատեփիա
(Նար. 2)

(8) Անդ, Գլ. Դ., էջ 98:

(9) Անդ, Գլ. Զ., էջ 101:

(10) Անդ, Գլ. Ե., էջ 100:

ԳՐԱԿԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ ԳՈՒՐԵԱՆ ՓՈՐՁ ՄԸ ԲՆԱԳՐԱՅԻՆ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԻ

Մ Ա Ն Ի Շ Ա Կ

Ո՛վ մանիշա՛կ, մանիշա՛կ,
Ինչո՞ւ այդպէս գլխիկոք
Նայիս հողին սրգաւոր...
Ո՛հ, ինչի՞ այդ նըշանակ:

Միթէ դու կո՞յս մը տեսար,
Որուն աչաց ինչ կապուտ՝
Ըգֆեգ գըտար այնչափ մութ,
Որ կը սըգաս սեւահար:

Եթէ դու ալ վարդին պէս
Ունեցայիր դոյզն բոսոր,
Կը շիկնէիր, ինչպէս որ
Շիկնեցաւ այն վարդը վէս:

Երբ տեսաւ օր մը ներա
Վարդերն անբիծ այտերուն,
Շուշանին պէս դալկութիւն
Եթէ ըլլար ինչ վըրա:

Դժգունէիր որպէս նա,
Ինչպէս որ օր մը Շուշան
Դժգունեցաւ աննըշան՝
Տեսաւ ձեռներն երբ ներա:

Եւ դեռ ըսե՞մ... օր մ'երկին
Ամպոտեցաւ... է՞ր արդեօք...
Երբոր կ'ընէր նէ աղօթք
Վերն յառած աչքն ու հոգին:

Մ Ա Ն Ի Շ Ա Կ

Ո՛վ մանիշա՛կ, մանիշա՛կ,
 Ինչո՞ւ այդպէս գլխիկս
 Նայիս հողին սրգաւոր...
 Ո՛հ, ինչի՞ այդ նըշանակ։⁽¹⁾

Միքէ դու կո՞յս մը տեսար,
 Որուն աչաց քով կապուտ՝
 Ըգեգ գըտար այնչափ մութ,
 Որ կը սրգաս սեւահար։

Եթէ դու ալ վարդին պէս
 Ունենայիր դոյզն բոսոր,
 Կը շիկնէիր, ինչպէս որ
 Շիկնեցաւ այն վարդը վէս,

Երբ տեսաւ օր մը ներս
 Վարդերն անբիծ⁽²⁾ այտերուն։
 Շուշանին պէս դալկութիւն
 Եթէ ըլլար քու վըրա,

Դժգունէիր⁽³⁾ որպէս ճա,
 Ինչպէս որ օր մը շուշան
 Դժգունեցաւ⁽⁴⁾ աննըշան՝
 Տեսաւ ձեռներն երբ ներս։

Եւ դեռ բսե՞մ... օր մ'երկին
 Ամպոտեցաւ... 'է՞ր արդեօք...
 Երբոր կ'ընէր նէ ալօթ՝
 Վերն յառած աչքն ու հոգին։

1871

(1) Էքս. հշահակ, (2) Էքս. ամբիծ, (3) Էքս. Դժգունէիր, (4) Էքս. Դժգունեցաւ.

ԻՄ ՀԱՆԳԻՍՏԸ

Եթէ մօտի հողակոյտիս,
Թուխ մոխրագոյն լ'աչեր ներա
Թէ ջուխտ մարգրիտ թափին իմ վրա,
Չը ցաւագնիր ռսկերոտիս.

Այս իմ հանգիստ
Իմ լըռանիստ,
Այս օթեւան
Խաղաղութեան:

1871

ՆՈՐ ՍԵՒ ՕՐԵՐ

Մինչ բնութեան՝ ընկա՛ն արեան դարերը,
Աշխարհ մը կայ արցո՛ւնք թափող սարերը,
Արեամբ պզտո՛ր դեռ գետերուն ափունքը,
Չը դադրեցաւ դեռ այս երկրին սեւ սուգը.
Աւերակոյտն այս ահարկու,
Աշխարհ մոխրոց ու նոներու:

Հայ դիւցազանց՝ որ հոն ընկան ի վազուց՝
Ոսկերասիֆն՝ արմատնե՛րն այն վըրիժուց
Ա՛հ, դեռ բողբոջ մը չ'արձըկած հո՞գ դարձան...
Ուրեմն հիմա ադիք չ'ունի Հայաստան...
Ա՛յ, դալկահար դու հայրենիք...
— Եւ դեռ Քրդի՞ն ալ խոնարհիմք:

Մառախուղ են հագեր՝ դաշտին ու լեռինքը,
Չը գեղգեղեր Հայ հովուււոյն սըրինգը,
Հայուն համար չը փալփըլեր աստղիկը,
Արցունքներով թռուներ հոգւոյն ծաղիկը.

ԻՄ ՀԱՆԳԻՍՏԸ

Եթէ մօտի հոգակոյտիս,
Թուխ-մոխրագոյն⁽¹⁾ ւ՛աչեր ներս
Թէ ջուխտ մարգրիտ թափին իմ վրա,
Չը ցաւագնիր ոսկերոտիս.

Ա՛յս իմ հանգիստ.⁽²⁾

Իմ լըռանիստ

Ա՛յս օթեւան

Խաղաղութեան:

1871

(1) Էֆն. Թուխ մոխրագոյն: (2) Էֆնքնեան տողի վերջաւորութեան միջակետը փոխարինած է բաւթով՝ որ բաժանողովն ըսել ուզածը չի՝ յայտնէր: Պաշտպանելու համար այս ըստագրութիւնը, երկրորդ տողի աւարտին կ'աւելցնէ ստորակէտ մը, այսպիսով փառակին տալով բաժանում մը. այսինքն՝ «Այս է իմ լռանիստ համգիստս (հանգստարանագերեզման)», և յետոյ՝ «(Այս է իմ) խաղաղութեան օթեւանս»: Ֆելչկեան ևս նոյնատեսակ թիւրիմացութեամբ մէջ է՝ երբ առաջին տողի միջակետը բոլորովին կը նետէ, աւելցնելով սակայն երկրորդին ստորակէտը:

ՆՈՐ ՍԵՒ ՕՐԵՐ

Մինչ բռնութեան՝ ընկա՛ն արեան դարերը,
Աշխարհ մը կայ արցո՛ւնք թափող սարերը,
Արեամբ պղտո՛ր դեռ գետերուն ափունքը.
Չը դադրեցաւ դեռ այս երկրին սեւ սուգը.⁽¹⁾
Աւերակոյտն այս անարկու,
Աշխարհ մոխրոց⁽²⁾ ու նռներու:

Հայ դիւցազանց՝ որ հոն ընկան ի վաղուց՝
Ոսկերոտիքն՝⁽³⁾ արմատնե՛րն այն վրիթուց⁽⁴⁾
Ա՛հ, դեռ բողբոջ մը չ'արձըկած հո՞ղ⁽⁵⁾ դարձան...
Ուրեմն հիմա ազի՛ք չ'ունի Հայաստան...
Ա՛յ, դալկահար դու հայրենիք...
— Եւ դեռ Բրդի՞ն ալ խոնարհինք:

Մառախուղ են հագեր դաշտն ու լեռները,
Չը գեղգեղեր Հայ հովուհւոյն սրբինգը,
Հայուն համար չը փալփրլիր աստղիկը,
Արցունքներով թռումք հոգւոյն ծաղիկը.

(1) Պաշտպանութեան օրաթերքի մէջ հրատարակուած նոյն էմբլեմովն (Հովհաննէս 8, 1871) մէջ՝ այս տողը կ'աւարտի բազմակէտով: (2) Մամուլ՝ *սակերց*: (3) Մամուլ՝ *Ոսկերոտիք*: (4) Մամուլ՝ *վրիթուց*: (5) Մամուլ՝ *հող*:

Դադրե՛ր անմեղ խինդ՝ թինդ ու պար,
Շողա՛յ ազառ Բրդին տապար:

Դողդոջ մտնէ առագաստը գիրգ հարուր,
Արտասուաթոր՝ դէմքին ծածկած հոյլ վաքսը՝
Որ չ'ըլլայ թէ յանկարծ սիրոյ մրմունջը
հափանէ վատ Բրդին լուփոտ մըռունջը.
Սէրը փեսին արեամբ կարմրի,
Հարսը Բրդին կ'երթայ գերի...:

Մի՛շտ կը ցանէ Հայն, չը հնձեր... անօթի՛...
Իր դալկահար դէմքէն երկու շիթ կաթի,
Արտօսը ու փիրտ միանգամայն... ո՛վ Աստուած.
Նա ճաշակէ տրտմած սրտով ցաւ ու հաց.
Այս տարաբախդ ազգն է Հա՛յը,
Մեր արի՛ւնը, մեր եղբա՛յրը:

Ա՛հ, ոտնակոխ Հայուն սիրտը եւ տաճար
Հրացանն յ'ուս սա կոշտ Բրդին անդադար,
Եւ մեր ներսը չ'ե՞ռար կարմիր մէկ ալին
Կամ մէկ փրփուրն հայրենեաց սուրբ կրակին,
Որ սառոյցի գերթ որդիներ՝
Մեր աղիքները չ'ենք թօթվեր,

Ի՞նչ սիրտ է այս որ հաս գամեր է Աստուած,
Մի՞նչ չը սիրեր նա հայրենիքը ցաւած...
Զ'ունի ներսը Հայն իր նախնեաց տըրուփը,
Լըքե՛ր է գ'իմք ճակատագրին Սերոբը,
Երես դարձուց Հայն սուսերէն,
«Սեւ» ժառանգեց լոկ պապերէն:

Սառէ աչեր՝ ֆարէ լեզու, ա՞յս մընաց
Բիւր փառքերէն մեր գոռ ու պերն հայրենեաց,
Սեւագլուխ խումբ մը ագռա՞ւ մընաց լոկ՝
Կամ խումբ մը կոյր խըլուրդ՝ ըստրո՛ւկ փառքի սոսկ.
Ա՛հ, այն արծիւ ժողովրդէն՝
Որ հարուածվի արդ կոշտ Բրդէն:

Ի՞նչ, սեւ ձեռքեր հըպին վընիտ ճակատին,
Հայ կուսիկին նըւիրական լաչակի՛ն,
Դըժոխք մը տարփ թօշնեն վարդը կուսութեան,
Կարծես ծաղիկ կը կոխկոտեն — գ'այս կըզգան,

Դադրեք անմեղ խինդ՝ թինդ ու պար,
Շոգայ ագա՛տ Քրդին տապար:

Դողդոջ մտնէ առագաստը գիրգ հարսը,
Արտասուաթոր՝ դէմքին ծածկած հոյլ վարսը՝⁽⁶⁾
Որ չ'ըլլայ թէ յանկարծ սիրոյ մրմունջը
հափանէ վատ Քրդին տափռտ մըռունչը:
Սէրը փեսին արեամբ կարմրի,
Հարսը Քրդին կ'երթայ գերի...:

Մի՛շտ կը ցանէ Հայն, չը հնձեր... անօթի՛...
Իր դալկահար դէմքէն երկու շիթ կաթի,
Արտօսը ու քիւտ միանգամայն ... ո՛վ Աստուած.
Նա ճաշակէ սրտմած սրտով ցառ ու հաց.
Այս տարաբախտ ազգն է Հա՛յրը,
Մեր արի՛ւնը, մեր եղբա՛յրը:

Ա՛հ, ոտնակոխ Հայուն սիրտը եւ տաճար
Հրացանն յ'ուս սա կոշտ Քրդին անդադար,
Եւ մեր ներսը չ'եռա՞ր կարմիր մէկ ալին
Կամ մէկ փրփուրն հայրենեաց սուրբ երակին,
Որ սառոյցի գերթ որդիներ՝⁽⁷⁾
Մեր աղիքները չ'ենք թօթվեր:

Ի՞նչ սիրտ է այս որ հոս գամեր է Աստուած,
Մինչ չը սիրեր նա հայրենիքը ցաւած...
Զ'ունի ներսը Հայն իր նախնեաց տըրտփը,
Լըքե՛ր է գ'ինք մակատագրին Սերորը.
Երես դարձուց Հայն սուսերէն,
«Սեւ» ժառանգեց լոկ պապերէն:

Սառէ աչեր՝ քարէ լեզու, ա՛յս մընաց՝⁽⁸⁾
Բիւր փառքերէն մեր գոռ ու պերն հայրենեաց,
Սեւագրլուխ՝⁽⁹⁾ խու՛մը մը ագռա՛ւ մընաց լոկ՝
Կամ խու՛մը մը կոյր խըլուրդ՝ ըստրո՛ւկ փառքի՝⁽¹⁰⁾ սոսկ.
Ա՛հ, այն արծիւ ժողովրդէն՝
Որ հարուածվի արդ՝⁽¹¹⁾ կոշտ Քրդէն:

Ի՞նչ, սեւ ձեռքեր երպին վընիտ ճակատին
Հայ կուսիկին նըւիրական⁽¹²⁾ լաչակի՛ն,
Դըժոխք մը տարփ թօշնեն վարդը կուսութեան,
Կարծես ծաղիկ մը կոխկոտեն — գ'այս կըզգան,

(6) Մամուլ՝ Արտասուաթոր դէմքին ծածկած հոյլ վարսը: Առաջին բառէն ետք եկող բառքը վերցնելով՝ իմաստին մէջ ձուրք փոփոխութիւն մը յառաջացած է: (7) Մամուլ՝ քրդեր(?): (8) Մամուլ՝ մեաց: (9) Մամուլ՝ Սեւագրլուխ: (10) Մամուլ՝ փառքի ըստրուկ: (11) Մամուլ՝ Որ Հարուածի արդ: (12) Մամուլ՝ նուիրական:

Եւ երբոր Հայ մը մորթեն,
Կարծեն թէ հաւ մը մորթեն,

Է՛հ, մի վախէ՛ք ճանկ մ'անգամ պէտք է՛ն մեզ,
Այլ հայրենի սոսկ ըզգացում մ' ազեկէ՛զ՝
Ժանգոտ սուր մը՝ պատռած դրօշ մը թէ չ'ունինք,
Կուրծերնուս տակ տըրտփող սի՛րտ մ'ալ չ'ունինք,
Օ՛հ, ռափերնիս զարնե՛նք գետին,
Յայտնե՛նք մեր ցաւը ահագին՛չ

Մեր քերց վարդերն եւ արեւներն մեր եղբարց՝
Մեր տաճարաց խաչերն՝ պատի՛ւն հայրենեաց,
Մենք պահանջենք բարօրութի՛ւն մեր ազգին.
Զ'ա՛յս պահանջե՛նք՝ գ'ա՛յս Սուրբանէն արտագին.
Մեր պատիւն ու Քուրդը կ'ուզե՛նք,
Եւ կամ նորա գէնփին դէմ գէ՛նք:

1871

ԻՄ ՑԱԿԸ

Սուրբ տենչերով լոկ ծարաւած՝
Յամաֆ գտնե՛լ աղբերֆն յամայր,
Յամֆի՛լ ծաղիկ հասակի մէջ,
Ո՛հ, չ'է՛ այնչափ ցաւ ինձ համար:

Ջերմ համբոյրով մը դեռ չ'այրած
Սա ցուրտ քակատըս դալկահար՝
Հանգչեցունե՛լ հողէ բարձին,
Ո՛հ, չ'է՛ այնչափ ցաւ ինձ համար:

Դեռ չը գրկած էակ փունջ մը,
Ժպտե՛ գեղէ՛ հուրէ շաղկալ՝
Դրկե՛լ սա ցուրտ հողակոյտը,
Ո՛հ, չ'է՛ այնչափ ցաւ ինձ համար:

Քաղցր երագող մ'յըզի մրափ մը՝
Զ'անդորրած գլուխս մրքկահար՝
Ննջել հողէ վերմակին տակ,
Ո՛հ, չ'է՛ այնչափ ցաւ ինձ համար:

Ինչպէս որ Հայ մը մորթեն,
Կարծեն թէ հաս մը մորթեն:

Ի՛հ, մի՛ վախէ՛ք ասեղ մ'անգամ պէտք չ'է մեզ,
Այլ հայրենի սոսկ ըզգացում⁽¹³⁾ մ'աղեկէ՛զ.
Ժանգոտ աւուր մը՝ պատռած դրօշ մը թէ՛ չ'ունինք,
Կուրծերնուս տակ տըրտփոք սի՞րտ մ'ալ չ'ունինք.
Օ՛ն, ոտքերնիս զարնե՛նք գետին,
Յայտնե՛նք մեր ցաւը ահագին:

Մեր քերք վարդերն եւ արեւներն մեր եղբարց՝
Մեր տանարաց խաչերն՝ պատի՛ւն հայրենեաց
Մենք պահանջենք, բարօրութի՛ւն մեր ազգին.
Զ'ա՛յս պահանջե՛նք՝ գ'ա՛յս, Սուլքանէն սրտագին,
Մեր պատիւն ու Քուրդը կ'աղեկե՛նք,
Եւ կամ մորա գէնքին դէմ գէ՛նք:

1871⁽¹⁴⁾

(13) Մամուլ՝ *զգացում*: (14) Մամուլ քերքումիմ գրութեան իբր քուակամ՝ բա-
նաստեղծի անունէն հոգ տալած է «1871 Հոկտեմբեր 1»:

ԻՄ ՅԱԻՐ

Սուրբ տենչերով լոկ ծարաւած՝
Յամաք գտնե՛լ⁽¹⁾ աղբերքն յամայր,
Յամբի՛լ ծաղիկ հասակի մէջ,
Ո՛հ, չ'է այնչափ ցաւ ինձ համար:

Ջերմ համրոյրով մը դեռ չ'այրած
Սա ցուրտ ճակատըս դալկահար՝
Հանգչեցունե՛լ հողէ բարձին,
Ո՛հ, չ'է՛ այնչափ ցաւ ինձ համար:

Դեռ չը գրկած էակ-փունջ մը⁽²⁾
Ժպտե՛, գեղէ՛ հուրէ շողեալ՝
Գրկե՛լ⁽³⁾ սա ցուրտ հողակոյտը,
Ո՛հ, չ'է՛ այնչափ ցաւ ինձ համար:

Քաղցր երագով մ'յըզի մբափ⁽⁴⁾ մը
Զ'անդորրած գլուխս մրբկահար՝
Ննջե՛լ հողէ վերմակի տակ,
Ո՛հ, չ'է՛ այնչափ ցաւ ինձ համար:

(1) ԷՖս. *զբռնէլ*: (2) ԷՖս. *զբրկած էակ փունջ մը*: (3) ԷՖս. *Գրկէլ*: (4) ԷՖս.
Քըրափ:

Հագնի՛լ հիւղիմ մուր-ամուռը,
Ծըծե՛լ նորա մորուր-օղմ յար.
Միշտ ցաւի՛լը միանգամայն,
Ո՛հ, չ'է՛ այնչափ ցաւ ինձ համար:

Հէ՛ք մարդկութեան մէկ ոստը զօս՝
Հայրենի՛ք մը ունիմ թըշուառ,
Զ'օգնած անոր՝ մեռնի՛լ աննշան,
Ո՛հ, ա՛յս է սոսկ ցաւ ինձ համար:

1871

Նուէր Յիշատակի

ԱՌ Պ. Յ. ՃԱՆՖԷՍՃԵԱՆ

Յ Ո Ւ Շ Ք

Սա խազազ Մայր-Ովկէանին՝
Ուր փոզփոզեմ աւագ՝ ոսկի՝
Մեր երագոց վառարանին՝
Թ'եզրէն՝ վարդից մէջ անիւնի
Երբ արեւը շողշողէ,
Դու իմ սէրը միշտ յիշէ՛:

Թաւուտէ մը կանաչ ու մորչ՝
Որոց շուքը սիրէինք միշտ
Նստիլ՝ խօսիլ շրթամբք դողդոջ՝
Ծըծել անյագ իրարու սիրտ՝
Երբ տերեւ մը խարշափէ,
Դու իմ մըմունջքը յիշէ՛:

Առաւօտներն գարնանային՝
Ո՛հ, հորիզոնն ալ վարդավառ՝

Հագնի՛լ հիւղին մուր-անուր,
Ծրծե՛լ⁽⁵⁾ նորա մըրուր-օղն⁽⁶⁾ յար,
Միշտ ցաւի՛լը միանգամայն,
Ո՛հ, չ՛է՛ այնչափ ցաւ ինձ համար:

Հէգ մարդկութեան մէկ ոստը գօս՝
Հայրենիք մը ունիմ քըշուառ,⁽⁷⁾
Զօգնած անոր՝ մեռնի՛լ աննշան,
Ո՛հ, ա՛յս է սոսկ ցաւ ինձ համար:

1871

(5) Էջն. Ծծեղ: (6) Էջն. ժրուր-օղն: (7) Էջն. Այս տողը կը պակսի. արդիւն՝
համխոնամ գրաբնութեամբ:

Նուէր Յիշատակի
ԱՌ Պ. Յ. ՃԱՆՖԷՍՃԵԱՆ

Յ Ո՛ Ի Շ Ք⁽¹⁾

Սա խաղաղ⁽²⁾ Մայր-Ովկէանին՝⁽³⁾
Ուր փողփողեն աւագք ոսկի՝
Մեր երագոց վառարանին՝
Թե՛գրէն՝⁽⁴⁾ վարդից մէջ անհունի
Երբ արեւը շողշողէ,
Դու իմ սէրը միշտ յիշէ՛:

Թաւուտիւ մը կանաչ ու մորչ՝
Որոց շուքը սիրէինք միշտ
Նստիլ՝ խօսիլ շրթամբք դողդող՝
Ծրծե՛լ անլազ իրարու սիրտ՝
Երբ տերեւ մը խաբշափէ,
Դու իմ մըմունցքը յիշէ՛:

Առաւօտներն գարնանային՝
Ո՛հ, հորիզոնն ալ վարդավառ՝

(1) Էջն. ՅՈՒՇՔ: (2) Էջն. խաղաղ: (3) Էջն. Մայր-Ովկէան: (4) Էջն. Երբեք:
Բարեբան մը մէջ աւելցնելով որ Ֆելիկսանի հրատարակութեան մէջ «Խաղաղ» է, սակայն
ըստ բնութեան՝ պէտք է «Գարնան» ըլլար: Բ. տետրակին մէջ՝ նախապէս «Գարնան» եղած է,
զոր Դուրեան ընդած (աւրած) և «Խաղաղ» ըրած է: «Գարնան»-ին հետքերը կարելի է նշմա-
րել տակաւին: Կրնայ ըլլալ որ Էջն. Խաղաղն ընդկայ Բ. տետրակէն տարբեր՝ երբորդ մը աւ-
անցած ըլլայ ձեռքի տակ: (3) Էջն. ժալը-սովկէանի: (4) Էջն. Երբեք:

Յ'այց ելնելուդ ծաղկած մարգիւն՝
 Ուր կը գտնես մորչ չոր մացառ,
 Երբ թռչնիկ մը ճըռուողէ,
 Դու իմ իզգայնը յիշէ՛:

Պաղարպայշի ելած ատեն՝
 Եւ կամ սա՛րը Չամլըճալին՝
 Սիրո՛ւն վայրեր ուր միշտ արդէն
 Ճեմել հոգիք մեր սիրէին՝
 Երբոր զեփիւռ մը փըչէ,
 Դու իմ հոգին միշտ յիշէ՛:

Եւ առօրեայ աշխատանքէ
 Վաստակաբեկ վերադարձիդ՝
 Եւ կամ սիրոյ արշաւանքէ
 Դարձած ատեն տըրուփ ի սիրտ՝
 Երբ հարկոնն հրդեհէ,
 Դու իմ կրակները յիշէ՛:

Ամբան գիշեր Վ'երբոր գտնես
 Աստղերն առատ գլխուդ վրայ՝
 Եւ լուսինը լապտեր ընես
 Դողդոջ քայլից դէպ ի Մօտայ,
 Երբ շրջագցեստ մը շրջէ,
 Իմ մաշած սիրտը յիշէ՛:

Տրտում նստած դու պատուհան՝
 Յառած երկնից այն սեւերես՝
 Սեւ մըտածմանց լոկ վառարան
 Տժգոյն նակատդ եւ աչերդ վէս,
 Տըխուր կոչնակ մ' երբ հնչէ,
 Մըտերմիդ մա՛հը յիշէ՛:

1871

Ի Գերեզմանն

ԱՄԵՆԱՍԻՐԵԼԻՈՑ ՎԱՐԴԱՆ ԼՈՒԹՅԱՆԻ

ՀԵԾԵԾ ՄՈՒՆՔ

Ո՛հ, երկնքի ժապաւեններ՝
Հառագայթնե՛ր՝ միացուցած
էին սրտերը մեր միմեանց՝
Մեր սրտերը սիրանըւէր:

Նոքա միմեացս համար քանի՞
էին անհո՛ւն քա՛ց մատեաններ,
Հոն ամեն քառ խորք մը ունէր
իր ներքեւը սիրոյ՝ ցաւի:

Ո՛հ, կը յիշե՞ս Զամլոնայի
Սարը նստած լո՛ւռ մըխայիւնք,
Ուր շուք տային մեզի նոնիք՝
Սեւ հովանոցք վշտահարի:

Ըսքամայօլի կապոյտ գօտւոյն՝
Վոսփորի ծուփը դիտէիմք,
Ուսկից եւ մերք գ'անամպ երկինք.—
Ո՛, ախորժնե՛ր լուռ մեր հոգւոյն:

Այն հիւսկէնները երկնքին՝
Այն ամպերը ճիւղաթորմի՝
Մինչ երեկոյ, ա՛հ, մի առ մի
Մեր նայուածքը զըրաւէին:

Զ'էիմք խօսեր, խօսն մեր հոգւոց
Անհունութիւնը կը պզծէր,
Մենք գերթ երկու տոգոյն բոցեր
Իրարու մէջ կ'այրէիմք սոսկ:

Մեր հոգիքը նոնիներու
Թոյս թիթեռներ էին տրտում,
Սե՛ւ ծրծէիմք՝ սո՛ւգ անհատնում,
Նայէիմք միշտ երկրէս հեռու:

Ի Գերեզմանն⁽¹⁾

ԱՄԵՆԱՍԻՐԵԼԻՈՅ ՎԱՐԴԱՆ ԼՈՒԹՖԵԱՆԻ

ՅԵԾԵԾՄՈՒՆՔ⁽²⁾

Ո՛հ, երկնքի⁽³⁾ ժապաւեններ՝
Ճառագայթներ՝ միացուցած
էին սրտերը⁽⁴⁾ մեր միմեանց՝
Մեր սրտերը⁽⁵⁾ սիրամըւէր:

Նոքա միմեանցս համար քանի՞
էին անհո՛ւն քա՛ց մատնաններ,
Հոն ամէն քառ խորք մը ունէր
Իր ներքեւը սիրոյ՝ ցաւի:

Ո՛հ, կը յիշե՛ս Չամլընայի
Սարը նստած⁽⁶⁾ լո՛ւռ մըխայինք.
Ուր շուք տային մեզի նոհիք՝
Սեւ հովանոց վշտահարի:⁽⁷⁾

ԸՍթամայօլի կապոյտ գօտւոյն՝
Վոսփորի ծովը դիտէինք,
Ուսկից եւ մերք գ'անամպ երկինք.—
Ո՛, ախորժներ լուռ մեր հոգւոյն:

Այն հիւսկէնները երկնքին՝⁽⁸⁾
Այն ամպերը ձիւնաթորմի՝
Մինչ երեկոյ, ո՛հ, մի առ մի
Մեր նայուածքը գըրաւէին:

Զ'էինք խօսեր, խօսքն մեր հոգւոց
Անհունութիւնը կը պզծէր,⁽⁹⁾
Մենք գերք երկու տօգոյն⁽¹⁰⁾ բոցեր
Իրարու մէջ կ'այրէինք սոսկ:

Մեր հոգիքը նոհիներու
Թախ քիթեռներ էին տրտում,⁽¹¹⁾
Սե՛ւ ծըծէինք՝ սո՛ւգ անհասունում.
Նայէինք միշտ երկրէս հեռու:

(1) Էջս. Ի Գերեզմանն (2) Էջս. ՀեծեծՄոհիք (3) Էջս. Կրկնքի: (4) Էջս. սրտեր: (5) Էջս. սրտեր: (6) Էջս. նստած: (7) Էջս. վշտահարի: (8) Էջս. հիւսկէններ: (9) Էջս. կը պզծէր: (10) Էջս. տօգոյն: (11) Էջս. տրտում:

Անյուսութիւն, գերեզմանի
Այդ սեւ կաթը շատ ըմպեցինք,
Քեզ արեցուց այդ ըմպելիք,
Եղար երկնից տծգոյն որդի:

Քու դալուկըդ՝ զիս ցաւցուց շա՛տ,
Եւ նայումսդ վերջին նըւազ՝
Ձոր ուղղեցիր ինծի, աւա՛ղ՝
Բեւեռացուց յ'իս յիշատակդ:

Երջանի՞կ ես հող՝ թէ թշուառ,
Ձուարթնոյ թեւով լուր մ'ինձ դրկէ,
Ա՛հ, այս աշխարհս միշտ տաղտուկ է...
Ցաւերու մեծ մայր մ'է աշխարհ:

Ո՛հ, եթէ հող ծառի մը շուք
Կայ եւ նորա քով մէկ վըտակ,
Եթէ կայ հող սէր անապակ,
Կան ազատ օդ՝ ազատութիւնք,

Ո՛հ, կը թօթվեմ ես այս աղտոտ
Ձորձն հոգւոյս՝ կեանքս՝ մինչ իսկ այսօր.
Հող կը հագնիմ, հո՛ղ սըգաւոր...
— Ա՛հ, ուզածներս, վա՛րդան, կա՞ն հող...:

1871

Ա.

Երեկոյեան բալն կը սողար բարդիլ խաւ,
Աստեղագարդ անդունդն հիւսիլ լուռ ու սեւաւ,
Տըխո՛ւր ըստուեր՝ գոր կը ձրգէր իր ետեւ
Լուսափրթիթ օրն սիրայնոց կարճատեւ:
Կը նըշմարուէր հազիւ երկնի կապուտակ
Գմբէթին խոր փալփուղ լալույն ջինջ յատակ
Անդրադարձող գիշերուան աստղն անդրանիկ՝

Անյուսութիւն, գերեզմանի
Այդ սեւ կաթը շատ բմայեցինք,
Քեզ յափրեցուց այդ բմայելիք,
Եղար երկնից տօգոյն⁽¹²⁾ որդի:

Քու դալուկըդ⁽¹³⁾ զիս ցաւցուց շա՛տ,
Եւ նայուածքդ վերջին նշաղ՝
Զ'որ ուղղեցիր ինծի, աւա՛ղ՝
Բեւեռացուց⁽¹⁴⁾ յ'իս յիշատակդ:

Երջանի՞կ ես հոգ թէ թշուառ,⁽¹⁵⁾
Զուարթնոյ թեւով լուր մ'իմն դրկէ,⁽¹⁶⁾
Ա՛հ, այս աշխարհն⁽¹⁷⁾ միշտ տաղտուկ է...
Ցաւերու մեծ մայր մ'է աշխարհ:

Ո՛հ, եթէ հոգ ծառի մը շուք
Կայ եւ նորա քով մէկ վրտակ,
Եթէ կայ հոգ սէ՛ր անապակ,
Կան ազատ օդ՝ ազատութիւնք:⁽¹⁸⁾

Ո՛հ, կը թօթվեմ ես այս ազտոտ
Զորան հոգւոյս՝ կեանքս՝ մինչ իսկ այսօր,
Հոգ կը հագնիմ, հո՛ղ սրգաւոր...
— Ա՛հ, ուզածներս, վա՛րդան, կա՞նք հոդ...:

1871

(12) ԷՖՍ. *աղփոյն*: (13) ԷՖՍ. *դալուկ*: (14) ԷՖՍ. *Բեւեռացուց*: (15) ԷՖՍ. *թշուառ*: (16) ԷՖՍ. *դրկէ*: (17) ԷՖՍ. *աշխարհ*: (18) Վերջին այս տողը, ինչպէս եւ յաջորդ քանակը կը պակսին Բ. տետրակէն, 55-րդ (վերջին) էջը ինկած ըլլալով: Զայն կ'արտագրենք Ֆելէկեանի հրատարակութենէն, ուր, ապահովաբար, կարեւոր փոփոխութիւններ մտցուած չեն: Իսկ Էֆսերեան վերջնաբեր տառի վերջին տողը կը տպէ՝ «Կան ազատ օդ,» միայն, «ազատութիւնք» բառը վերցնելով, արդիւնք՝ Համիսեան գրաքննութեան:

Ա.

Երեկոյեան⁽¹⁾ բալն կը սողար բարդիլ խաւ,
Աստեղագարդ⁽²⁾ անդունդն հիւսիլ լուռ ու սեւաւ,
Տըխա՛ւր ըստուեր՝ գոր կը ձրգէր իր ետեւ
Լուսափըթիթ օրն սիրայնոց կարնատեւ:
Կը նըշմարուէր⁽³⁾ հագիւ երկնի կապուտակ
Գմբէթին խոր փալփուղ լալույն ջինջ յատակ
Անդրադարձող գիշերուան աստղն⁽⁴⁾ անդրանիկ՝

(1) ԷՖՍ. *Երեկոյեան*: (2) ԷՖՍ. *Այն լուսադարդ*: (3) ԷՖՍ. *կը նշմարուէր*: (4) ԷՖՍ.

Լուսն,

Զոր գրկեցին շուտ վոսփորեան խոնջ ալիք:
 Մարը մտնող արփույն մարեր հուսկ շառայլ
 Ստոնամանուտ բլրոց վրայ քայլ առ քայլ,
 Ինչպէս հիւծեալ կոյսի մ'ակնարկ առ դամբան՝
 Ուր պարեն ցուրտ ծիծաղք սիրոյ դառնութեան,
 Ինչպէս եւ իմ դիւթեալ ակնարկս առ արօտ՝
 Զոր մըթագնեց մառախոտդ մի նախանձոտ,
 Ի՛նչ կը կրցի ընդհնարել էակն ան՝
 Զոր գգուէին նահանջ՝ գեփիւռ իրիկուան.
 Հողմածածան իր շրջագգեսուն ու հոպոպք
 Դեղձան վարսից գիրգ ուլան շուրջ ոսկի ծոպք,
 Կարծես ծաղիկ մ'էր երազի հիաստանչ,
 Կը կոխկըտէր այն ծաղկալից մարգագ լանջ.
 Թողէ՛ք կոխել գի կը փթըթէ աւելի
 Երբոր հովիկն այտէն գոյն գեղանի
 Եւ իր ամբիծ լանջէն առած քիչ մը հոտ՝
 Տանի սփռէ անապատներն աւագոտ՝
 Ի՛նչ փթթեն ծաղիկներ բիւր առաւել.
 Անոր համար ի՞նչ է ծաղիկը ծաղկել,
 Մինչդեռ սիրոյ կէս դիակներ կը յառնեն՝
 Երբ սեւ աչքէն սրլաք մ'ուղղէ բոցեղէն:

Լուսինն արդէն կը ֆողարկէր՝ պըննէր գինք
 Նուրբ ամպիկով՝ ուսկից ուսան թրփուկիք
 Ծածկել իրենց դէմքն հաջադով նրբաթել,
 Անոր նման տոգոյն ըլլալ եւ դիւթել:
 Լուսի՛ն, գըտիր լոյս ցօղելու ցածուն հիւղ,
 Ուր գէթ ցամբած է կանթեղին առկայծ իւղ.
 Մի՛, մի՛ սորվիր գաղջ արեւէն ձմեռուան
 Մոռնալ հիւզն՝ ուր ամայի է վառարանն,
 Եւ լոկ սրտերն հոն կը մըխան յուսահա՛տ...
 Ծագէ հիւղին այն՝ բանաստեղծն ուր աղփաո՝
 Ինք լոյս՝ կըրակ ոչ մէկն ունի գըրելու.
 Սարն իր աստեղց թո՛ղ դըղեակն ալ ջահերու,
 Գընա՛ ցօղել լոյս տընակին այն ցածուկ՝
 Ուր մայր մը գիրկն առած կայտառ մի մանուկ՝
 Յոյց տալ կուզէ քեզ Աստուծոյ գերթ պատկեր,
 Դու որ միայն սիրահարաց ես լապտեր:

Տերեւներուն մէջէն արծաթ լի լուսինն
 Կը դիտէի՝ ինչպէս որ դէմքն հաքս կուսին՝
 Երբ կը ծածկէ ֆօգքն հիմնեան ոսկեթել,

Զոր գրկեցին շուտ վոսփորեան ջինգ⁽⁵⁾ ալիք:
 Մառը⁽⁶⁾ մտնող արփույն մարէր հուսկ շառայլ
 Սառնամանուտ սարերու վրայ⁽⁷⁾ քայլ առ քայլ,
 Ինչպէս եիւծեալ կոյսի մ'ակնարկ առ դամբան՝
 Ուր պարեն ցուրտ ծիծաղք սիրոյ դառնութեան,
 Ինչպէս եւ իմ դիւթեալ ակնարկս առ արօտ՝
 Զոր մըթագնեց մառախուղ մի նախանձուտ,
 Ի'ալ չը կրցի ընդնշմարել էակն ան՝
 Զոր գգուէին նաճանչ՝ զեփիւռ իրիկուան.
 Հողմածածան իր շրջագգեստն ու հոպոպֆ
 Դեղձան վարսից գիրգ ուլան շուրջ ոսկի ծոպֆ,
 Կարծես ծաղիկ մ'էր երազի հիաստանչ,
 Կը կոխկըռտէր⁽⁸⁾ այն ծաղկալից մարգաց լանջ.
 Թռդէ'ք կոխել գի կը փթըթէ աւելի.
 Երբոր հովիկն իր այտէն⁽⁹⁾ գոյն գեղանի
 Եւ իր ամբիծ⁽¹⁰⁾ լանջէն առած քիչ մը հոտ՝
 Տանի սփռէ անապատներն աւազուտ,
 Ի'սհա փթթին⁽¹¹⁾ ծաղիկներ բիւր առաւել.
 Անոր համար ի'նչ է ծաղիկ փթթեցնել,⁽¹²⁾
 Մ'ինչդեռ սիրոյ կէս դիակներ կը յառնեն՝
 Երբ սեւ աչքէն սըլաք մ'ուզէր բոցեղէն:

Լուսինն արդէն կը քողագգէր՝ պըննէր⁽¹³⁾ զինք
 Նուրբ ամպիկով՝ ուսկից ուսան թրքուհիք⁽¹⁴⁾
 Ծածկել իրենց դէմքն հաջադով նըրաթել,
 Անոր նըման⁽¹⁵⁾ տծգոյն բլլալ եւ դիւթել:
 Լուսի'ն, զըտիր լոյս ցօղելու ցածուն հիւզ,
 Ուր գէթ ցամքած է կանթեղին առկայծ իւզ.
 Մի, մի՛ սարվիր գաղջ արեւէն ճըմեռուան
 Մոռնալ հիւզին՝ ուր ամայի է վառարանն,
 Եւ լոկ սրտերն հոն կը մըխան յուսահա'տ...
 Ծագէ հիւզին այն՝ բանաստեղծն ուր ազգատ
 Ինք լոյս՝ կըրակ ոչ մէկն ունի գըրելու.
 Սարն իր աստեղց քո'ղ, դըղեակն⁽¹⁶⁾ ալ քահերու,
 Գընա՛ ցօղել լոյս տընակին⁽¹⁷⁾ այն ցածուկ՝
 Ուր մայր մը գիրկն առած կայտառ մի մանուկ՝
 Յոյց տալ կ'ուզէ քեզ Աստուծոյ գերթ պատկեր,
 Դու որ միայն սիրահարաց ես լապտեր:

Տերեւներուն մէջէն արծաթ լի լուսինն
 Կը դիտէի՝ ինչպէս որ դէմքն հարս կուսին՝
 Երբ կը ծածկէ քօղքն հիմենեան ոսկեթել,

(5) Էջն. Խոնջ. (6) Էջն. Մառը: (7) Էջն. բլրոց վրայ: (8) Էջն. կը կոխկըռտէր:
 (9) Էջն. Երբոր չոփեղեն այտէն: (10) Էջն. անբիծ: (11) Էջն. փթթին: (12) Էջն. ծաղիկը
 ծաղկել: (13) Էջն. կը քողագգէր՝ պըննէր: (14) Էջն. ուսան ... ուսէր: (Արդիւնք է Համա-
 եան գրաքննութեան): (15) Էջն. նման: (16) Էջն. զղեակն: (17) Էջն. տեղիկն:

Բայց սա վարդի փոխան գիտէ լոյս փթթել:
 Այ աստղն աղօտ եւ կարծես թէ անիլի
 Երկընքի լուրջ խորք սուգած կը փալփի,
 Եւ վերջալոյսն ալ կը մարի որ դեռ հոն՝
 Հրդեհի պէս բոցավառէր գեորիզոն:
 Եւ դուք՝ կրակի սիրոյ, մարիք շուտ եւ դուք,
 Տեւէ՛ք ինչպէս վերջալոյսն այս բոցաշուք...:
 Արդեօք արեւն այսօր ո՛րքան սիրաբոյր
 Կուսից լոյս դէմքն այրեց՝ ուսկից մեղմ համբոյր
 Քաղել դողաս, կը վախճաս թէ կը թօշնի
 Իր այտերուն վառ վառ վարդեր գեղանի:
 Թաւուտք այսօր շուքերնուն մէջ առանձին՝
 Խորհրդաւոր ի՛նչ փրսփրսուք լքեցին,
 Ի՛նչ խոստումներ, ի՛նչ մըմունջներ սրտմաշուք՝
 Իսկ դուք, մացա՛ռք հովանաքա՛կք, ա՛հ, իսկ դուք...:
 Ո՛վ հովանի՛ք, քաւո՛ւտք, խորշե՛ք անմարդի՝
 Ուր դայլալիկ թռչնոց՝ խորշին սաղարթի
 Եւ երբ լըսուի շրջագգեստի մը շրշին
 Զոր տերեւոց վըրայ՝ սքփռէ մերկ աշուն,
 Երբ շուքին տակ կոյս մ՛առանձին բնէ ման,
 Եւ տերեւոց ետեւ դողամ անոնց նման՝
 Որ չըլլայ թէ դիպիմ աչքին բոցեղէն,
 (Պէ՛տք է թողայ միթէ տերեւն արեւէն)
 Երբ ծիծառնուկն ինձ հետ հեծէ աղեկէզ,
 Ո՛րչափ ատենմ ֆազին ժխորն, սիրենմ Ձեզ:

(Հիւանդութեանս պատճառաւ ընդհատուած)

Բայց սա վարդի փոխան գիտե լոյս փթըթել: ⁽¹⁸⁾
 Այն աստղն ⁽¹⁹⁾ աղօտ եւ կարծես թէ աւելի
 երկընքի լուրթ ⁽²⁰⁾ խորը սուգած կը փալփի,
 եւ վերջալոյսն ալ կը մարի որ դեռ հոն՝
 Հրդեհի նման բոցավառէր գողորհուն:
 Եւ դու՛ք՝ կրա՛կք ⁽²¹⁾ սիրոյ, մարիք շուտ եւ դուք,
 Տեւէ՛ք ինչպէս վերջալոյսն այս բոցաշուք...:
 Արդեօք արեւն այսօր ո՛րքան սիրաբոյր
 Կուսից լոյս դէմքն այրեց՝ ուսկից մեղմ համբոյր
 Քաղել դողաս, կը վախնաս թէ կը թօշնի
 Իր այտերուն վառ վառ վարդեր ցեղանի:
 Թաւուտք այսօր շուքերնուն մէջ առանձին՝
 Խորհրդաւոր ի՛նչ փրսփըսուք ⁽²²⁾ լրսեցին,
 Ի՛նչ խոստումներ, ի՛նչ մրմունջներ սրտմաշուք,
 Իսկ դո՛ւք, մացա՛ւք, հովանոցա՛կք, ⁽²³⁾ ա՛հ, իսկ դուք.՜.՜.՜:
 Ո՛վ հովանի՛ք, թաւո՛ւտք, խորշե՛ր անմարդի՛
 Ուր դայլալիկ թռչնոյ՛ ⁽²⁴⁾ խորշին սաղարթի
 Եւ երբ լրսուի շրջագգեստի մը շրջին
 Չոր տերեւոց վըրայ՝ սըփռէ գորս աշուն, ⁽²⁵⁾
 Երբ շուքին տակ կոյս մ՛առանձին ընէ ման,
 Եւ ⁽²⁶⁾ տերեւոց ետեւ դողամ անոնց նման՝
 Որ չըլլայ թէ դիպիմ աչքին բոցեղէն,
 (Պէ՛տք է դողայ միթէ տերեւն արեւէն)
 Երբ ծիծառնուն ինձ հետ հեծէ աղեկէզ,
 Ո՛րչափ ասեմ քաղքին ժխորն, ⁽²⁷⁾ սիրեմ Ձեզ:

(Հիւանդութեանս պատճառաւ ընդհատուած)

(Շար. 4 եւ վերջ)

(18) Էջն. փթթել: (19) Էջն. լոյսն: (20) Էջն. երկընքի լուրթ: (21) Էջն. կըրա՛կք:
 (22) Էջն. փսփըսուք: (23) Էջն. մացաւք հովանոցակք: (24) Էջն. թռչնոյ՛ խորշին: (25)
 Էջն. Չոր տերեւոց վըրայ սփռէ մերկ աշուն: (Ֆելիկսան եւ Էստերանան չեն հետեւած քիչ
 մը երկար այս նախադասութեան հետոյնս: Գարգաղող իմաստին եւ կամայական շարքա-
 բութեան հնարակած են գայն: Բանաստեղծը կ'ըսէ. «Երբ լսուի լըջազգեստի մը շրջինը
 չոր տերեւներուն վրայ՝ զորս (տերեւները) աշունը կը սփռէ»: Ֆելիկսան-Էստերանան հոյ՜մ
 նախադասութիւնը կը վերածեն այս ամասկմալի Կ՛ Ժիծաղելի վիճակին. «Երբ լսուի
 լըջազգեստի մը շրջինը, զոր (շրջինը) տերեւներուն վրայ կը սփռէ մերկ աշունը»: (26)
 Էջն. Եւ: (27) Էջն. սրբորեւ:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Գ Ո Ղ Գ Ո Թ Ա

ԹՐԲԱՅԱՅ ՎՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԻՐ ՅՕՏԻՆ

ԱՂԵՏԱԼԻ 1915 ՏԱՐԻԻՆ

Կազմեց՝

Թ Է Ո Ղ Ի Կ

✱

Մուշ քաղաքի կաթողիկէ Հայք 20 տնւոր էին, 1890-ին կառուցեալ Սուրբ Աստուածածին եկեղեցիով՝ որուն Մեծաւորն էր

Յակոբ Գեղապայծառ Թօփուզեան։— Մնած է Պարտիզակ, 1855-ին։ Նախնական կրթութիւնը հոն ստանալով՝ կ'անցնէր Հոռոմ, Ուրբանեան վարժարան։ Զեռնադրուելէ վերջ՝ կը դառնայ Պիլէճիք եւ հոփուական պաշտօններ կը վարէ հոն, Միւրաճի, Հիտիճէ, Կիւքմէն, Պանսրմա եւ Վան։ 22 Հոկտեմբեր 1911-ին առաջնորդ ընտրուելով Մշոյ՝ կը փութայ պաշտօնատեղին, մինչեւ իր նահատակումը՝ 4 տարի հոփուելով իր թեմը։ Վկայակից՝ ալեւոր եւ բազմաշարժար առաջնորդ Վարդան ծայրագոյն վարդապետ Յակոբեանի։

Իբր հոգեւորական եւ ուսուցիչ՝ Յակոբ Գեղապայծառն օգնականներն էին, նոյնպէս նահատակ,

Հ. Մկրտիչ վրդ. Տէր-Մկրտիչեան։— Մնած 1840-ին Նորչէն, ուսած Կարին եւ ձեռնադրուած 1880-ին։ Կը հոփուէր Յողունք գիւղի ժողովուրդը։

Հ. Մեսրոպ վրդ. Ուզունեան։— Մնած 1884-ին Կոստանդնուպոլիս, ուսած Զըմառ եւ ձեռնադրուած 1905-ին։

Դաշտի 107 գիւղերուն մէջէն հետեւեալ երեքը միայն գրուած էին կաթողիկէ Հայք։— Նորչէն, Յողունք եւ Արինճ։ Իսկ աւետարանական Հայոց թիւը քաղաքին մէջ հազիւ 7 տուն էր, մինչ Դաշտի մէջ 4 գիւղ՝ Խառն — Հաւատարմիկ, Մոկուճ, Յունան եւ Տիրդեմանք։ Հոփունին էին։—

Վերապատուելի Գրիգոր Ստեփանեան։— Մնած է 1873-ին Բաղէշ, ուր ստացած նախնական կրթութիւնը, յետոյ Պարբերդ անցնելով՝ 1893-ին աւարտած Գոլէճին դասընթացքը, Հոփիւ ձեռնադրուած Մշոյ եւ շրջակայից բողոքական Հայոց։ 1904-6-ին շրջանին, երբ Սասնոյ Բ. Ջարդը տեղի կ'ունենար եւ անդլիական ու ամերիկեան հիւպատոսներ, միտինոսք առ թարգմանք բողոքական հաստատութեանց մէջ կ'իջեանէին, վերապատուելին թղթակցութիւններ դիւրի կ'առնէր եւ պաշտօնական կարեւոր վաւերաթուղթեր անդու լերէնի վր կ'երածէր գաղտագողի։ Ինք էր սր նշանաւոր հայասէր Բրոֆ. Հաւրիս Անդլիացիին ընկերացու, դէպ Հայկական Նահանգներ՝ անոր քղեկութեան առթիւ։

իրեն մտաւորական եւ հայրենասէրի համբաւ հանած Հայ՝ կր ձեր-
րակալութի եւ քաղաքէն դուրս տարուելով կը նահատակուի:

Պատուելի Միհրաթ Յ. Գաբրիէլեան.— Քարոզիչ Հաւատաւորելի ժո-
ղովրդեան. ծնած է 1872-ին Մոկունք, ուսումը ստացած Բաղէշ եւ Պարբերդ,
1896-1900 աւագ ուսուցիչ Պարբերդի դպրոցին, 1901-8 հովիւ Պարբերդի ա-
րեւելեան թաղի եւ հուսկ ուրեմն Հաւատաւորելի: Քաջ պատմաբան եւ հայկե-
րէնագէտ, աշխատակից Վեհտարեւոյ, Վեոյնակչի եւ Վեպարկչի՝ կրօնա-
բարոյական յօդուածներով ու քերթուածներով: Կը թողու ըստմաթիւ ան-
տիպներ:

1915 Օղոտսոսին, ժողովրդեան ու ընտանիքին հետ լեռ կը բարձրա-
նայ, եւ մէկ ձեռքը վեցհարուածեալ, միւսն ալ Աւետարան՝ շատերու պէս կը
կուռի քաջարար, խրախուսելով իր ընկերներն ու կուսուց իր երիցուհին՝ ցյե-
տին շունչ:

ՄՇՈՅ ԴԱՇՏ

Համբաւաւոր այս դաշտը կ'իյնայ Սիմ լերան հիւսիս եւ հիւսիսային
արեւելք եւ կը գտնուի Գրգուռի, Ներքովդի, Քարկէի, Վահագնեան եւ Սիմ
լերանց մէջանդ: Արեւելեան հիւսիսակողմն է ԶեմիՐի շրջանը որ կառավա-
րական ըստարութեամբ Պիտինճի Գօլ՝ կը կոչուի եւ որուն 15 գիւղերը բո-
նադինի ըրին Մուսա Բէկ եւ Ապտիւլ-Մէջիտ: Միւսն է ԶեմիՐի շրջանը (Վե-
քինճի Գօլ) որ կը գտնուի վերոյիշեալ լեռներուն հիւսիս-արեւմուտքը՝
դէպ Աշտիշատ եւ Սուրբ Կարապետ:

Ահաւաստիկ ամրոցական ցանկը Հայ գիւղօրէից, որոնք ՄՇՈՅ ԴԱՇՏը
կը կազմէին եւ որոնցմէ իւրաքանչիւրն ալ ունէր իր ժամն ու ժամւորը, միա-
հաղոյն հուրի եւ սուրի մատնուած՝ շրջաբնակ բարբարոս քերտուիւրէ: (Առըն-
թեակից թուանշանները մարդահամարը ցոյց կուտան, ստույգանիչ կրօդ-
ներն ալ՝ սրբապայր շունենայինն):

ԶԵՄԻՐԻ ԵՐԶԱՆ

1.— Սուրբ Կարապետ 1200 անձ՝ որոնք կը կազմէին վանքին եւ Փա-
կայի (պաբարակ) բնակիչներն ամրոցը, ժողովուրդով ու միաբանութեամբ
տեղիւնդը կոտորուած: Ուխտաւորներէ Մուս Սուլթան Սուրբ Կարապետ,
իսկ բանաստեղծներէ Վրլակոյն եւ Վիննակնեան՝ յորջորջուող այս հնադարեան
վիթխարի մենաստանը որ ա՛յնքան խօսեցուցած է իր վրայ, կը գտնուի
Մուշէն 7 ժամ հեռու՝ Քարկէ լերան դիւր մէկ կողմին, հո՛ն ուր Լուսաւորչէն
առաջ՝ հեթանոս Հայութիւնը Դեմետր ու Գիսանէ իր չաստուածներն ունէր:
Հիմնարկութեան ի վեր հարիւրաւոր միանահայրեւ ունեցած է եւ անհամար
միաբան: Աշխարհահռչակ ուխտատէղի, ուր քանի մը հազար Ռուսահայեր
կը լեցուէին վարդապետի տօներուն, եւ որ հիմա իր տաճարին չորս պատերը
միայն կը ցցէ ամայութեան մէջ...: Խրիմեան Հայրիկ 1863-ին Վասպուրա-
կան աշխարհէն հոս փոխադրեց իր Կիւթէմպէրկան մեքենան եւ Վերծուիկ
Տարօնոյ պարբերականը լրջա ընծայեց՝ իրեն պէս հայրենեաց երգիչ: Սրբ-
ւանձտեանցի խմբագրութեամբ Աղէտի տարին, իր միաբանութիւնը կը կազ-
մէին հետեւեալ վեց վարդապետները՝ որոնք անցան ի դասը Հայոց նոր վկա-

Ինչիշէ Մայրաքաղաքի Վարդապետ Պալաւնի — Ծնած է 1840-ին Մարտար 1, ձեռնադրուած 1865-ին :

Կոմիտաս Վարդապետ Արծրունի — Ծնած 1842-ին եւ 1902-ին Աղթա-
մար փառաւորուած Յոսէփի Կարապետի ձեռնադրուած :

Տրիշէ Մայրաքաղաքի Վարդապետ Կարապետեան — Ծնած 1844-ին Մար-
տար եւ 1881-ին ձեռնադրուած Մամբրէ Կարապետի ձեռնադրուած :

Վանամ Վարդապետ Երէցեան — Ծնած 1846-ին Խիւսի եւ ձեռնադրուած
1899-ին Երրորդի վանահայր Մովսէսեանի ձեռնադրուած (Տրիշէի հետ
կերտ), առաջնորդական փոխանորդ Բասենի եւ ապա Պարզին ու Լճէի :

Կարապետ Վարդապետ Լուսաբաբեան — Ծնած 1863-ին, օծակից Կո-
միտաս վարդապետ Արծրունիի :

Խաչատուր Արեղայ Ազուլեցի — Էջմիածնական միշեւ Աղէտի տա-
րին կը պաշտօնավարէր Գլխայ վանքը :

Սուրբ Կարապետի բովանդակ ժողովուրդէն հրաշքով ազատած են
տեղւոյն ժողովուրդային Վարժարանի ուսուցիչները, Մկրտիչ Տ. Մկրտիչ-
եան եւ Յակոբ Տ. Ստեփանեան՝ որոնց Սուրբ Հաղորդութեան սկիւնը կը կար-
կառէր զերբին պահուէն Լուսաբաբեան վարդապետ, եւ որոնք հրաժարելով
Սուրբ Խորհուրդն ընդունելու եւ նախատակաւ զազափարէն՝ կ'աջդին ի-
րենց Թաղապետին պատուհանին երկաթները կոտրել եւ զինքեանց փախչիլ
անտուն, ուր կը գտնուէր մօտակայ գիւղերու լեղապատառ ժողովուրդը :

Չ. 4. — *Հասան-Օվա՝ 500, Սալըգամ՝ 500, Գրուաք կամ Կուարս՝
1200: Վերջնայ երէցն էր

Վահիմակ Քահանայ Պալաւնի, 50 տարու :

Չ. — Բագու կամ Բագում՝ Սուրբ Կարապետէն մէկ ժամ հեռու :
Երէցն էր

Դանիէլ Քահանայ, 45 տարու, 1912-ին ձեռնադրուած Խաբտաբեան
սրբազանէ :

6. — Սորտար՝ 700: Երէցն էր

Սմբատ Քահանայ Պալաւնի — 65 տարու, ձեռնադրուած Մամբրէ եւ
պիսկոպոս Մամիկոնեանէ :

7. — Զիւրթ — 1500, երկու եկեղեցիով, Մուշէն չորս ժամ, իսկ Առա-
քելոց վանքէն երկու ժամ հեռու, առաջին անցնելով Արածանին : Կը գտնուի
այն լեռան ոտքը՝ որուն վրայ նստած է Սուրբ Կարապետ, եւ այս պատճա-
ռաւ զոյն թուրք յորհրդումը ստացած (Ուխտավայր) : Երէցներն էին .

Բարքադիմէս Քահանայ Նորատունկեան — 68 տարու :

Թադէոս Քահանայ — 70 տարու, ձեռնադրուած Մամիկոնեան սրբա-
զանէ :

Մարթոս Քահանայ — 60 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած Խաբտաբեան
եւ սրբազանէ :

Համազասպ Քահանայ Տէր-Համազասպեան — 55 տարու, օծակից
Տէր Մարթէոսի :

8. — Ուրաղ՝ 1200: Երէցն էր

Մկրտիչ Քահանայ Տէր-Մկրտիչեան — 50 տարու :

9-10. — Մէղտի՝ 500, Խէյպիան՝ 1000, եկեղեցին Սուրբ Թուխ-Մա-
նգակ՝ ուր կը պաշտօնավարէր

Կարապետ Քահանայ Հնտէեան — 55 տարու, 1911-ին ձեռնադրուած
Խաբտաբեան սրբազանէ :

11-13. — Նարակն կամ Շփալիան՝ 150 (Ակնցի Միսաք Ամիրա կնքու-

Հայրը եղած է Նորմանի) : Տոմ (իր իշուրին վրայ աւերակ արտախալով մը) ,
300 : Շէյս-Ալան՝ 1500 : Վերջնայ երէցներն էին

Ներսէս Քահանայ Տէր-Մկրտիչեան : 80 տարու է

Աստի Քահանայ : 40 տարու : 1913-ին ձեռնադրուած խաբախանեան
սրբազանէ :

14-15 : Քիւրտ-Մէյտան՝ 350, Ասգաղիւր կամ Ասգաղիւր (Ա՛)՝
450 : Վերջնայ երէցն էր

Քիւստափէր Քահանայ : 50 տարու : 1910-ին ձեռնադրուած խաբախանեան
սրբազանէ :

16 : Բաղլու կամ Պաղլու՝ 700 : Երէցն էր

Կարապետ Քահանայ, 65 տարու :

17 : Արտիմէ՝ 550 (Մէյ յարեմուտով մը) :

18-19 : Անճաւո՝ 250, Սուրբ Յովհաննէս՝ 500 անձ (Միաբանութիւն ,
ուսանողութիւն եւ ժողովուրդ միասին Հաշուելով) : Սուրբ Յովհաննէս կը
դռնուի իր զգր-Աղաճ եւ Գոմեր դիւղերուն վերեւ , կրելով «Շէյ իւղոյ» եւ «Ե-
ղրդուտ» անուններն ալ : Երբորդ դարէն ի վեր դոյնութիւն ունեցող ու
սրբազան թանկարժէք մասունքներովը հարուստ մենաստան կառուցուած է
Սիմ լեւան վրայ՝ անտառախալով մը , պարսպապատ : Իր թիւերն են
Պուր-Պիւն եւ Սատուն : Վարդապետի , Աստուածածնայ եւ խաչվարացի առ-
ններուն՝ անհամար ժողովուրդ կը փութային այս ուխտատեղիին : Վանահայրն
էր , իր հօտին հետ նահատակուած

Մկրտիչ Վարդապետ Գապարեան : Մնած 1845-ին եւ ձեռնադրուած
1884-ին :

20 : Գրգըլ-Աղան կամ Վգըլ-Աղան՝ 100 : Ունէր երկու եկեղեցի՝ ուր
կը պաշտօնավարէր

Սուշեղ Քահանայ Տէր-Մաթեոսեան, 55 տարու :

Իսկ Մկրտիչ Քահանայ Յովհաննէսեան , որ դիւղիս երէցն էր թէն
եւ ասեռք քաղաքին ծկրաշէն թաղը , նաեւ խոփեր դիւղը քահանայադո-
ւած , բայց Աղէտի տարին Քղի փոխադրուած ըլլալով՝ դիւղը հոն կենսադ-
րած ենք :

21 : Գոմեր՝ 1200 : Քաղաքէն երկու ժամ հեռու , առուակով մը՝ որ
Ջարդին կու տուաւ անհամար դիակներ : Եկեղեցին Սուրբ Քառասուն Ման-
կունք՝ ուր կը պաշտօնավարէին

Սարգիս Քահանայ, 65 տարու :

Խաչատուր Քահանայ, 60 տարու :

Դանիէլ Քահանայ, 45 տարու , 1911-ին ձեռնադրուած խաբախանեան
սրբազանէ :

22-23 : Կեպախալի (Քրտերէն Հողաբերդ կը նշանակէ)՝ 100 ,
Տատրեզմ՝ 100 : Երկուքն ալ Սուրբ Յովհաննէս վանուց աղարակ՝ Քիւր-
տերէ ղեռնադրուած :

24 : Բլէ՝ 250 : Նոյնպէս Սուրբ Յովհաննէսի աղարակի դիւղ , դոր կը
հոգուէր

Խաչատուր Քահանայ, 55 տարու , 1910-ին ձեռնադրուած խաբախանեան
սրբազանէ :

25-28 : Քարձոր՝ 500 , Բրիմնո՝ 120 , Խորով (հին անուամբ խորնի ,
Գլակայ 12 դասակներուներէն մին , ծննդավայր՝ անձա պատմագիր Մովսէս
Խորենացիի : Եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին)՝ 250 , Փոքրկով՝ 600 : Վերջ-
նայ երէցն էր

Բարսեղ Քահանայ Տէր-Բարսեղեան, 68 տարու :

29.— Խաշխալտաղ՝ 1000, Մշոյ Հիւսիսակողմը, Երէցն էր
Խաշալտուր Քահանայ Յարութիւնեան, 50 տարու, 1898-ին Եղեսիա
ձեռնադրուած Մխիթար եպիսկոպոսէ :

30.— Գոմս՝ 1000: Մշոյ արեւմտեան Հիւսիսակողմը դոնուոյ աշ
յիւղը ծննդավայրն է Հայ Նշանաւոր յեղափոխական Իսոյի (Կորիւն) :
Երէցն էր

Մամբրէ Քահանայ Երամոսեան, 50 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած
Խարխանեան սրբազանէ :

31.— Հերկեքոտ (ի Հնումն Հայկերտ)՝ 350: Երէցն էր

Մարգար Քահանայ Դանիէլեան, 45 տարու, 1912-ին ձեռնադրուած
Խարխանեան սրբազանէ :

32.— *Ալատիւն, Մէղտիի մօտ գիւղակ՝ Քիւրտ եւ Հայ խառն բնակչու-
թեամբ : 105 հոգի էին Հայերը :

33.— Աւրան՝ 2500: Հարաւէն Աշտիշատի սահմանակից եւ անկէ կէս
ժամ հեռու այս գիւղը ծննդավայրն է Մշոյ բազմաբոլոր եւ եղբարարտ ա-
ռաջնորդ Խարխանեան սրբազանի : Իր հողէն կը բխէ Սեւ-Ջուրը (Գոռ, զբը-
տերէն Աւէկոր), որ կը թափէ Արածանի : Այսպէս կը կոչուի սոյն վտակը՝
առ պատմական գէպքին հետեւանօք.— Երեք դար առաջ, Կէմիկ գիւղէն Ա-
ղեքանդը անուն հայրդին, հետն ունենալով Աւրանցի Տօնիկ Քէհրայի Սար-
գիսն ու համախոհներ, փառաւոր դաս մը կուտան մերոնց «Նէլալ հախն ու-
տող Մլանցի վաչկատուն Քիւրտերուն, զանոնք կոտորելով եւ սատակներին
անխնայ այդ ջուրին յանձնելով : Ափսո՛ս որ նոյն խուժողութ ցեղը դարձի չէ
եկած բնաւ, եւ յընթաց բազմաթիւ տարիներու՝ իր անյուր կեղեքումները
չարունակած է Տարօնոյ աշխարհին վրայ : Զուլումի վերջին վարագոյրը երբ
կը խաղացուէր, Աւրան դատը հանդիսացած է նորէն դիւցազնական արարքի
մը. ձեռարանականներ՝ Հայկ Տէր-Վարդանեան եւ Մակար Խարխանեան
(համանուն սրբազանին հորորորդին) 18 Յունիս Վարդապետի Կիրակին ող-
ջոյն կոչւ մղելով Քիւրտ եւ Թուրք հորդաներու դէմ, հուսկ ուրեմն կը պար-
տաւորուին ապաստանիլ գիւղին բլրոյն վրայ կառուցուած կամարալէն եկե-
ղեցին՝ ժողովրդեան հետ միասին. ապա բոլորին մէկէն կը հրկիզուին թըշ-
նամիին ձեռամբ : Զայս կը պատմէ ականատես Եղիշէ քահանայ Տէր-Պար-
սամեան : Ունէր երկու սրբավայր, ուր կը պաշտօնավարէին

Իսրայէլ Քահանայ Մընիկեան, 60 տարու :

Ծաղիկ Քահանայ, 55 տարու :

33.— Կէմիկ՝ 100, Աշտիշատի արեւմտակողմը, անկէ կէս ժամ հեռու,
բնակչութեան մէկ մասը Քիւրտ : Եկեղեցին Սուրբ Յարութիւն՝ Կիսաւեր :

34.— Սահակ՝ 30: Բնակչութիւնը՝ Կէմիկի նման :

35.— Աշտիշատ՝ 600: Ի Հնումն գիցանուէր՝ ապա Քրիստոսանուէր
նշանաւոր քաղաք, ապաստանարան Դեմետր ու Դիանէ իշխանաց, որոնք
կուռքեր կանգնեցին եւ որոնց մահէն վերջն ալ զաւակներին՝ Կուսոս,
Մեղտի եւ Հոսեան անոնց օրինակին հետեւեցան : Լուսաւորիչ միայն մաքա-
ղործից այդ հեթանոս ձեռակերտները : Վահուճեաց զարմին եւ Մամիկոնե-
անց երբեմնի սեփականութիւնը եղող եւ Հայաստանեայց Ա. Մայր Եկեղե-
ցին իր վրայ կառուցուած այս քաղաքը թատր հանդիսացած է զահանգելի
սակերածութեանց, մինչեւ անուգ գիւղի մը վերածնունդը՝ Տէրբէ քրտական
յորջորջմամբ, որ «վանք» կը նշանակէ : Հոն է Սահակ Հայրապետի գերեզ-
ման-մատուոյ՝ զոր պղծեցին հեթանոսք : Աշտիշատը («չաշտից վարք») կը
գտնուի Արածանիի աշակողմը բարձրացող Քարկէ լեռան մէկ սարահարթին
վրայ, Սուրբ Կարապետէն 6 ժամ հեռու եւ անոր արեւելակողմը : Երէցն էր

Սահակ Բահամյա, 45 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած Խարախանեան սրբազանէ :

36.— Յիսաի (այոպէս յորջորջուած՝ ցախաւելի տունկ առատ պարու-
նակիւն)՝ 700 : Երէցներն էին

Յովհաննէս Բահամյա, 80 տարու :

Աւետիս Բահամյա Վարդանեան, 50 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած Խարախանեան սրբազանէ :

37.— Արդեթ Կամ Յարտեթ՝ 800, Մշոյ արեւելեան Հիւսիսակողմը, ծննդավայր ներսուն Արմաշական Հարմակի : Գիւղիս արեւելակողմը, 20 վայրկեան հեռու, Տարօնոյ փոքրիկ գիւղաքաղաքը կը զտնուէր տոնեօք՝ ՏԱՂՈՆՔ անուն, ապա ձայնափոխուած ՏԱՐՈՆԻ : Երէցներն էին

Յովսէփ Բահամյա Դաւիթեան, 45 տարու :

Յովսէփ Բահամյա Գրիգորեան, 40 տարու, 1913-ին ձեռնադրուած Խարախանեան սրբազանէ :

38.— Աղնան՝ 1300 : Բացի իր սրբավայրէն՝ ուխտատեղի մըն ալ ու-
նէր, Սուրբ Գրիգոր Կամ Կրեօր անուամբ : Երէցներն էին

Ղեւոնդ Բահամյա Տէր-Մարգարեան, 40 տարու, 1903-ին Աղթամար ձեռնադրուած Յովսէփ եպիսկոպոս Խոսանդեանէ :

Աւետիս Բահամյա Կիրակոսեան, 46 տարու, 1912-ին ձեռնադրուած Խարախանեան սրբազանէ :

39.— Կուրաի՝ 1000 : Եկեղեցին Սուրբ Յակոբ, որուն կամարակապ կտուրին վրայ 1904-ին Անդրանիկ, Դէորդ Չաւուշ եւ Կոյտունցի Մուրատ իրենց ընկերներով դիբք բռնեցին եւ 6000 կանոնաւոր Թուրք զօրաց աղէկ դաս մը տուին : Գիւղիս երէցներն էին

Կարապետ Բահամյա, 80 տարու :

Գրիգոր Բահամյա, 70 տարու :

Յակոբ Բահամյա Տէր-Սերոբեան, 50 տարու :

Խաչատուր Բահամյա Տէր-Սերոբեան, 60 տարու :

40.— Սուլաիխ՝ 1000 : Այս գիւղն ալ իր նախորդին պէս Թատր Հանդի-
սացած է իրաւագործիկ Հայ գիւղացիին դատը պաշտպանելու հետամուտ յե-
ղափոխականներու 1904-ի կռիւներուն՝ որոնց ընթացքին սպաննուած է
Դէորդ Չաւուշ : Երէցներն էին

Կարապետ Բահամյա, 65 տարու :

Ստեփան Բահամյա Ղազարեան, 48 տարու, 1898-ին Աղթամար ձեռ-
նադրուած Յովսէփ եպիսկոպոսէ :

41.— Խափեթ՝ 450 : Եկեղեցին Սուրբ Յակոբ :

42.— Ջրիկ-Գիւղ՝ 800 : Եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին՝ որուն տօնին
օրը Մշեցիք սովոր էին ձիարշաւ կատարել : Քաղաքին ու դաշտի քանի մը Հայ
գիւղօրէից իգական բնակչութիւնը մանուկներով միասին հոս ու Սողոմ փո-
խադրուեցան կալանակապ, միահաղոյն հրկիցուելով մարազներու մէջ : Ե-
րէցներն էին

Մուշեղ Աւագ Բահամյա Տէր-Բարբաղիմէոս Երէցեան, 49 տարու, բը-
նիկ, աշխարհական անուամբ նոյն, 3 Մայիս 1898-ին Աղթամար ձեռ-
նադրուած Յովսէփ եպիսկոպոսէ : Տարօնոյ Միացեալ Ընկերութեան բացած
ղարդներուն մէջ զաստիարակուած եւ աշխարհականութեանը վարժապե-
տութիւն ըրած այս վառլուռն քահանայ անդամակցած ալ է Մշոյ սղղային
ժողովներուն եւ բացի իր ծննդավայրի Ժողովուրդէն՝ հովուած Խոփեր,
Մափնայ եւ Արինձկանք գիւղերն ալ : Սահմանադրութեան հռչակման նախօր-
եակին՝ քանի մը ամիս վարած է Մշոյ սղաճնորդական փոխանորդութիւնը :

յետեղ անցած է Կոմիտաս՝ Ժառանգական խնդրոյ մը առթիւ՝, իւրիցէ՛ Ֆարօնի վրայով Պոլիս գալով, քանի մը տարի քահանայադո՛ւած է Ֆէրիքէօյ եւ հոռակ Կոմիտէ վերադարձած ծննդավայրէ՝ Աղէտի օրերուն, աւագանդի առաջին վայրկեանին իսկ, Աւետարանէն ու ինչէն վե՛րջ՝ հրապէսին սուրբ փողին ապաւինած, Երկու ամիս ընկերներով արթաթար կուռնիչ վերջ՝ նահատակուած ֆ ք

Վաղիմակ Քահանայ, 50 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած Պարախանեան Լան սրբազանէ։

43-45 — Զափմայ կամ Մափմայ (Եկեղեցին Սուրբ Թուր-Մանուկ)՝ 400, Առինճվանք Էմինճ գիւղի մօտ, Մուշէն մէկ ժամ հեռու, Եկեղեցին Սուրբ Սարգիս՝ 700, Առինճ (Մուշէն կէս ժամ հեռու եւ անոր հիւսիսարեւմուտ ծառազարդ պարտէզներով, «Առ ի՛նչ» պատմական ապագործութենէն անուանակոչուած գիւղ՝ դուռ Հայ Կաթողիկէ բնակիչներով՝ որոնց նահատակ վարդապետները յիշած ենք նախորդ էջերուն վրայ)՝ 1200։ Առինճ տնէք Երկու Թաղ, վերին եւ վարի, Վերեք Որոտն Եկեղեցիով։

46 — Գառնի՝ 1000։ Քաղաքի ամենամօտ գիւղն ըլլալով այս, Յունիս 24-29, երկու օր դիպարօրէն կուրծք տուաւ քրտական գրգռներու, ուր ուրեմն կոտորուելով ամբողջովին։ Մուշի Հայ քաղաքական բանասերկեալք եւ ուրիշներ՝ քանի մը քահանաներու հետ հոս փոխադրուեցան եւ չարաչար սպաննուեցան բանտերէ ազատ արձակուած յայտնի Քիւրա ոսթագործներու ձեռածք։

47-48 — Բնթար՝ 1200, Քէօշկ՝ 100, արուարձան Առինճվանքի։

49 — Սողգոմ կամ Սոխգոմ՝ 1000։ Հոս տեղի ունեցող ահաւոր դրոշմունի մասին տես Ջրիկ-Գիւղի Ժանթուրթիւնը։ Երէցներն էին Գրիգոր Քահանայ, 70 տարու։

Հրայր Քահանայ Սուփասեան, 40 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած Պարախանեան սրբազանէ։

50-51 — Բֆից՝ 1000, Գուճան՝ 1200, մեծ մասը Հոստաւորչական, միաջեայք Բողոքական՝ որոնց հովիւն էր

Պատուելի Արգաթ Հիգատեան, 40 տարու, Մոկուռնքի։

52 — Ալինան՝ 1000։ Երբ 1915-ի վարդապետի դէպքին՝ Աւրան եւ Գառնի գիւղերը կը գիժադրէին, Ալինան եւս ա՛նոնց օրինակին հետեւեցաւ, օրն ի բուն կոտուելով, մինչ այլեր տեսելով Քիշամի ոյժերուն դերակոչութիւնը՝ Կոտորուին Քան բարձրանալ, իրենցմէ քիւր միայն փրկուելով սակայն։

53 — Եէյլս-Նուսուփ՝ 500, Եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին՝ ուր կը ուղափոխուէր

Առաքել Քահանայ։

54 — Եէյլս-Քրիմ՝ 300, մէկ մատուռով՝ ուր կը պաշտօնավարէին Խաչատուր Քահանայ Տէր-Մարգարեան, 40 տարու, 1912-ին ձեռնադրուած Պարախանեան սրբազանէ։

Խարայէլ Քահանայ Բատիկեան, 55 տարու։

55 — Խարդու՝ 500, Յրօնք գիւղին մօտ։ Համանուն գիւղ մին ալ կայ՝ կուտ քրտաբնակ։ Երէցներն էին երկու Ուրթեցի գաղթականք։

Սարգիս Քահանայ Այվազեան, 50 տարու։

Սարգիս Քահանայ Մարտիրոսեան, 45 տարու։

56 — Յրօմֆ՝ 3000։ Գուրգէն, Ռուրէն եւ Տիգրան 1899-ին իրենց ընկերներով զուգարած են Ալայի Բէկ Իզգէթ Փաշայի եւ Թալլուրի դէմ այս հայաշատ գիւղին մէջ, ուր սպաննուած է Թալլուր, մեր քաջերն ալ նահատակ-

ւած : Եկեղեցիները՝ Սուրբ Եսայիի եւ Սուրբ Աստուածածինի ոչ չէ պահպանուած : 7

Մուշեղ Քահանայ Միգայէլեան, 50 տարուա :

Յովհաննէս Քահանայ Տէր-Յովհաննէսեան, 56 տարուա :

Ներսէս Քահանայ Աստուածատուքեան, 45 տարուա : Երկին ոչ զանազան ժամանակներու մէջ Աղթաւար ձեռնադրուած Յովսէփ Կալանկապուտ :

57.— Աղբալեան Կամ Ալպուհար (որ քաղաքէն նահապետուած կը Նշանակէ)՝ 500 : Եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին : Բնակչիք համարւած վայելած են իրեն յաղթամարմին : քաջ եւ հիւրասէր :

58.— Դըմիկ Կամ Տեմիկ՝ 600 : Երէցն էր

Մովսէս Քահանայ Տէր-Մովսէսեան, 65 տարուա :

59.— Հացիկ՝ 500, ծննդավայր հայ առաքելական հնարիչ՝ Երանեայի Մարտիկ Մալթոյի՝ որուն սուրբ անունը ժառանգած էր զիւրին վերջին երէց :

Մերսոյ Քահանայ, 45 տարուա, 1911-ին ձեռնադրուած Պարախոնեան սրբազանէ :

60.— Յոնիկոնց՝ 800 : Երէցն էր

Գրիգոր Քահանայ, 65 տարուա :

*

Ձեռնարկի ՇՐՋԱՆ

61.— Յոգուհի՝ 1500, զուտ Գաթուիկ Հայութեամբ, Եկեղեցին Սուրբ Սարգիս, որուն նահատակ վարդապետը յիշած ենք նոյնապէս :

62.— Նորշէն՝ 4000, զուտ Գաթուիկ Հայութեամբ, նման Յողունքի : Եկեղեցիները Սուրբ Աստուածածին եւ Սուրբ Սոփիա, վերջինս կրտսերանդ :

63.— Մովսէս՝ 600, Քուսաւորչական եւ Բողոքական խառն բնակչութեամբ :

64.— Տերկիւմուք (հին անուամբ Երբէնի Վաթի)՝ 900, բնակչութեամբ՝ նման Մովսէսի : Գիւղիս ծխատէրն էր

Մովսէս Քահանայ Ղազարեան, 60 տարուա :

Իսկ Աւետարանական Հայոց Հոգին էր

Պատուելի Սմբատ Խաչիկեան, 30 տարուա :

65.— Առաջ՝ 1100 : Գալլ Վահանի օրով պատմական գիւղ՝ Մուշի առ Քեւեղի ողմբ, ձորաքեռի մը բերանը, որ կը կոչուի «Աղբալ» : Երկնաւորով զէպ հարաւ՝ մինչեւ Սասուն : Առաջի անունը կողմայ «Առ աղ» հեղինակն ապագա ձեռնադրուած զոր ըսած էր առեւտրի Պարսիկ խոհարար մը, պարտեալ Հայուն առաջ մատուցանելով՝ փոխան աղի : Երէցներն էին Երկրորդն եղբայրք :

Մկրտիչ Քահանայ Տէր-Մկրտիչեան, 60 տարուա :

Կարապետ Քահանայ Տէր-Մկրտիչեան, 50 տարուա :

66-67.— *Առաջաց Մարտի՝ 200, Հատուտորիկ՝ 2000, վերջնոյս բնակչութեամբ՝ նման Մովսէսի եւ Տերկիւմուքի, որուն նահատակ քարուղիէն յիշած էինք նոյնապէս :

68-69.— *Մառնիկ (բերդ ունի՝ իւր մասան, շտեմարան. կրկին է, Գիւղիս եւ Հայու. վերջնոյս բնակչութեան էր 600 անձ), *Տալաւեւ՝ 100 :

70.— Ալիգուլում Կամ Ալիգուլում՝ 500 : Մուշ քաղաքի յայտնի Հայեր, Ժողովուրդէն մաս մը եւ կիներ հոս բերուելով՝ նահատակուեցան խուժողութեան : Սարերու կատար կողմից տղերք թնցած-ղարձածին զիտակ՝ առա-

ւել քան երբեք վրէժխնդիր կը դառնային իրենց պայքարին առնէն :

71-72.— *Խըըըընոց՝ 100, Քրտագոմ՝ 1500 : Վերջնոյս ծխատէնն էր Կարապետ Քահանայ Բարսեղեան, 65 տարու :

73.— Նրիգակ կամ Յերիգակ՝ 600 : Նրէցն էր

Սիրովրէ Քահանայ, 65 տարու :

74.— Թիլ՝ 500 : Այս գիւղէն էր 887-ին Թաղաւորող Մակեղոնացի Վասիլ : Թիլ աւանին մէջ ամփոփուած է Սուրբ Արիստակէսի նշխարաց մէկ մասը :

75.— Աւ(ա)գաղբիւր (Բ)՝ 1000 : Նրէցն էր

Խաչատուր Քահանայ, 65 տարու :

76.— Տըւերտ՝ 900 : Իր բլուրին վրայ է Դեմետրի գերեզմանը՝ որմէ ունած է իր աղաւաղ կոչումը : Նրէցներն էին

Միգայէլ Քահանայ, 65 տարու :

Դամիէլ Քահանայ, 59 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած Խարախանեան սրբազանէ :

77.— Ուշտամ կամ Յուշտամ՝ 400 : Եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին, որուն երբեմնի երէցն էր

Սիմոն Քահանայ Տէր-Յովհաննէսեան, ծնած 21 Յունուար 1860-ին Արտոնք գիւղը, աշխարհական անուամբ Կիրակոս, Տէր Յովհաննէսի որդի, ուսում Բաղաթիւ քահանայէ, 1902 Յունիսին ձեռնադրուած Սահակ եպիսկոպոս Քաղահանդեանէ, քահանայադրած անդ, Ունան գիւղ, Ունու, Կարին, Պայիտ-Մատէն, Քիւրմասթի, Պոլիս, Իգմիր՝ Գոսապա եւ Ագ-Հիսար : Թափառաւրջիկ այս քահանան Ալէտի տարին Ադ-Հիսար գտնուելով՝ գերծ կը մնայ տարապրութենէ եւ մահէ :

78.— Անիստ՝ 500 (Մշոյ արեւելակողմը, Գայի Վահանի օրով հաստատուած գիւղ) :

79.— Խարձ՝ 1500 : Այս գիւղին մէջ էր որ տարիներ առաջ, գարուն եղանակին, Գէորդ Ջաւուշ կոտեցաւ Մուսա Բէկի եղբայր Խաւարի, Սերոբ Փաշայի գլուխն ուսող Գոմիսէր Հիւսնիի եւ Հարիւրապետ Սիւլէյմանի ղէմ, սրոնցմէ վերջին երկուքը սատակեցան իրենց զինուորներով : Նրէցներն էին Յարութիւն Քահանայ Միրոյեան, 70 տարու :

Յովհաննէս Քահանայ Բոնաշէնցի, 80 տարու :

Յովսափ Քահանայ Տէր-Յովհաննէսեան, 45 տարու, 1911-ին ձեռնադրուած Խարախանեան սրբազանէ :

80.— Արտոնի կամ Յարտոնի՝ 2000 : Մշոյ արեւելեան հարաւակողմը դռնուող այս եւ յաջորդ գիւղի ժողովուրդը 1874-ին, նաեւ 1886-ին բմբուսացոն Քիւրտերու ընդամենութեան ղէմ եւ յաղթանակ տարին, մինչ զեկավարին՝ Մարդար վարժապետ, 1891-ին կախուեցաւ Բաղէշ, Տաճիկն սիրական Քիւրտին՝ արժանաւոր դասը տուած ըլլալուն ի պատիւ : : : : Հարստահարութեանց ղէմ ի վաղուց հետէ ծառացող այս երկուսերեակ գիւղերուն մշտարթուն ընդհուրթիւնը — չեորհիւ Վարդենիոցի Հասարթ անուն լայ յեղափոխականին, Քարտօքցի Յովհաննի եւ այլոց — վտանգը դիմագրաւելով՝ կ'ապաստանի կէս ժամ հեռու Շամբ կոչուած եղեգնուտը, իրենց ութ քահանաներէն երկուքին հետ միասին, րաց ի խումբ մը թուլամորթ Հայերէ՝ որոնք կը կոտորուէն իրենց վեց քահանաներուն հետ : Եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին, ուր պաշտօնաւարող Լրէցներէն հետեւեալ չորսը մարտիրոսացած են —

Գասպար Քահանայ, 75 տարու :

Յովհաննէս Քահանայ Տէր-Յովհաննէսեան, 50 տարու :

Գաբրիել Քահանայ, 70 տարու:

Սիրովբէ Քահանայ Տէր-Գասպարեան, 50 տարու:

Մնացեալ երկուքը՝ Մշոյ Դաշտի բոլոր նահատակ եկեղեցականներու շորքին՝ միակ վերապրողներն են, Մշեցի եղիշէ քահանայ Տէր-Պարսամեանի նման, եւ ներկայիս կը գտնուին ի Կովկաս: Ահա անուններն այդ բախտաւոր Հոյկ-որակներուն:—

Մուշեղ Քահանայ Տօնապետեան, 60 տարու:

Խաչատուր Քահանայ, 55 տարու:

81.— Վարդեմիս՝ 2000: Իր ընկերներէն մեծագոյն մասին փրկուածներ տես նախորդ գիւղի ծանօթութիւնը: Ունէր երկու եկեղեցի՝ ուր կը պաշտօնավարէին

Խաչատուր Քահանայ Միլիանեան, 60 տարու:

Յարութիւն Քահանայ Պաղտատարեան, 55 տարու:

82.— Աւգոստ՝ 500: Բլրակի մը վրայ կառուցուած իր մատուռը կէս ժամ հեռու է գիւղէն, դժին ունենալով «Ապագիթ» կոչուող անցք մը:

83.— Խըւնիւր՝ 400: Գիւղ՝ հռչակաւոր հոյակեր Մուսա Բէկի, որուն երկիւղէն՝ Հայեր տան մէջ պաշտամունք կը կատարէին:

84.— Մուշաղէն՝ 800: Երէցն էր

Արիստոմ Քահանայ, 45 տարու, 1913-ին ձեռնադրուած Խարախան-Լան սրբազանէ:

85.— *Մոգետ, Մշոյ արեւելակողմը, լեռն մը ստորոտ, Բոնաշէնի երկու ժամ հեռու: Քովտանքէն Մեղրագետը կը խոտորի՝ ծռելով դէպ ա-րեւմտեան հիւսիս, եւ այդ պատճառաւ գիւղս իր անունը ստացած է: Մոգետ-ցիւր ալ բախտակից էին Խըւնիւրցիներուն՝ հոգեւոր պաշտամանց մէջ:

86-87.— Վարդիթաղ՝ 400 (Տես Խըւնիւրի եւ Մոգետի ծանօթութիւնը), Նդակ՝ 400: Մշակի ծխատէրն էր

Աւետիս Քահանայ Տէր Միքայէլեան, 60 տարու:

88-89.— Արագ՝ 300, Արգալանի՝ 1000: Վերջնոյս եկեղեցիներն էին Սուրբ Թովմաս եւ Սուրբ Լուսաւորիչ, նսեւ բլուրին վրայ նշանաւոր ուխտաւեղի մը: Այս երկու գիւղերը կը հովուէր

Պարթեւ Քահանայ, 65 տարու:

90.— Էրիշտէր կամ Յերիշտէր (Երաշտ Հր)՝ 750, Խասգիւղի արեւել-Լան հարաւակողմը՝ 45 վայրկեան հեռու: Երէցներն էին

Կարապետ Քահանայ Յարոյեան, 40 տարու, 1914-ին ձեռնադրուած Խարախանեան սրբազանէ:

Յարութիւն Քահանայ, 65 տարու, Դէպէին Իզմիր գտնուելուն՝ Մշոյ Դաշտի վերապրող երէցներէն Երրորդ բախտաւորը կը ներկայանայ ինք:

91.— Այլ-Գլբոն՝ 600: Երէցն էր

Ներսէս Քահանայ, 40 տարու, 1911-ին ձեռնադրուած Խարախանեան սրբազանէ:

92.— Մկրագոմ՝ 1000:

93.— Խաւ-Դիւղ՝ 5000: Մշոյ Դաշտի գիւղերէն ամէնէն բազմա-մարդը, Մուշէն երեքուկէս ժամ հեռու, Բաղէչ-Մուշ ձանապարհին, լայնա-ծաւալ դաշտի մը վրայ, աւելի գիւղաքաղաք քան թէ գիւղ՝ ուր Հայերն իբր փաճառակոտ լաւ դիրք ունէին, ուստի աւանն ալ «Խաւ» յորջորջուած: Երեք գլխաւոր Թաղերու լաճնուած էր Խաւ-Դիւղ, Սուրբ Ստեփաննոս, Սուրբ Թադիւս, եւ Սուրբ Երրորդութիւն՝ նոյն սրբավայրուն անուամբ, որոնցմէ Երկրորդը միայն աւերակ էր եւ ուր կը պաշտօնավարէին

Աւետիս Քահանայ Թէրզեան, 65 տարու:

Խաչատուր Քահանայ Մուրատեան, 42 տարու, 1911-ին ձեռնադրուած
Խարախանեան սրբազանէ :

Նաև Լրբորդ մը՝ Քերովբէ Քահանայ Տէր-Սերաբեան, զոր յիշատա-
կած ենք ծախալէս, իր եղբորական յախճանով :

94-96.— 'Քուսիկ' 200, 'Բնդրիսներ' 200, 'Եմլակ' 500: Վերջնորս
մէջ էր Սուրբ Կարապետ անուն փոքրիկ մենաստան մը :

97.— Ալուաթիմ՝ 1200, Համբաւեալ աղիւններով: Երէցն էր

Գրիգոր Քահանայ, 45 տարու, 1906-ին Աղթամար ձեռնադրուած Յով-
սէփ եպիսկոպոսէ :

98.— Բերդակ՝ 1200: Բերդակի եւ Մառնիկի մէջտեղ Գան եւ Բուրդի
լեռները կան՝ ամրոցներով, ուր բուռ մը քաջեր ապաստանած են Աղէտի ու-
րերուն: Գիւղիս երէցներն էին

Կորիւն Քահանայ Մարգարեան, 45 տարու, 1911-ին ձեռնադրուած
Խարախանեան սրբազանէ :

Յուսիկ Քահանայ, 50 տարու, օծակից Տէր Կորիւնի :

99.— Պիրգիմ՝ 50 անձ՝ անժամ եւ անհովիւ :

*

Տարօնոյ աշխարհի եւ Դաշտի տեղադրական եւ վիճակադրական այս
ծանօթութեանց մեծ մասը քաղցինք Եղիշէ քահանայ Տէր-Պարսամեանէ,
օժտուած զօրաւոր յիշողութեամբ եւ ականատես ու ականջալուր վկայ՝ ջար-
դապատում անցքերու: Այն գիւղերը որոնց Հոգեւորականները չեն յիշուած
(Դէպքէն առաջ վախճանած ըլլալուն), կը հովուուէին մէկէ աւելի երէց ու-
նեցող մերձաւոր գիւղերու քահանաներէ :

*

Մշոյ Դաշտի վերոյիշեալ գիւղերու շարքին, Սուրբ Կարապետի (Գլա-
խայ վանք), Սուրբ Յովնանիէսի (Եղրդուտ) եւ Սահակ Հայրապետի վանոց
մարտիրոսացած վարդապետները յիշատակած ըլլալով, կը տեսնենք ստորեւ
միւս երկու մենաստաններն ալ՝ իրենց տարաբախտ վանահայրերուն հետ :

100.— Առաքելոց Թարգմանչաց Վանք, բնակչութիւն՝ 500) Հայ, Կր
դոնութի Մշոյ արեւելակողմը, Տիրնկատարի կամ Ծիրնկատարի ստորոտ: Ա-
տենօք համանուն լեռան վերեւ կառուցուած էր Տէր Հաստուծոյն մեհեանը,
որուն աւերակներուն մէջ՝ ասկէ 35 տարի առաջ Մշեցի Սմբատ Դաւիթեան
դրամներ եւ կատու ներկայացնող արձանիկ մը գտած է: Վանքիս նշանաւոր
եւ հնաւուրց դուռը Բաղէշ դրոկեցաւ, Ուլու-Ճամիի Նուիրուելու: Վերջէն
Զօրավար Նազարէկով տեսած է դայն, եւ շնորհիւ Տէր-Պարսամեան Հօր
ջանքերուն՝ փոխադրուած է Մոսկուայի Թանգարանը: Մերունադարդ վա-
նահայրն էր

Յովնանիէս Ծայրագոյն վարդապետ Մուրատեան.— Մեծ է 1833-ին
եւ ձեռնադրուած 1857-ին:

101.— Մատնիվանք, բնակչութիւն՝ 250 անձ, դպրոցով եւ միաբա-
նութեամբ: Կը դռնուի Աշտիշատէ մէկ ժամ հեռու, Աւրան եւ Յիսուսի գիւ-
ղերուն մէջտեղ: Վանահայրն էր

Ստեփան Քահանայ Սալուիցի, 1898-ին Վան ձեռնադրուած Յովսէփ
Եպիսկոպոս Խոստեղեանէ :

(Շար. 7)

ԹԵՂԵԻՍ

ՀԱՅԱՑԻ ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԴԵԹԱՆՈՍՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՑ

ՅՈՎԱԾՓ ՎՐԴ. ՍԱՆՏԱԼՃԵԱՆ

Ե. ՌԻՐԱՐՏՈՒ, ՌԻՐԱՐՏԻ ՌԻՐԱՍՏՈՒ:

Սարգոնէն զերջ Նաիրի անունն կարծես կ'անյայտանայ. վասնզի ուրիշ անուն մը՝ որ կանխաւ ծանօթ էր, կը զօրանար, կը տարածուէր եւ աւաջնոյն տեղը կը զբաւէր: Այս անունն էր «Ուրարտու» որ յունարէն ռուքէ 'լերինք' եւ արտա 'բարձունք ան'. բարձրացեալք՝ բառերէն է (175ա): Այս անունն՝ որ որուն տեղական ժողովրդոց լեզուէն յառաջ եկած է նախապէս՝ չիլէ մ'աւելի ընդարձակութեամբ կարնոյ դաւառին կը տրուէր: Ասուրնաձիրարաղ (Ք. ա. 885-860) առաջինն էր որ իւր Առաջնակերպ (անդղ. standard) արձանագրութեան մէջ (տող 9) Ուրարտի (Ուրարտու) անունը կը յիշէ. իսկ իւր որդին Սաղմանասար Բ (Ք. ա. 860-825) անոր դիրքը մեղէ կը յայտնէ՝ էրբ իւր Մեմաքարի արձանագրութեան մէջ (Բ, 45-48) կ'ըսէ. «Ինչո՞ւ տիէն (176) Ելայ, Արձանիային (177) վրայէն անցայ, Սուխմի (178) երկրին մօտեցայ ... Սուխմիէն Ելայ, Դախիին երկրին վրայ իջայ ... Դախիինէն ելայ Ուրարտացի Արամիին Թաղաւորական քաղաքն Արգասկունի մօտեցայ»: Ապա ուրեմն՝ Ուրարտու յառաջագոյն հասարակ լիճակ մը, Արածանոյ կամ արեւելեան նիփրատայ աջակողմը կը գտնուէր, եւ իւր գլխաւոր քաղաքովն Դախիին երկրէն անդին էր: Վերոյիշեալ երկիրներուն յաջորդութեանց որոշ ընթացքներով մեր հետազոտութիւնը՝ կ'ըսենք կարնոյ դաւառին հարաւայ արեւելակողմը, ուր կը գտնենք Արնի քաղաքը, որ անտարակոյն յոյն իսկ Արգասկուն կամ Արքասկուն եւ Արգասկունու քաղաքն էր: Ըսա հետեւորդի՝ Ք. ա. Իններորդ դարուն առաջին կիսոյն մէջ Ուրարտու յոյն իսկ կարնոյ գաւառին դիրքը կը զբաւէր, հաւանականօրէն չիլէ մ'աւելի տարածութեամբ: Եթէ Ասուրնաձիրարաղայ «Առաջնակերպ Արձանագրութեան Դրդ տողը 9րդ տողին հետ համեմատենք, այնպէս կ'երեւայ որ Ու-

(175ա) Այս ստուգաբանութիւնը մալս մեմք յօրինած եմք: Ասուրագետ ոմանք կ'ըսեն քէ Ուրարտու անունն երկու բառէ բաղկած է, ար եւ ուրարու, որոնց առաջինն 'լեառ' եւ երկրորդն 'բարձունք' գլ. բարձր-երկիր, յիշեմ կը ճշմանակեմ: Անհիշող եւ անյարիք բառեր եմ առնմք. քողով ոմանք անմեծ մեկնութիւնները, ըսեմք քէ ցալոթ հասարակաց տեսութիւնն էր քէ Ասորեստանայի նախապէս առ-ուրտու՝ եւ յետոյ պիտակարար արարաւուն կոչած ըլլամ հնագոյն ժամանակաց հայացի երկիրները: Տես Հնքնիկա Ռալիմ-սընի մեկնութիւնը ի G. Rawlinson, Herodotus, t. IV, essay III. Ed. Schrader, Die Keilinschriften und Geschichtsforschung, 1878, էջ 30: Fr. Lenormant, Les origines de l'histoire, 1882. 2e édit., t. II, 1re partie, էջ 38-40:

(176) Անձիտ կամ Համձիք գաւառ, յարեւմտակողմն Մոփսց:

(177) Արձանի, արդի Մուրատ-Ջայ:

(178) Կարի Խաւամբէն՝ Խաթթրիի երկրակողմը արդի Սիղման աւանին վիճակն. աւանն Մուրատ-Ջայիմ աջակողմն է:

րարտու հնայոյն ժամանակաց մէջ պարզապէս Նաիրեայ կը պատկանէր» (179) : Սաղմանասարայ Բ-ի Նիւրուտայ Յլոյ Արձանագրութեամ 28րդ եւ 30րդ տողերու համեմատութենէն անտարակոյտ նոյնպիսի հետեւութեան կը հասնինք : Սաղմանասարայ Բ-ի Նիւրուտայ Կոթողին Տարեգրութեանց համեմատ (տողք 35, 44) , այս թագաւորն 857 տարին կ'արշաւ յՈւրարտու , որուն թագաւորն էր Արամիս(180) :

Տակաւին Ուրարտուի տարածութեան վրայ որոշ զապափար չստինք . ստոր կը դարձանէ մասամբ իւիք նորին Սաղմանասարայ Նիւրուտայ Յլոյ Արձանագրութիւնն , որուն մէջ (տողք 30-31) կը կարդանք՝ որ այս թագաւորն իւր կառավարութեան 15րդ տարին՝ այսինքն 845ին , Վուրարտացի Արամիին քաղաքները մինչեւ ցլլուխ ջրոցն Եփրատացի աւերած , քանդած է : Այս Եփրատն արեւելեան կամ Արածանին բլլալով , յայտ է թէ Ուրարտու յիմակ մինչեւ 845 տարին Արամիսի գործօնէութեամբն զէպի Նոյսոյ յերան հիւսիսոյ արեւմտակողմանքը տարածուած էր(181) : Դարձեալ՝ Նիւրուտայ Կոթողին Տարեգրութեանց (տողք 141-144) համեմատ՝ Սաղմանասար Բ 833 տարին իւր բանակին սպարապետը այսպէս տարածեալ Ուրարտուին վրայ կը զրկէ , ուր կը թագաւորէր Շարիդուրիս(182) Ա : Նոյն Սաղմանասար՝ բոտ նոյն Տարեգրութեանց (տողք 174-176, 179-180) 829 տարին՝ կրկին անկամ իւր բանակը հանդերձ իւր սպարապետուն Ուրարտուին վրայ կը խաւրէ : Թուի ստոյգ թէ Ուրարտացին Ասորեստանեայ սպարապետին վրայ այս վերջին անկամ նշանաւոր յաղթութիւն մը տարած ըլլալով , իջած է Նաիրեայ նարաւոյ արեւելակողմը : Աստէն Շարիդուրիս Ա Բիշուռեայ ծովուն արեւելից հարաւակողմը Տուսպառ (Վան) քաղաքն ընտրած է յիւր նոր մայրաքաղաք , ուր մեր ազգային թագաւորաց մէջ առաջինն եղած է զՈւրարտու մինչեւ այս քաղաքին յիմակը ձգեալ տարածելու եւ հոն արձանագրութիւն մը կանգնելու : Այս փոխադրութիւնը կրնանք 828 տարին գնել : Այսպէս՝ զՈւրարտու երկայնեալ տարածեալ կը զաննէք Բարձր Հայոցմէ զէպի հարաւ արեւելից՝ Բիշուռեայ ծովուն արեւելեան եզերքը :

Այս ժամանակէն վերջ մինչեւ Սաղմանասար Գ (Ք . ա . 783-771) ցարդ յերեւման եկած ասորեստանեայ արձանագրութիւնք Ուրարտու անունը չեն յիշեր : Այս թագաւորին ժամանակ Անուանակիր տարիներու ցանկին մէջ Ուրարտու անունը վեց անգամ յիշուած կը գտնենք , յորմէ դժբախտարար կարող չենք ըլլար իմանալ թէ յատկապէս Նաիրեայ ո՞ր կողմանց կ'անկնարկուի : Թագաւորապարայ Գ-ի (Ք . ա . 745-727) Նիւրուտայ Տախտակի Արձանագրութեան մէջ (տողք 20, 24) կը տեսնենք թէ մերս Շարիդուրիս Բ (Ք . ա . իբր 755-730) [Վուրար]տացի է եւ իւր երկիրն շլայնատարած Ուրարտուի կը կոչուին . զՏուսպաս՝ Շարիդուրեայ Բ-ի արքայանիստ քաղաքը , Տուրուսպա կը կոչէ Ասորեստանեայն , եւ մեզի իմանալ կու տայ որ այն քաղաքն Ու-

(179) Ed. Schrader, Die Keilschriften und Geschichtsforschung, Glessen, 1878, էջ 180 :

(180) Առքեստանայք տարազգի յատուկ ամուսնց վերջի ս տառը գրեթէ միշտ կը կրճատին : Ըստ այսմ՝ փոխանակ Վրամիս՝ Դեւոյմ՝ ինչպէս ունիմ Սաղմանասարայ Բ-ի արձանագրութիւնն , ուրարտեան Դեւս Կետէ էր ըլլար Վրամիս : Արամիսկան յեղաւտ ուրմ 'քարձր' կը ճշմանէ :

(181) Սաղմանասար Բ այս արշաւանց մէջ՝ Յիգրիսի արեւմտեան ճիւղոյն ազերիակոյնց գնացած ըլլալով , սակէ զէպի հիւսիս արեւելից բուն իսկ Ուրարտուայ կեդրոնը յառաջացած չէ , այլ Յոյն ազերիակոյնքէ ուղղակի դէպ յարեւելս գնացած ըլլալով՝ 'պատայ վերանկողմնքը' հասած է :

(182) Շիդուրի՝ ըստ առքեստանայն :

րարտուայ մէջ էր : Դարձեալ Ուլլուբա վիճակն՝ (Անդ, տողք 28-29) որ Ծո-
փայ աշխարհին արեւելիսողմն էր, Ուրարտեայ պատկանեալ կը ճանչցուէ :
Այս Շարիդուրիո թաղաւորին ժամանակէն Ուրարտու անունն Նաիրի անուան
հետ մըցիլ կը սկսի : Սարյոնի (Ք. ա. 722-705) խորտապատույ Պալստամ
Կիծ Արամազդէն (տ. 43) կ'իմանանք թէ Ուրարտացի Ուրշա՝ ըստ մեր
սահմային արձանդորութեան մը Ռուշաս Ա (Ք. ա. իբր 730-714) ութ երկիր
ունէր, որոնց մէջ 55 ամուր եւ պարսպապատ քաղաք, եւ 11 բերդաքաղաք
կային : Ասոնք արդարեւ ընդարձակ երկրի մը կամ վիճակաց մէջ պէտք էր որ
ըլլային : Դժբախտաբար անհետսին է յականէ յանուանէ որոշել այն երկիր-
ները, որոնք անտարակոյս Ուրարտու տնտեսն տակ կը բովանդակուէին, եւ
անոր մէկ մասը կը կազմէին :

Յաւաջ ժամանակաւ՝ Մենուաս Ա (Ք. ա. իբր 805, 800-780), որուն
արքայանիստ քաղաքն Տուսպաս էր, իւր բանակներովն գլխաւորապէս Վաո-
պուրականի մէջ եղած Մանաս թաղաւորութեան վրայ, եւ դէպ յարեւել
հարաւոյ՝ մինչեւ Կապուտան ծով հասած եւ Ուշին քաղաքին մօտ արձանադ-
րութիւն մը կանգնեց էր (183) : Անոր որդին՝ Արշիտատի Ա (Ք. ա. իբր 780-
755) աւելի եւս յառաջելով՝ Գարտու կամ Բարտու (184) երկրին եւս տիրած
էր : Մենուաս Ա դարձեալ՝ իւր իշխանութիւնը զինու զօրութեամբ դէպ յա-
րեւմուտս մինչեւ Ալզինի (185) երկիրն, Տուսպաս (186), Մուշանա (187), եւ անդր
եւս քան զԵփրատ տարածած էր : Շարիդուրիս Բ (Ք. ա. իբր 755-730) իւր
իշխանութիւնը մինչեւ Երասի ու Կուր գետոց ստորին կողմանքը գտնուած
ամէն վիճակաց վրայ տարածեց (188) : Եւ Ռուշաս Ա մինչեւ Ալզիրա (189) վի-
ճակը՝ մերձ յարեւելեան եզերս Եւքսինեան Պոնտոսի՝ տիրած էր (190) : Կարի
հաւանական է որ Երասի ու Կուր գետոց մէջ գտնուած երկիրներն եւս Ու-
րարտու անուան մէջ կը փակուէին՝ այնու որ ի Տուսպաս նստող թագաւոր-
ներն Ուրարտուի թաղաւորք կը ճանչցուէին եւ այն երկրաց վրայ կ'իշխէին :
Անոր դրական մէկ օրինակը ունինք արեւմտակողման մէկ մասին համար :
Սարգոնի Տաբգարութեանց մէջ կը կարդանք որ այս թաղաւորն Ք. ա. 712
տարին Միլիդ (191) քաղաքին վրայ գործած արշաւանէն վերջ՝ անոր մօտաւոր
Տուլթարիմի քաղաքը նորէն շինել տուաւ : Չայս իշխելու կը յաւելու (Անդ,
տողք 191-193) : Վուխու, Բուրդի, Անմուրու, Կի... , Անդուարսալիա
քաղաքները Ուրարտեայ դէմ ամրացուցի, պահակներ ըրի : Ուսի, Ուս-
իլու (?), Ուարքին քաղաքները Մոսոքի երկրին սահմաններուն վրայ շի-
նեցին : Միլիդ ու Տուլթարիմի քաղաքներն եւ Մոսոքայ երկիրն Եփրատայ
արեւմտակողմն էին : Եթէ Նինուէացին Կապադովկիոյ մէջ քաղաք մը նորէն
շինել կու տայ, եւ Ուրարտիոյ դէմ չորս քաղաք ամրացուցած ըլլալը կը յի-
շէ, յայտ է թէ այս ամենայն շինութիւնք եւ կարգաւորութիւնք Ուրարտուայ
մէջ չէին, այլ Կապադովկիոյ մէջ եւ Ուրարտուայ մօտ կամ դուռը կը գտ-

(183) Մեր հաւաքածոյի մէջ Թիւ 2* :

(184) Կապուտան ծովու հարաւայ եւ արեւելից հարաւայ կողմանք վիճակ մը :

(185) Ըստ առաքեալեան արձանագրութեանց՝ Ալզի, Եկեղեց գաւառ :

(186) Մոփաց աշխարհը, սակայն նուազագոյն տարածութեամբ :

(187) Մոփաց հողմայ գաւառն :

(188) Տես մեր հաւաքածոյի մէջ արձանագրութիւն Թիւ 27 եւ 28 :

(189) Անքառ գաւառ Կազիսի :

(190) Նայմ հաւաքածոյի մէջ արձանագրութիւն Թիւ 25 :

(191) Միլիսիմէ, որ արդի Մողաթիա քաղաքէն քիչ մը հեռու՝ գէպ յարեւել շին-

ւած էր :

յըւէին, եւ ապահովակէս անկէ զալիք ապադոյ Հնարաւոր յարձակմանց զէմ
զդուշանալու Համար զանոնք շինել տուած էր Ասորեստանեայն: Ուստի կրր-
նանք ասուղութեամբ ըսել թէ Սարգոն՝ Հայոց Մեծաց արեւմտակողման ծա-
ղաց զոնեայ վերին կէսը՝ Ուրարտուայ եւ ասոր սահմանադիրոց երկիրներ
կր ճանչնար: Այս սահմանադրութե կից էին Մոսորայ երկրին, որուն հիւ-
սիսոյ արեւելեան մասն դարերով յետոյ Փոքր-Հայք կոչուեցաւ: Թէ վերո-
յիշեալ սահմանադիրոց երկիրներն Ուրարտուայ կր պատկանէին՝ կր հաս-
տատուի նաեւ Ս. Գրքէն, որ Սենեքերիմայ Հայրասպան որդւոց Համար
կ'ըսէ թէ զգերծան յերկիրն Արարատայ (Բ/Դ Թագ. ԺԹ, 37), Ինչպէս կան-
խաւ տեսանք, այս բառերուն բացատրութիւնը կը գտնենք Արեւդեհեայ քով,
որ Հայրասպան եղբարց զօրաց Համար կ'ըսէ թէ Բելգանդացւոց քաղաքը
մղուեցան(192), յորմէ եւ կ'իմանանք թէ այս քաղաքն արեւմտեան Եփրատայ
ստորին կողմը՝ Իկեղեաց գաւառին Վժան քաղաքն էր: Արարատ անունն
աստէն իրր աշխարհագրական-քաղաքական՝ Ուրարտու անունն հետ նոյն է:
Այս ժամանակներէն վերջ՝ Ուրարտու անունն Պահիր-Բէլ(193) կուսակալին
հաւանականօրէն Սենեքերիմայ (Ք. ա. 705-682) դրած նամակին մէջ (տ. 6)
եւ Ասորբանիքադայ (Ք. ա. 668 - իրր 638) Տաքեգրութեանց մէջ (Ժ, 40)
յործածուած է. ասկայն ասոնք երկրին տարածութիւնը ցուցնելու որոշ
խօսք կամ նկարագիր չունին:

Դարեհի Առաջնայ (Ք. ա. 521-485) Պիսիտունի երեքիգուհան Արա-
նագրութեան Բարեյոնական խմբագրութեան մէջ (տողք 49-53) Ուրարտու
ստուան տեղ Ուրաստու գործածուած է: Սոյն բարեյոնական ձեւը կը գտնենք
նաեւ Նաբըլ-Ի-Ռուստամայ NRe Արանագրութեան Բարեյոնական խմբագ-
րութեան 16րդ տողին մէջ: Ուրարտու եւ Ուրաստու անուններն Դարեհի Ա-
ռաջնոյ ի Պիսիտուն Արանագրութեան Պարսկական խմբագրութեան մէջ
տեսնուած (Ա, 15. Բ, 32-34, 39, 44, 50, 52, 59, 63) Արմ'ինա եւ Արմանիա
անունաց Համագոր են ըսաւ ամենայնի: Արդ՝ Արմ'ինա (= Արմենիա) աշխար-
հին տարածութիւնն էր այնպիսի՝ որ Քսենոփոն Ք. ա. 401 տարին՝ արեւել-
եան եւ արեւմտեան մասերու բաժնուած գտաւ զայն(194), որոց առաջնոյն
կուսակալն էր Որոտոնս, եւ երկրորդին՝ Տիրիթագ: Այս դրութիւնն ինքնին
բաւական է մեզի իմացնելու թէ Ուրարտու կամ Ուրաստու կամ Արմ'ինա
կրնար ունենալ եւ պէտք էր որ ունենար այն տարածութիւնը, զոր Մենուաս
Ա. Ք. ա. Իններորդ դարու վերջերն եւ Ութերորդի սկիզբներն իւր Հայրենեաց
տալու ձեռնարկեց, եւ զոր Մեծն Տրդատ Ք. ե. Երրորդ դարուն վերջին ճա-
ռորդին մէջ նորէն ստացաւ, այս է՝ տարածութիւն մ'որ կր սկսէր կապու-
տան ծովուն արեւելեան կողմերէն, եւ կր ձգէր մինչեւ Եփրատայ աղեղը:
Այս դրութեան հակառակ որեւիցէ խորհրդածութիւն թէ՛ պատմական փաս-
տերէ զուրկ կը մնայ, եւ թէ՛ իրաց բնական միճակին անհամաձայն կր
գտնուի:

Ազգադրականն է Ուրարտաի(195), 'Ուրարտացի':

Ձ. ԹՈՐԳՈՄ, ՏՈՒՆ ԹՈՐԳՈՄԱՅ, ԹՈՐԳՈՄԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ:

Ս. Գրոց յործածած Արարատ անունն աշխարհագրական եւ քաղաքա-

(192) Առ Սեւքեայ, Քրոնիկոն, Կրատ. Ագերեան, Մասն Ա, էջ 538:

(193) Հստ Հոմմէլայ ընթերցմամբ՝ Պուլսիսիրա-Բէլ:

(194) Քսենոփոն, Արշաւոն, Դ, գ. 4, Գ, է. 25:

(195) Այս ձեւն լոկ ասորեստանայ է:

կան-տեղադրական նկարագիրներ ունի, եւ Կաստեաց-Քաղզեաց աշխարհ ասացուածն կրօնական-ազգայրականէ ծագած աշխարհագրական յորջոր- չում մըն է՝ զորդիս՝ Թորգոմ եւ Տուն Թորգոմայ յորջորջմամբ՝ ունինք անձէ մը ազլին ծագման եւ անուան եւ կացութեան յայտնութիւնը, յորմէ աշխարհագրականն անբաժին է :

Ս. Գրոց երբայական բնագրին հետեւելով՝ զԹորգոմ յիշատակուած կը գտնենք հետեւեալ չորս տեղեր՝ օրինակ գայս .

1.— Ծննդոց Գիրք, Ժ, 2, 3. «Յարեթին որդիքն. Գոմեր, Մաջոք, Մազար, Յաւան, Թորէլ, Մոսոք եւ Թիրաս : Եւ Գոմերայ որդիքն. Աշքենազ, Թրկաթ եւ Տոգարման» : Այս վերջին անունը Եօթնասանից յոյն թարգմա- նութիւնն ունի Թորգոմա՝ եւ Թորգոմա՝ (196) ձեւերով. իսկ Վուլգատան՝ Thogorma (Թորգոմա) :

2.— Մնացորդաց Ա գրոց Ա զլխոյն 5րդ եւ 6րդ համարներն տառական ճշգրտութեամբ կը կրկնեն ինչ որ Ծննդոց գլ. Ժ, 2րդ եւ 3րդ համարներն մեղի կ'ընծային :

3.— Եզեկիէլ մարգարէ Տիւրոսի փարթաժութեան վրայ խօսելով կ'ըսէ (ԻԸ, 13-14) . «Յաւան, Թորէլ եւ Մոսոք՝ ասոնք քու վաճառականներդ էին, քու վաճառանոցիդ մէջ մարդկան անձանց ու պղնձի անօթներու տուրեւտիկ փոփոխումն կ'ընէին : Տոգարմա՝ յի մարդիկն քու տօնավաճառներուդ մէջ ձերևու, ձիււտներու եւ ջորիներու առուուոր կ'ընէին» :

4.— Եզեկիէլ մարգարէին բերանով Ենովա՝ Մոսոքայ եւ Թորէլի մեծ իշխանին Գոպայ կ'ըսէ՝ թէ հիւսիսէն դէպի Հրէաստան իրեն արշաւել պիտի որ տայ. եւ կը յաւելու (Եզեկիէլ. ԼԸ, 4, 6) . «...Պիտի որ անեմ բերեմ զքեզ եւ բոլոր քու զօրքերդ ... զԳոմեր եւ բոլոր իր զօրաց զուեղերը, Տո- գարմա՝ յի տունը՝ որ ի կողմանս հիւսիսոյ, եւ իւր բովանդատ զօրաց գուն- ղերը» :

Այս 3րդ եւ 4րդ վկայութիւններն Թորգոմայ տունը եւ բնակավայրը մեղի մատնանիւ կ'ընեն : Եղան որ ըսին՝ թէ որովհետեւ մարգարէն տեղ մը ձերև ու ջորիներ, եւ տեղ մ'աւ գհիւտիս կ'անկնարկէ, անոնցմով մէկ մը թէ՛ զհայաստան եւ թէ՛ զՓոռլգիս կամ զԿապադովկիա միանգամայն կրնայ իմանալ. որովհետեւ թէ՛ Փոռլգիս եւ թէ՛ Արմենիա իրենց ձիւրուն կողմանէ անուանի էին, եւ այս երկու երկիրներուն ժողովուրդներն իրարու ազգակից էին, եւ թէ՛ այս երկու երկիրներն եւս Պաղեստինոյ նկատմամբ հիւսիսա- կողմն էին :

Թողլով ի իսկ քանի մը մատենագրաց վարկադարազի խորհրդածու- թիւնները, պէտք է որ ըսնք թէ երեւելի հեղինակաց կարծիքն երեքի կը բաժնուին : Թորգոմ կամ Տուն Թորգոմայ անուամբ ոմանք Փոքը Ասիոյ ա- րեւելեան մասը կ'իմանան, այս է՝ զԿապադովկիա եւ զՓոռլգիս . ուրիշ հե- ղիականներ՝ Մեծ Հայոց արեւմտեան մասը. իսկ այլ՝ զՄեծ Հայս առ Հաստ- րակ, բառին պարզապէս աշխարհագրական եւ ազգագրական նշանակու- թեամբք :

Առաջին տեսութեան մեր հերքմամբ պատասխան՝ երկրորդ նա՝ թէ երրորդ տեսութեան հաստատութեան կ'օգնէ : Արդարեւ, Եզեկիէլ դրեթէ ու- ղիդ կարգաւ եւ ըստ աշխարհագրական գծի ուղղութեան՝ արեւմտակողմէն սկսելով դէպ յարեւելս յառաջ կը բերէ գեաւան, զԹորէլ, զՄոսոք եւ զՏուն Թորգոմայ : Ուստի կը յիշէ նախ զՅոնիա : Շատ լաւ կրնայ ըսուիլ թէ Յոնիոյ

(196) Եօթնասանից հայերէն թարգմանութիւնն յունականից այս ձեւը կը գործածէ քնդիանրապէս՝ մասամբ կրճատելով գայն :

արուարձանեայ էին Փոխդիր և Կապադովկիա, եւ այս վերջինս Թորքլի տեղ տնուած պէտք էր որ ըլլար Եղեկիէլէն. արդարեւ՝ Ասորիստանեայ սեպա-դիւ արձանագրութիւններուն Տարալն՝ արեւմտեան եւ միջին մասանց Կո-պադովկիոյ տեղերը կը գրաւէր։ Թորքլ Տարալի յարեւելից եւ ի Հիւսիսոյ ա-րեւելից սահմանակից էր Մոսոք, որուն գրացի էր Հայաստան, որ է ադա-նիկիէլի Թորգոմն։ Այս կէտը լաւ եւ առանձինն նշանակաւ ի միտ առնու-պէտք է։ Ձեռք ապա տեղի տարակուսի թէ մարգարէն իւր առաջին վկայու-թեամբն՝ Տուն Թորգոմայ անուանակոչութեամբ շիմոնեար վկայադովկիա, եւս առաւել զՓոխդիր։ Եղեկիէլին երկրորդ վկայութեան մէջ տեսնուած Գոմերն մեր մատենագրաց Գամերքն է՝ որ ղէպ յարեւելս մինչեւ Եփրատայ Լղերքը կը տարածուէր, եւ ուր անտարկոյս Կիմմերեանք տիրած ըլլալովին՝ Հայոց մէջ Փոքր Ասիոյ արեւելակողման մեծ մասն ասոնց անուամբ կոչուած է գոնեայ միջին ժամանակաց մէջ։ Մարգարէին այս երկրորդ վկայութեան մէջ՝ Գոմերայ անունէն անմիջապէս ետքը կոս զայ Թորգոմայ Տունն. որ է բուլ թէ այս վերջինս Կապադովկիոյ անմիջապէս արեւելակողմն եղող Հա-յաստան երկիրն էր։

Երկրորդ տեսութեան պալով՝ ըսինք կանխաւ թէ Տուն Թորգոմայ ըսե-րով Հայաստանին արեւմտեան մասը եւ կամ այս մասին մէկ բաժինը համա-բողներն ժժ դարուն դիտնական անձանց մէջ երեւելինբէն են(197)։ Թողով յայտն, Հենր. Քրեբրդի խորհրդածութիւնները յառաջ բերել կարեւոր կը սե-պենք. ըստ որոյ(198) «Հայաստանը... Յարեթական երկիրներուն մէջ անտես-ռանելի հնար չէ։ Անուշա՛ տեղացիներէն տրուած անուամբ զայն Հայք յոր-ջորջել պէտք չէ, ո՛չ ալ նախկին Յոյներէն գործածուած եւ այնպէս առ հա-տարակ ճանչցուած անուամբ (Արմենիա)։ Նոյնպէս չէ պարա զայն կոչել այն անուամբ՝ որ անոր հարաւակողմը եղող դրացի քանի մը տեղերէն Հին ժա-մանակներէ ի վեր գործածուած ըլլալու է(199)։ Հապա վաղնջուց ձեւով մը, որ իւր կազմութեամբն տակաւին պարզարանեալ չէ. այս անունն թմ-զարմա է... Անունս զժուարու ընաշխարհիկ կրնա համարուիլ։ Այս անունն Միքայէլիսէն(200) սկսեայ՝ Հայաստանի հետ նոյն համարուեցաւ առ հասա-րակ. այնու գլխաւորապէս՝ որ Հին եւ նոր ժամանակներն այս երկիրն համ-րաւար ձիւր ու քրիներ կը բուծանէր (եւ այն ալ մասնաւորաբար ա-րեւմտեան մասին՝ Եփրատայ սահմաններուն մէջ)։ Յիշեալ նոյնութիւնն ինծի ճշմարիտ եւ հաստատուն կ'երեւայ եթէ զայն՝ Թորգարմայէն ոյն անա-նոց ի Տիւրոս վաճառականութեան վրայօք Եղեկիէլին բրած վկայութեան հետ բաղդատենք։ ...Սակայն այսու՝ Թորգարմայի երկրին մի միայն հարա-ւային սահմանակողմին որդեալ կը նշանակուի, իրոյ այն թէ Եփրատական վերին Ասորւոց դրացի երկիր մ'էր. ապա՝ այն երկրին Հիւսիսային եւ արե-ւելեան կողմերն բնաւ չեն նշանակուիր, որովհետեւ՝ որչափ Յունաց եւ նոյն իսկ Հայոց մեղի աւանդած աշխարհագրական եւ պատմական տեղեկութիւն-ներէն գիտենք, այն կողմերը բովանդակ Հայաստանի նման Հաստատ ան-

(197) Այսպէս Fr. Lenormant, Les origines de l'histoire, Paris, 1842, հար. Բ. Լամսի Ա. էջ 405 եւ հետեւ.։ Knabensbauer, Eszechel, էջ 274։ Dillmann, Die Genesis, էջ 184։

(198) H. Kiepert, Պերլիմի Գիտութեանց Աղաղեմիայէն հրատարակուած 1850 տար-ւոյն Monatsbericht, էջ 201 եւ հետեւ.։ Տես եւ Անյն հեղինակին Lehrbuch der alten Geographie, Berlin, 1878, էջ 75։

(199) Արարատ ըստ Հրէից, եւ Ուրարտու ըստ Ասորեստանաց, որ ասորեստա-նայ գիւտ չէ։

(200) Յ. Դաւիթ Միքայէլիս. Գեորգիան Երաւագէտ, 1717-1791։

պելուս բնառ ապացոյց չունինք։ Ասկէ զատ՝ թէպէտ երկիրն բնական աշխարհադասական միութիւն մըն է, սակայն եթէ հայացի թալաստրոֆեան աշխարհակայութիւններուն ընդարձակուած սահմանները ի լաց տառնուք, երկիրն ի սկզբան անդ պատմական եւ ցեղական ամբողջութիւն մը չէր կայսեր, և. Նեթադրուի որ հայերէն լեզուն արեւմուտք եւ արեւելք, Եփրատայ եւ Նաբատայ կողմերը կը տրէր, ինչպէս որ իբր վկայութիւն յառաջ բերուած բազմաթիւ աշխարհագրական անուններէն յայտնի է, ցորչափ հայկական դրականութիւնն դէպ ի հին ժամանակներն կը հասնի։ Սակայն ևս աշխարհ, կանուխ ժամանակաց նկատմամբ՝ նախնական ցեղային տարբերութիւնն յայտնապէս կը տեսնուի այն աւանդութիւնէն, զոր Մովսէս Ռորենացի (Ա., 30) ի նպաստ իւրոյ սեպհական ազգայնութեան աշխարհութեւն է ի դրոյցն, ըստ որում՝ նուազաւոր ըլլաւ Մարացի ժողովուրդ մը Երասխայ երկիրներուն մէջ յԱյրարատ բնակարացաւ էր»։ Հ. Քրեքդիկն այս խօսքերն մենաւ մասամբ առարկութիւններն են, որոնք արդի լեզուագիտութեամբ եւ անթերի պատմադրութեամբ կը հերքուին։ Անոնց վրայ քիչ մը վերջ։

Երբորդ կարծիքն զԹարգում եւ զՏում Թարգումայ բովանդակ Մեծ Հայոց տեղ կ'առնու։ Այսպէս Եւսեբիոս իր Քրոնիկոնին (201) մէջ կ'ըսէ. «Եւ որդիք Գամբրայ Ազգանազ... Ռիվաթ... եւ Թորգոմ, եւ ի նմանէ Հայք»։ Այսպէս հայերէն Թարգամութիւնն. իսկ յոյն լեզուին ունի՝ «Թորգոմա, յորմէ Արմեն»։ Հայերը նոյնպէս Թորգոմայ սերունդ կը ճանչնայ Գեորգ Սիւնկիզդու (202), երբ սա՝ Եզեկիէլի գլ. ԼԸ, Յորդ համարը կը մկնէ (203)։

Արդ քննենք առանց աշխուրթեան թէ արդեօք այս երբորդ տեսութիւնն ճշդութեամբ կամ միակ ճշմարիտ է թէ ոչ՝ քան զառաջինն կամ քան զերկրորդն։ Սակայն նախ զայն շմոռնանք թէ երկրորդ կարծեաց տէր եղողներն մինչեւ ցկէս խնդրոյն մեզի հետ համամիտ են։ Արդ՝ Փոլեգիոյ եւ Կապագովիոյ ժողովուրդներն Եզեկիէլի խօսքերը ըստ ամենայն մասանց արդարացեալ յատկութիւնները չունին։ Այս ժողովուրդոց վրայօք պատմութիւնն վաճառականական գործօնութիւն բոլորովին կ'անդիտանայ. եւ այս անգիտութիւնն կամ լուրթիւնն բացասական դրութիւն մը յինչեան կը բաժանուի։ Ասորեստանեայ արձանագրութիւններէն գիտենք թէ Նինուէի Թադաւորը Նաիրեաթ-Ուրարտուի արքայաց վրայ դրած հարկերուն մէջ՝ ձիերու հարկին յայտնապէս առաւելութիւն մը կու տային. ապաւոր արքայաց նկատմամբ՝ ձիոց հարկերն կա՛մ կը կրկնապատկուէին եւ կա՛մ քիչ մը կ'աւելնային։ Մեր ազգային արձանագրութիւններէն ալ կ'իմանանք որ Բիւնա նաւոյ վահագեա թագաւորներն՝ ինչպէս Արքիաթիս Ա եւ իւր որդին Շարիդուրիս Բ, իրենց ազգային հպատակ իշխանաց վրայ ըրած արշաւաններէն բազմաթիւ ձիերու երամակներ Բիւնա կը փոխադրէին։ Մինչեւ Հեթումոս (Ա., 194. Ե., 49) մէկ կողմանէ Բաբելոնացւոց հետ Արմենաց ունեցած վաճառականութեան վրայ կը խօսի, միւս կողմանէ՝ Արիստադորայ Միլետացւոց խօսքը յառաջ բերելով կ'ըսէ թէ «պաճառք ճոխ են» Արմենք։

Ըստ Սարգսի (ԺԱ, ԺԳ, 9), Արմենիոյ ստարակայ ամէն տարի պարսիկ Աքեմենեան թաղաւորաց 20,000 մարդկ Արմենիայէն կը խաւրէր։ Քսենոփոն (Արշաւան, Դ, Է, 24) կը պատմէ թէ երբ Յունաց Բիւրն Հայաստանի

(201) Տագր. Վեճնիկ, Կրատ. Ազգեբան, Խառոթ Բ, էջ 12։

(202) Փ. Ե. 780-800 տարիներու մէջ գրած է։

(203) Այս միկնութիւնն վատիկանու մատենադարանին Եփրատայից քարտանուրիւնն Եւսեբիոսի մէջ է։ (Fr. Lacombe, Les origines de l'histoire, Բ. տպգր., Խոթ. Բ. Մասն Ա, էջ 402)։ Տես Knobel, Volkertafel der Genesis, էջ 53 եւ հետեւ։

մէջ դիւզ մը հասաւ, ոմանք ի Յոռնաց հոն մտրուէ երկվարներ յափշտակեցին, զորոնք տեղացիք զի սակ արքունի հարկին կը բուժանէին»։ Դարձեալ կը պատմէ (Անդ, Դ, ե, 35-36) թէ Քսենոփոն «... իրին համար մտրուկ մ'առաւ, եւ ամէն մէկ զորապիւրոյ ու խորապետի անկէ մէկ մէկ հստա տուաւ, Այս երկրին ձիերն Պարսկաստանի ձիերուն պէս մեծամարմին չեն, սակայն տնտնցմէ աւելի աշխոյժք ունին»։ Վերոյիշեալ պիւրէն ուր այս ձիերն կը գտնուէին, աներկբայ Տուարածատտի զաւաւրն արեւելակողմէն էր։ Թէ Հայաստանի հիւսիսի արեւելակողմէն եւս առատութեամբ ձիեր ունէր, կը վկայէ մեզ Ստրաբոն՝ որ կ'ըսէ (ԺԱ, ԺԳ, 4) «... Փայտակարան եւս Հայաստանի կարի պողաքեր նահանգներէն մին կը սեպուի, նոյնն կրնայ բառիկ կոչուած կանն(204) գաւառին վրայօք, նա՛ թէ Արցախի(205) նկատմամբ, ուսկից ամենէն շատ պատկարզի ձիեր կ'ելլեն»։ Ապա ուրեմն Ստրաբոն չէր անդիտանար թէ միւս արեւելեան նահանգներէն եւս զանեայ բաւական շատ ձիեր կ'ելլային։

Վեր բարելոնի հետ Հայոց վաճառականութեան վրայ Հերոդոտոսի խօսիլը յիշեցինք։ Քսենոփոն (կիւրտսի իրաւ, Գ, ք) եւ Ստրաբոն (Բ, ա, 15) եւս կ'աւանդեն՝ թէ Հայք վաճառականութեամբ մինչեւ Հնդկաստան երթեւեկ կ'ընէին. այս մատենագրաց խօսքերն ի մասնաւորի Հայաստանի արեւելակողման հարաւոյ եւ արեւելից հիւսիսի ժողովուրդները կ'աւանդեն։

Թէ ըստ Հ. Գիբերդայ՝ Հայաստանը Թագարմա կոչուու ենք, մենք կը հաւանինք, սակայն միւս անունները չենք կրնար ի թաց հանել, ինչպէս յայտնի է, որովհետեւ պատմական հիմանց վրայ հաստատուել են։ Գերման աշխարհագիրն կ'ըսէ թէ «հիւսիսային եւ արեւելեան ուս կողմերը բովանդակ Հայաստանի նման հասաւար սեպուու բնաւ ապացոյց չունինք»։ Եւ թէ «երկիրն ի սկզբան անդ պատմական եւ ցեղական ամբողջութիւն մը չէր կադմեր»։ Արդարեւ ծանր՝ եւ կարի ծանր ամբաստանութիւն։ Սակայն Գերման գիտնականն կ'արդարանայ թերեւս սա խորհրդածութեամբ թէ երբ ինքն այս խօսքերը կը տողէր, Ասորեստանեայ սեպագիր արձանագրութիւններն կատարելապէս ուղիղ չէին թարգմանուած եւ ո՛չ իսկ մեկնուած էին, իսկ մեր աղբյուրն սեպագրութեանց մէջ ո՛չ միայն զորաւոր հայերէնի մէկ բառը իսկ գիտնականք չէին նշմարած, այլ եւ ո՛չ իսկ սեպագրութեամբ աւելցնուել էին։ Սակայն գիտնէք այսօր թէ Ասորեստանի Թագաւորք Հայաստանի արեւմտակողման գտնա՝ մէկ մեծ մասը նախիկ կ'անուանէին, եւ ի մասնաւորի Սաղմանասար Բ (Առ Լէյպպաւայ Բիւ 12 Արձանագր. Ա, 14-15) Բիւռնեաց եւ Կապուտան ծովերը «նախիկայ երկրին վերին եւ ասորին ծովերը» կ'անուանէ։ Ապա ուրեմն ի հնումն նախիկ-Հայաստան՝ յարեւմտից մինչեւ յարեւելս հասնող պատմական եւ ցեղական ամբողջութիւն մը կը կապէր։ Ինչպէս հիւսիսային արեւմտից ծովը ուրարտական Հնդիկ-Եւրպական յատուկ անուամբ վիճակ մը կար՝ Ալդինի(206) կոչուած, այսպէս եւ Բիւռնեաց ծովուն արեւելակողմը Տուպաս(207) եւ Կապուտան ծովուն արեւմտակողմը Արդինիս(208)

(204) Յունարէն Կոմիսնէ։

(205) Յունարէն Որքիստէնէ։

(206) Կը նշանակէ՝ Անտառային-յաւերժանութեան (-երկիր), եւ էր Եկեղեցաց գաւառին մայրիկն անունը։

(207) Կը նշանակէ՝ 'Տօք-ընդ' (-դէք), որով անուամբ կը կոչուէր մայրիկն վամ Բաղաւն։

(208) Ասոր նշանակութիւնը Ե. Արքի, Կիպիէ, (-գէք), այս է Արեւ-ճիք։ Արդինիս արդի Արտիշա աւանին մայրիկն անունն էր։

կոչուած քաղաքներ կային, որոնց անուններն ու բարտեան նշանակութիւններն ունեցող բառեր են :

Դարձեալ՝ Հայաստանի միջնաւայրը՝ Բիւրակն լեռան վիճակն Արունիս կը կոչուէր, որ հնդիկ-եւրոպական բառ մ'ըլլալով՝ «Վրտային» կը թարգմանուի: Իբրունիսի հարաւայ արեւելակողմը կը գտնուէր Դիա'ուխինի վիճակն, այս յատուկ անունն ու բարտեան վսեմօրէն հնդիկ-եւրոպական բառադրեալ բառ մ'ըլլալով՝ «Երկնից-որդիք» կը թարգմանի:

Գեղամայ ծովուն արեւելեան եզերաց վրայ Ջուինիս անուն վիճակ մը կար, որ կը նշանակէ «ծովային-երկիր»: Նոյն ծովուն հիւսիսայ արեւմտակողմը՝ նախնի նահապետի մը անունէն կատարողանի կոչուած վիճակ մը կար, որոյ անունն 'մաքարկեաց' կը նշանակէ: Կուր եւ Երասի գետաց միաշախուն կողմանքը Ուրտախինի կոչուած վիճակն՝ իւր անունն նոյնպէս նախնի նահապետի մը կը պարտի. իսկ անունն կը թարգմանի 'ոչլիդ-մարդոյ-որդուց-վիճակ': Թո'ղ զայս՝ որոնք ուրարտեան նախկին հայկական լեզուին բառերն են:

Ասոնք՝ հնագոյն ժամանակաց Հայաստանի պատմական եւ ցեղական ամբողջութեան նկատմամբ անհերքելի փաստեր են: Աստէն կը ստիպուինք յուսալ բերել Փր. Լընորման գիտնականին խօսքերը, որ Նաիրիա-Ռուրարտուի բաղմամբիւ մանր թաղաւորութեանց համար կը դրէ սապէս. «Նին-Աէական սեպագիր արձանագրութիւններն այս այլեւայլ տէրութեանց քանի մ'իշխանները մեկը կը ծառօթացնեն: Սակայն այնչափ գոնեազան թաղաւորութեանց գոյութիւնէն յուսալ եկած քաղաքական մանր բաժանմամբքն իսկ՝ այն արձանագրութեանց մէջ պարունակուած հին Հայաստանի այլեւայլ կողմանց դաւառաց, քաղաքաց, մարդկան եւ աստուածոց անուններն մեղի մէկ մէկ անգամ գրական եւ լեզուաբանական միաբերմը մը կը ցուցնեն, որ այս լայնատարած կողման բովանդակ տարածութեան վրայ սփռուած ժողովրդեան մէջ կը յայտնուի» (209): Ուրիշ տեղ մ'ալ կ'ըսէ. «Ընչպէս Հայաստանի հին ժողովրդոց բազմութեան մէջ՝ միեւնոս ասոնք քաղաքական մանր բաժանմանց եւ բաղմամբիւ անկախ թաղաւորութեանց տակ էին, ազգապարկան եւ լեզուագիտական միութիւն մը կար, այսպէս ալ կրօնական բացարձակ միութիւն մը կը նշմարուէր եւ ժողովրդեան ամէն մասունքը իրերաց հետ կը յօդէր» (210):

Գաղղիացի այս գիտնականին խօսքերն՝ մեր ազգային սեպագիր արձանագրութիւններէն ի վեր ելած ազգագրական եւ լեզուագիտական ճշմարտութիւնաց կատարելապէս կը համաձայնին: Դերման գիտնականին խօսքը հաւանակ՝ հիւսիսային եւ արեւելեան կողմերը բովանդակ Հայաստանի նման հաւասար սեպելու հօր փաստեր են այն ճշմարտութիւնքն: Հ. Բիւրեղ Մ. Մորենացոյ (Ա, 1), յիշած մարական ցեղի մը Հայաստանի արեւելակողմը գտնուելէն «նախնական ցեղային տարբերութիւն» կը տեսնէ ընդ մէջ այն ցեղին եւ Հայաստանի բնիկ Հայ ցեղերուն մէջ: Սակայն զայն չ'որոշեր թէ այն մարական ցեղին գոյութեան ժամանակն՝ նախնական ժամանակաց հետ բնաւ տղերս չունի: Ստոյգ է որ այս կէտն եւ մանաւանդ անոր բուն ծագումն-մեր պատմահօր եւս անծանօթ էր: Սակայն հաւաստի է որ՝ Մուրացան նախարարութիւնն եւ մարացի ցեղ մը կը բնակէին «յարեւելեայ ուսոց մեծի լերին» մինչեւ ի սահմանս Գողթան»: Իսկ ասոնք ոչ թէ նախնական ժամանակներէ

(209) Fr. Lenormant, *Lettres Assyriologiques*, Paris, 1871, հոս. Ա. էջ 119:

(210) Անդ, էջ 130:

Հոն կր բնակէին, այլ Մեծին Աղեքսանդրի մահուընէ վերջ՝ Ասորոպատէս մար-պարսիկ իշխանին եւ անոր սերնդոց թաղաւորութեան ազատորենոյ եւ ռամկին մնացորդն էին. թաղաւորութիւն մը, որ Կապուտան ծովուն տըրեւելակողմէն մինչեւ Երասխ գետ կր տարածուէր(211)։ Ապա ուրեմն այն մարացի ցեղն եւ նախարարութիւնն ստորին ժամանակէ՝ եւ հասցողի ժողովրդոց վրայ վերադրեալ տիրած էին, եւ Մ․ Խորենացին բոլոր ճշմարտութեան իրաց՝ ցեղային տարբերութիւնը կը յայտնէ։ Եւ զայն լաւ ի միտ առնուել պէտք է՝ թէ ինչպէս Գ․ ա․ Իններորդ դարուն վերջերն Իսպոնիսիա եւ իւր որդին Մինուսա Ա արեւելից հարաւոյ այս կողմանքը յանուն ազգային միութեան եւ միաւորութեան իրենց իշխանութեան տակ առին, նոյն միութեան եւ միաւորութեան կամ ազգային արենակցութեան պահանջն էին՝ որ յիշեալ կողմանքը Գ․ ե․ Երրորդ դարուն վերջերը Տրդատայ Մեծի իշխանութեան տակ կը բռնէին։

Ս․ Գրոց ասացուածոյն մէջ՝ «տուն» բառն ազգի մը կամ ցեղի մը կատարեալ ամբողջութիւնը կը նշանակէ։ Ըստ այսմ Եղեկիէլ Քի Տանէ Թորգոմայ» բառերը գործածելովն՝ ազգի մը կատարեալ կացութիւնը պէտք էր որ յիշատար։ Եթէ ըսենք թէ նոյն բառերով նոյն ազգին միայն այս կամ այն տեղական կամ իշխանական մէկ մասը կ'ակնարկէր մարդարէն, արդարեւ ճիշտ ենթադրութիւն մը հաստատել պէտք է որ ջանանք վայրապար։ Ապա ուրեմն «Թորգոմ», Տուն Թորգոմայ եւ Թորգոմայ Աղզ»(212) իրօք եւ ճշմարիտ Հայ ազգին է՝ բառին կատարեալ ամսման, եւ «Թորգոմական աշխարհ»(213) էր Մեծ Հայք՝ իւր բովանդակ տարածութեամբն։

Երբ մուտ գտաւ Հայաստանի մէջ այս «Տուն Թորգոմայ» գաղափար, Լե կամ Էրբ սկսան մեր նախնիք ընդունել եւ ըսել թէ Հայոց ազգն Թորգոմէն սերած էր։ Տարակոյտ չկայ թէ Հեթանոսութեան ժամանակներն՝ Հայերն ո՛չ Թորգոմայ անունը կրնային գիտնալ, եւ ոչ ալ ընդունել թէ Թորգոմ՝ Հայ ազգին նահապետն եղած ըլլար։ Այս յատուկ անունն մի միայն Ս․ Գրոց մէջ կը գտնուէր։

Եւսերիոս Կեսարացի աներկբայ Գ․ ե․ 338ին իր Քրոնիկոնը գրած լոնցուցած էր․ ուստի մեծի հաւանականութեան է թէ Հայ կղերին բարձրատիման անձինքն եւ գիտնական մասն կանուի ժամանակաւ նոյն եկեղեցական պատմչին այն մատենին տեղեակ էին։ Եւսերիոս առաջինն է որ Հայերը «Թորգոմէ ծագեալ» կը գրէ։ Նոյն Քրոնիկոնին մէջն է որ յունապետ Հայ կղերականք եւ գիտնականք առաջին անգամ կարդացած են թէ Հայք Թորգոմայ սերունդն էին։ Երբ առաջին Թարգմանչաց ժամանակ յիշեալ Քրոնիկոնն փոխեցաւ ի Հայացի լեզու, «Թորգոմ եւ ի նմանէ Հայք» խօսքն թէ՛ կղերին եւ թէ՛ ժողովրդեան մէջ Հետզհետէ տարածուած եւ հաստատուած ըլլալու էր։ Թարգմանիչը առ հասարակ մեր ազգը մերգիք Թորգոմայ, Տուն Թորգոմայ, Թորգոմեան Աղզ» կը կոչին։ Նոյնիսկ Մ․ Խորենացի (Ա, Ժ) իր Հայկէն կոչել տուած Հայք անունը սապէս կը բացատրէ․ «Այսինքն աստէն

(211) Տես զայսմէլ Պոպրիտ, Ե, ԺԵ, Թ-7, եւ Մարաթոն, ԺԱ, ԺԳ, 3, եւ *Chrestomatie ex Strabonis lib. XI, 38, ի Geogr. Gr. Min.*, հրատ. Muller-Didot, 1861, հտր. Բ, էջ 598։

(212) Այս վերջին երկու ասացումքը տես ի մասնաւորի յԱզգագնդեղութի, տպգր․ Վեներիկ, 1862, էջ 24, 582 եւ 597։

(213) Այսպէս ֆ. Բիլզմանցի, Գ, ԺԳ։

ընտելակալք»՝ Թողի տանն թորդոմայն(214) : Ազգային նախնույն անուան այս ձևն յայտնապէս մեղի կ'ընէ թէ Հայք այն անունը մի միայն Ձորբորդ դարուն մէջ ճանչնալով ընդունելոյն՝ ուղղակի կամ անուղղակի Էօթանտանից յոտնական թարգմանութենէն, որ յայսմիկ իսկ հրաբայական բնաւորէն կր տարբերի :

Է. ՀԱՐՄԻՆԻԹԱՊ, ՀԱՐՄԻՆԻԹԱ :

Պարսկաստանի մէջ գտնուած Դարեհի Առաջնոյ երեքլեզուեան սեպագիր արձանագրութեան մարական խմբագրութիւնքն Հին Ժամանակաց Հայտատանի անունը տեղի Հարմինիյապ ունին. այսպէս ի մասնաւորի Բագիստանի (Պիսիստուն) արձանագրութիւնն, մար. խմբագր. Ա, 12. Բ, 22, 24, 26, 29, 33, 38, 40, 48 : Մարական-անարիական լեզուին մէջ հասարակ եւ յատուկ անուններու յոգնակիներն միայն ք (լտ. ք) նշանագրով եւ հնչմամբ կը յօրինուին(215) : Ինչպէս մեր լեզուին մէջ «Հայք» բառն իւր յոգնակի թուովն աշխարհագրական անուն մըն է, այսպէս նաեւ Հարմինիյապ՝ իւր վերջին տառովն : Զայս կանխառ. դնելով, մարական անունաձեւոյն ստուգաբանութիւնն թերեւ կը դիւրինեայ, սակայն չ'ապահովուիր : Արդարեւ անուանաւ ուպահով ստուգաբանութիւնը չունինք. սակայն ներքի է թերեւս բոլ թէ Հարմինիյապ անունն բաղադրեալ բառ մ'ըլլալով, բաղադրիչքն՝ Հար՝ Հին իրաներէն հարա 'լեռ', մինի դարձեալ Հին իրաներէն նմա՛նա = նմա՛նա 'նախնի, երկիր' կը նշանակեն : Յիշեալ անունն մէջ տեսնուած -յապ վանին՝ քանի մարական լեզուաց մէջ գործածուած -յա (-ես) ըստ հայկականին) յարաբերական ածականի վերջադիր մասնական յոգնակի ձեւն է : Ըստ այսմ՝ Հարմինիյապ բառն հաւանականօրէն 'բնակիչք կամ ծնեալք լեռանց աշխարհին' կը նշանակէ : Սակայն՝ Հարմինիյապ յոգնական ձեւը՝ Դարեհի Առաջնոյ Նաբը-ի-Ռուստամայ NRa Արձանագրութեան մէջ (տող 22) Հարմինիյա եղակի ձեւով կը գտնենք, որ աներկբայ՝ ածական եւ բովանդակիչ ուղղական ըլլալով, կը նշանակէ 'Հարմինիական-երկիր' : Այս վերջին բառն զօրութեամբ կ'իմացուի : Տարակոյս չկայ որ Մարք Հին Պարսիկներէն շատ առաջ Ուրարտաւի Ժողովրդոց հետ յարաբերութիւն ստեղծած ըլլալու էին. ուստի այս անուանաձեւերն հաւանականաբար արեւմտեան Երանեան Մարաց մէջ նախ եւ առաջ ծնունդ ունեցած պէտք էր որ ըլլային :

Ազգագրական ձեւն է Հարմինիյար 'Հարմինիացի', զոր Բագիստանի արձանագրութեան մարական խմբագրութեան մէջ (Բ, 22. Գ, 36, 38) Դարեհ Ա գործածած է :

(214) Պատշաճ չեմք տեսնիբ բննկ աստէմ քէ Տոգարմո՝ արդարեւ իրական անհատական անձնաւորութիւն ունեցած նախնի նախապէ՛տ մըն էր, քէ այն անունն աշխարհագրական եղած ըլլալով՝ Կապադովկիոյ արեւելիկողմը Տիւ-Գարմիմու քաղաքին անունէն յատուկ եկած, եւ կամ ազգագրական դրութիւն մ'որոշելու նպատակաւ յառաջ եղեալ լո՛ք անօճ մըն էր : Այսպիսի խնդրոյ լուծման ժամանակն չէ տակաւին : Սակայն ըստ մեզ՝ աշխարհագրական մեկնութիւնն ընդունելի չէ :

(215) Sbu J. Oppert, Le peuple et la langue des Medes, էջ 54 :

Ը. ԱՐՄԻՆԱ, ԱՐՄԱՆԻԹԱ:

Այս անուններն չին պարսկական ըլլալով, յիշեալ Թաղաւորին երեք այլեւայլ տեղեր փորագրել տուած սեպագիր արձանագրութեանց մէջ կը գտնուին: Երկրորդ անուննաձեւն առաջնոյն լծորդ կամ այլափոխ ձեւն է: Առաջին ձեւն՝ Արմ'ինա, յաճախ գործածուածն ըլլալով, Բաբխսամի երեք լեզուեան սեպագիր Արձանագրութեան Պարսկական հմբագրութեան՝ սիւն Ա, 15. սիւն Բ, 30, 32, 50, 52, 59, 63 տողերուն մէջ, Պերսեպոլիսի Թ=1 Թիւ լոկ էին Պարսկերէն լեզուաւ յորինուած Արձանագրութեան 12րդ տողին մէջ, եւ ի նախընթաց երեք լեզուեան NRe Արձանագրութեան Պարսկական հմբագրութեան 27րդ տողին մէջ կը գտնուի: Երկրորդ ձեւը՝ միայն Բաբխսամի Արձանագրութեան դարձեալ Պարսկական հմբագրութեան մէջ՝ սիւն Բ, 33-34, 39, 44 տողերը կը գտնենք: Արմ'ինա անունն՝ ըստ մեր տեսնութեան, բաղադրեալ բառ մ'ըլլալով՝ կը լուծանի եւ կը ստուգարանի սառայտ. Արմ սեմական-արամէական արամ 'բարձր' բառին ամփոփեալ ձեւն է. -ի- յօդիչ տարր. մա չին իրաներէն մամ'մա=մաւմ'մա 'տեղի, երկր' բառին կրճատականն է, զոր ուրարտեան նախկին Վայրէնի մէջ յաճախ կը գտնենք: Ըստ այսմ՝ Արմ'ինա 'բարձր-երկր' կը նշանակէ: Արմանիյա ձեւոյն վրայօք՝ վերագոյն յիշուած Հարմինիյա ձեւ անուան -յա վերջադիր մասնկան վրայ բրած գիտողութիւններն նորոգել կը ստիպուինք: Արդարեւ՝ այն Արմանիյա ձեւն անական անուն մ'ըլլալ կ'երեւի, եւ իր բովանդակիչ ազդական՝ Արմանիական-երկիր կը նշանակէ: Այս վերջին բառն զօրութեամբ կ'իմացուի: Արմ'ինա իւր Արմանիյա լծորդ ձեւովն՝ նախ յառաջագոյն Դարեհի Ա (Ք. ա. 521-485) միջոցաւ մեզի կը յայտնուի: Եւ չեն ինչ զարմանք թէ չին պարսկերէնին մէջ արամէական տարր մը մուտ գտած ըլլայ, վասնզի՝ յիշեալ Թաղաւորին ժամանակէն շատ առաջ արամէականն յառաջակողման Ասորոյ թէ՛ արեւելեան եւ թէ՛ արեւմտեան կողմերուն աղաջ լեզուներուն վրայ մեծ ազդեցութիւն գործած էր: Այս ազդեցութիւնն էր որ Դարեհէն զոնեա՛ւ՝ 340 տարի առաջ՝ մինչեւ անդամ մեր Արամիս Թաղաւորին անուան ծագում տուած էր (216):

Ազգագրական է Արմ'ինիյա 'Արմինացի', զոր Դարեհի Ա Բաբխսամի Արձանագրութեան Պարսկական հմբագրութեան մէջ՝ սիւն Բ, 29. Գ, 77. Դ, 29 կը գտնենք:

Ստորոգ է թէ Դարեհի Առաջնոյ ժամանակէն ոկոսալ՝ վերոյիշեալ անուններն մեր ազգին մէջ գործածուած են զոնեա երբ օտարաց հետ յարաբերութիւն կ'ունենային: Թէ՛ արդեամբք ազգին մէջ զոնեա մերթ ընդ մերթ զօրծածուած էր՝ կը յայտնէ մեզի գաղէպն որ՝ ըստ Քսենոփոնեայ վկայութեան (Արշաւան, Դ, ե, 34) Յունաց Բիւրսոյն Հայաստանէն անցնելու տուն՝ երբ դիւղ մը հասան, ինքն Քսենոփոն եւ Քիրիստիոս զօրավարն աւառ նապետին հարցուցին թէ ճերմիւրն անունն ի՞նչ էր: Արմենիա, պատասխանեց աւանապետն: Օտար ազգերն յիշեալ անունները՝ թեթեւ խմե-դիտիտութեամբ, նոյն Թաղաւորին ժամանակէն մեր երկրին եւ ազգին համար կը զօրծածեն մինչեւ ցայսօր:

Առանց պատշաճ կը տեսնենք ըսել թէ Հերոդոտոս (Ե, 52) երբ Աթ-

(216) Արմ'ինա անուն վրայ գիտնականք այլեւայլ մեկնութիւններ տուած են, որոնցմով աստէն գրադիլ պատշաճ չեն տեսներ: Սակայն տես ի մասնաւորի P. Spiegel, Iran, Alterth., հար. Ա, էջ 217:

մենևանք օկտուբրեան ժամանակ արքունի պողոտային վրայ կը խօսի, զԱրմենիա եփրատայ աղեղէն մինչեւ Մասեաց մօտերը կը տարածէ։ Արդարեւ կ'ըսէ անգլիւն․ «Արմենիայէն Մատիանէի մէջ կը մտցուի»․ կանխաւ (ե, 49) ալ զրոած է․ «Կիլիկիցեաց սահմանակից են Արմենք...։ Արմենաց ցահմանորդք Մատիանցիք...»։ Մատիանէ՝ Մասեաց արեւմտակողմերէն մինչեւ Կապուտան ծով կը տարածուէր, սակայն այս կողմանց ժողովուրդներն իրենց նախկին քաղղիական-հայկական բնութիւնը փոխած չէին կրնար ըլլալ։ Արդարեւ երբ նոյն պատմիչն ժամանակակիցն Քսենոփոն (Արշաւան, Դ, 4, 4․ դ, 4․ է, 25) իւր ժամանակը Արմենիան արեւելեան եւ արեւմտեան մասանց բաժնուած մեղի կ'աւանդէ, կը տեսնենք թէ Կորդուաց հիւսիսոյ արեւմտից ծայրէն կարծես միջօրէական գիծ մը՝ առաջին մասը երկրորդ մասէն կը բաժնէր։ Արեւելեան մասին մէջ կը դասուէին անտարակոյս Մատիանցիք եւ նոյնիսկ Ալարոդեայք։ Յամենայնդէպս՝ երբ Հերոդոտոս (Է, 73) Քսերքսէսի Յունաց վրայ ըրած արշաւանց վրայօք խօսելով՝ նախնա-ուրարտեան երկրաց մեծագոյն յոյժ մասին զօրքերը միայն «Արմենք» բառ-անունն տակ կը բովանդակէ, այս Արմենաց երկրին կամ Արմենիա կարի մեծ տարածութեամբ մեր մտաց մէջ կը նկարի։ Ըստ Երեւուածին՝ արեւմտեան մասեանագրաց մէջէն նախ Հեկատոնոս (Ք․ ա․ 519-486) է որ Արմենի անունը գործածած է ըսելով․ «Քաղղիւբաց զէպի հարաւակողմն Արմենք սահմանակից են» (217)։

Թ. ՀԱՅՔ, ՀԱՅԱՍՏԱՆ, ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՇԽԱՐՀ, ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀ, ՀԱՅՈՑ ԵՐԿԻՐ։

Ահաւասիկ դասական տեւուններ, որոնք միայն մեր ազգին մէջ դարձածուած են, եւ որոնց արմատականն՝ ազգապարական Հայ բառն կամ անունն է։ Այս անուան ձեւն իսկ կը ցուցնէ թէ քան զառաջինն կրտսերադոյն է։ Սակայն փութեմբ ըսել թէ անոր աղբիւրն նախապատմական ժամանակաց մէջ կը գտնուի։ Արդարեւ մեր ազգային Յաշտից կարգաւարտութեան Արձա-նագրութեան մէջ (մեր թիւ 42, տողք 6/38) 'Ուսա որ եւ Հուսա' հոգմոց դիք մ'ունիք, որուն վիճակ մը նուիրուած էր, որ (Անդ, տողք 20/66) 'Ուսինա=Հուսինա 'Ուսայ, Հուսայ-երկիր' կ'անուանուէր (218)։ Ըսենք անցողակի որ այս վիճակը Սիւնեաց մէջ Վայոց-Ձորոյ հետ համեմատել պէտք է։

Չիք տեղի տարակուսի որ 'Ուսա=Հուսա առանձինն եղանակաւ այս վիճակին մէջ կը պաշտուէր, զոր օրինակ Տուսպուսա 'Տօթ-գործող' դիքն ժամանաւորապէս Տուսպա (=Վան) քաղաքին եւ ասոր Տուսպանա 'Տուսպա-երկիր' կոչուած գաւառական մէջ պաշտօն կ'առնուր։ Կարի հաւանական է որ Հուսա հնչիւնն 'Ուսա հնչիւնէն աւելի գործածական էր այն դից նուիրեալ վիճակին մէջ։ Արդ՝ այս վիճակին բնակիչներն առհասարակ, եւ իւրաքանչիւրն առանձինն միւս վիճակաց բնակիչներուն նկատմամբ Հուսի 'Հուսա-ստտուածոյն-երկրպագու կամ երկրպագուէ' պէտք էր որ կոչուէին։ Հուսի իբր բովանդակիչ եզակի սեռական առաջին իմաստը, եւ ասկէ իբր բովանդակիչ յոգնակի ուղղական երկրորդ նշանակութիւնը պէտք էր որ ունենար․ զոր օրինակ խալդի 'Քաղղիք, Քաղղիս-ստտուածոյն-երկրպագուէ' անուան

(217) Առ Յստի․ Թիւղմիզացւոյ, ընդ սմուսի Քաղղիք։

(218) Աստիւ ընթերցիւր Մոսմ Գ, Աւայիմ Շրիւմ, Գլ․ Գ, 3, եւ Երկրորդ Շրիւմ.

մէջ դռնէ յողանկան ձեւոյն համար ապահով ցոյցը ունինք: Ըստ կատարեալ հաշուարկանութեան՝ Հաւաքի դիցարանական անունն ցեղազգրական եւս եղած է Նախ Հին ժամանակաց մէջ, որուն յաջորդած են «Հայ» եւ «Հայք» ձեւերն: Դիմելով ժամանակաց սկիզբները: Աստէն դիտել պէտք է որ Հայք անուան վերջին տառն մեղի գրաբար լեզուին կամ ճշգրտօրէն զաւանաւարարութեան ազդեցութեան ժամանակը մատնանիշ կ'ընէ. այնպիսի ժամանակ մը՝ որ նախկին ուրարտեան թագաւորաց լեզուն՝ ուրարտեան թագաւորութեան անկմամբ՝ որեւէ ազդեցութիւն չէր կրնար գործել, եւ գրաբար լեզուին բոնիկ տեղին ու սահմաններն Հայաստանի միջնադարն էր, ուսկից իւր ազդեցութիւնը կ'ըստի գլխաւորապէս մերձակայ վայրաց ժողովրդոց մէջ: Սիւնեաց Վայոց-Ձոր գաւառն ալ միջնաշխարհին կամ Այրարատ նահանգին՝ յարեւելից կից էր անբեղմնիւ պէս: Հայ եւ Հայք անուններն նոյն յառաջագոյն յիշեալ Հուսիս-Վայոց-Ձոր գաւառին բնակչաց միայն կրնային պատկանիլ: Սակայն ե՞րբ եւ ի՞նչպէս ընդհանրացան այն անուններն: Յայտ է թէ առ ի չգոյէ պատմական վկայութեան իրիք՝ ոչ ոք այս հարցմանց բացարձակ պատասխան մը կրնայ տալ: Այսու հանդերձ պատմագիտաց եւ խոսքարկուաց ցանկութիւնը գործացնելու համար ըսենք՝ թէ որովհետեւ գրաբարն իւր վերջին դիրքը քաղաքական բարձր պայմանի մը հետ անբաժին ունենալու էր, այս պայմանը մենք Արտաշէսեանց Հարստութեան կանգման ժամանակաց մէջ կրնանք տեսնել: Արտաշէս (Արտաքսիս) Ա երբ Ք. ա. 189-իւր 145 Արմենիոյ մեծագոյն մասին վրայ կը թագաւորէր, կարի հաւանականօրէն միջնաշխարհին բարբառն էր զոր նա կը գործածէր թէ՛ արքունեաց եւ թէ՛ պաշտօնական հրապարակական գործիքաց մէջ: Երբ ապա խորհինք թէ նոյն թագաւորն ի սկզբան Հուսիս-Վայոց-Ձորոյ արքայիկն պէտք էր որ ըլլար՝ որպէսզի իրմով Հայ եւ Հայք անուններն բարձրագոյն դիրք մը գրաւէին բոլոր երկրի ժողովրդոց անուանց մէջ, խնդրոյն զերքն եւ զգիտողն կրնանք մեկնել որչափ հնար է:

Հայ եւ Հայք անուններն բուն ազգազգրականքն ըլլալովին, երկրորդն աշխարհագրականի տեղ եւս կը գործածուի՝ ինչպէս յայտնի է: Իրենց համադր ունին Հայաստան-եայ եւ Հայաստան-եայք անուանաձեւերը. ասոնց առաջինն՝ Ծագումբ-ի-Հայաստան, Հայաստանի-վերաբերեալ (219), ընակ-Հայաստանի՝ կը նշանակէ, ինչպէս վերագոյն օրինակ մ'ունինք. իսկ երկրորդը՝ յոգնակի ձեւով ըստ հետեւորդի: «Հայաստան» աշխարհագրական անունն կը լուծուի ի Հայ-աստան, որուն մէջ երկրորդ տարրն յօդէ է. իսկ երրորդն՝ սանսկիւտ տոհմաւ 'տեղի, բնակավայր' եւ Հին երանեան տոհմաւ 'տեղի, զիրք, երկիր' եւ յոճարէն հետախա 'բնակավայր' բառերուն հետ նոյն է: Ըստ այսմ՝ նոյն անունն 'Հայոց-երկիր' մոտաւանդ թէ Հուսա-դից-ծառայից-երկիր' կը նշանակէ: Գրաբարի-ստան ձեւը՝ Միտուսայ Առաջնոյ Ուրարտուի թագաւորին (Ք. ա. իւր 800-780) 4րդ Պատմական Արձանագրութեան 7րդ տողն ունի՝ ստանիւ ձեւով՝ յայտնանն «Պատիւ-ստանիւ»՝ «Պատիւ-երկիր»՝ «Հայաստան» անունն իւր վերադիր կամ անական անուն եւս գործածուած է. այսպէս Փ. Բիւզանդացի (Դ, Ի) կը գրէ՝ «Իբրեւ եկն հոսս

(219) Գրաբարի մէջ վերագիր մասնիկն *ահ*՝ հայ մասնիկն *այ*ս արիական ծագումն ունենալով, ասոց մէջ տեսնուած է ի տառերմ լոկ հայկական իմ: սակայն *ահ* մասնիկն միայն ծագումն ու վերաբերութեան ցաղափարներն կու տայ:

(Շապուհ) զբաղութիւն գործոյն Հայաստան ղորացն, ... կայր զարմացեալ մեծապէս»։ Եւ (Անդ)։ «Ամենայն ոք յանձնիր տուն յիւրաքանչիւր տեղի ղորէն բարուց Հայաստան մարդկան անձկացեալ էին»։ Եւ ղորժեալ (Գ, իս) Լ'ըսէ։ «Յաղթահարէին զգօրսն Պարոից գունդն Հայաստան»։ Մ. Որոշնայի ղրհուորական հայրեարր կ'իմանայ երբ կ'ըսէ (Բ, ձե)։ «Ժսկ թաղաւորն ճրգատ ամենայն Հայաստանօք իջեալ ք ղաշտն Գարբարացուց, պատահէ հիւսիսականացն անկատու պատերազմի» (220)։

(220) Ըստ երեւոյթիմ Հայ, Հայք, Հայաստան եւ Հայկ անուններն նախ յառաջագոյն, եւ վայոց-ձոր անունն անկէ իմնի մը դար վերջը՝ եկած են ի հանդէս զայս կը ցուցնեն առաջնոց եւ վերջնոյն մէջ եղած սկզբնաւոր հշանագրաց եւ հնչմանց եւ նշանակութեանց տարբերութիւններն։ Զանց կ'ընենք աստէն երկարի յառաջ բերելով Մագիտորոսէն Հայաստանի համար գործածուած «Յարեթեան մահանգ, Հայկական մահանգ, Արամեան մահանգ» յորջրջմունքը, որոնք մատենագրական ճաշակէ դուրս են, եւ մասամբ պատմական եւս շենք։

ՅՈՎՍԷՓ ՎՐԴ. ՍԱՆՏԱՆԺԵԱՆ,

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ

(Շար - 7 եւ վերջ)

«ՍԻՌՆ»ի ներկայ թիւով կ'աւարտի Սանտանեան Վարդապետի մեծարժէք երկին՝ «Հայացի Հնախօսութիւն Հեքանոսութեան Ժամանակացի Առաջին Մասը, որ կը բռնէ ձեռագրին 94 էջը։ Ամբողջը կը բաղկանայ 960 էջերէ։ Վիեննայէն Հոգշ. Տ. Մեսրոպ Մ. Վրդ. Գրիգորեան ատենին նստուկով մեզի տեղեկացուցած էր թէ սոյն երկին *Փրանսերէն* թարգմանութիւնը հրատարակուած էր Հոռով մէջ 1917-ին, «Histoire Documentaire de l'Armenie des Ages du Paganisme» խորագրով։

Ծնթ. հմբ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՆ ԲԱԲԵՐԴՅԻ (ՂՐԻՄԵՑԻ)

(1310 ? — 1380 ?)

Ժրաջան զրիչ մը: Ծնած է ԺԴ. դարու երկրորդ տասնամեակին հաւանաբար, Բարեդի վաւառին երմնու գիւղին մէջ: Հօրը անունն էր Կիրակոս, իսկ մօրը՝ Թաներ: Ունէր երեք եղբայրներ, Յակոբ, Աւետիք եւ Աւետաբեր, երեքն ալ կուսակոծն քահանաներ (Յուլիակ Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 356: Լալայեան, Յուլիակ Զեռ. Վասպուրականի, էջ 220):

Տղայ հասակով տարադիր կ'երթայ Ղըրիմ, անուանի Աւետիս Վարդապետի մօտ, ծանօթ Սոսամարակ մակդիրով, եւ կը կրօնաւորէ 1334ին, կամ աւելի առաջ (Լ. Սահակեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 265):

Ապա կ'աշակերտի Պետրոս հայրապետին Ղըզըլտաշ կոչուած վանքին մէջ: Հոն կը ձեռնադրուի արեղայ (1355էն առաջ, Կիւլէսէրեան, Կոլոտ, էջ 117) եւ կը մնայ 10 տարի (Լալայեան, Յուլիակ, էջ 218):

Ետքը ուխտի կ'երթայ Հռոմ, եւ Երուսաղէմ դաջող նաւ չդնուելուն կը ըստիպուի վերադառնալ տուն: Դարձեալ կը մեկնի Ղըրիմէն դէպի Երուսաղէմ, իբրեւ ուխտաւոր: Ուխտը կը կատարէ եւ կը դառնայ տուն: Բայց խիղճը զինք հանգիստ չի թողուր եւ նորէն կու գայ Երուսաղէմ եւ կը մնայ 12 տարի (1363-1374), ապրելով տառապալից կեանք մը ժամանակի խոռովութեանց պատճառով:

Յետոյ կ'երթայ Սիւս ուխտի Ս. Լուսաւորչի Ալին, եւ կը մնայ 9 ամիս: Կոստանդին Կաթողիկոսի հարկադրանքին տեղի տալով կը ձեռնադրուի Եպիսկոպոս, առանց թեմի: Կը փափաքի դառնալ Երուսաղէմ, բայց իր եղբայրը Աւետիս արեղայ կու գայ զինքը կ'անէ կը տանի Ղըրիմ:

Վարդան Բաբերդցիի գրչապրական պորձունէութիւնը բաւական երկար տեւած է, մեզի ծանօթ է 1355-1377 չընալը, որու ըն-

թացքին օրինակած է երեք Աւետարան, մէկ Նարեկ, եւ երեք ձաշոց, մեծագոյն մասը Երուսաղէմի որբավայրերուն համար:

Ստորեւ ժամանակագրական կարգով կու տանք շահեկան մասեր իր մեծ ու փոքր յիշատակարաններէն, քաղելով այն ձեռագիրներէն որոնք ծանօթ են մեզի:

1.— Աւետարան, Ղըրիմ, 1355.— Ինքը եւ իր եղբայրը Աւետիս արեղայ 1364ին կը նուիրեն ճի վանքս Ս. Առաքելոցն Պետրոսի եւ Պաւղոսի: Վանքը շինած է Պարոն Աթմալիք.— Կիւլէսէրեան, Կոլոտ, էջ 117:

2.— Մատեան Ողբերգութեան Գր. Նարեկացիի, Երուսաղէմ, 1366: Զեռ. Երեւանի Թ. 7091.—

ա.— Ի նուրբ քաղաքս Երուսաղէմ է զրած, ի Թվ. ՊԺԵ, ի յայտ գտար:

բ.— Ի յայտ տարի վերեց փոսնկն զվերջանդը. եւ յայտ աշխարհս զինչ քրիստոնեայ կայր զամէնն կալան եւ ի զիր հանին, եւ զինչ եպիսկոպոս եւ արեղայ եւ երէց կայր՝ զամէնն զնառնեցին, եւ զինչ եկեղեցի կայր՝ զամէնն փակեցին: Սպանին զմեր ըտայիսն, եւ այլ բազում երէց եւ կարգաւոր սպանին, եւ բազումք վասն դառն տանջանաց զարձան թուրք. եւ մեք Երուսաղէմս զտարոյս շատն ի զնոսանք կացել, եւ բազում վիշտ եւ նեղութիւն վասն Բրիտանոսի տեսաք, զոր ոչ կարեմ ընդ զրով պատմել: Աղաչեմ զձեզ ես՝ Վարդան արեղայ Ղըրիմցի, որ անանդեցա եւ գրեցի զսրազում նեղութեամբ եւ ահիւ. յամէն աւր կու մնայաք թէ երբ չարչարեն կամ սպանեն: Սխալանաց սորին անմեղադիր լիբուրք...:

գ.— Եւ աւարտեցաւ հոկոսեմբերի ԺԳ.— Սահակեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 473, 474:

Ճ.— ձաշոց, Երուսաղէմ Ս. Փրկի:

վանքին համար, ինչպէս յիշած է իր աւելի ետքը օրինակած գերբերուն յիշատակարաններուն մէջ (Լալայեան, Յուլիան Զեռ. վաստորակաւ, էջ 219: Յուլիան Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 142, 356) :

4.— Աւետարան, Ս. Գողգոթայի եկեղեցիին համար, ինչպէս կը յիշէ իր 1369 թուին գրած յիշատակարանին մէջ (Յուլիան Զեռ. Ս. Գ., Ա. Հատոր, 1966, էջ 356-7) :

5.— Ժառոց, Երուսաղէմ, 1369, Ս. Գողգոթայի եկեղեցիին համար: Զեռ. Ս. Գ. Թ. 122:

ա.— Ի յերուսաղէմ է գրած, յայտատուածաշէն քաղաք, յայտ գեղեցկաշէն տաճար:

բ.— Յերուսաղէմ եմ գրել ի թվին ՊԺԶ, յայտ մուր շմոր տարիս:

դ.— Բուն Բարեկենդանին եմ գրել զսաս յանձնու եւ յանգինի:

զ.— Զվանիցս դուռն մատնհարել էին, եւ ի մեծ նեղութիւն ունէին զամենայն քրիստոնէքն:

ե.— Ոհ վասն իմ գառն մեղացն, Ա տարի եւ կէս է զինչ յայտ աշխարհս եկեղեցի կա ամէնին փակած է վասն Աղեքսանդրի դերեւոյն: Ի թվին ՊԺԶ:

զ.— Այլ ետ վարդան երեսանկեալ աղաւթ յմեղ, վասն սիրոյն Բրիտտոսի, անմեղադիր լիբուք սխալանաց ի սմա, գի բաղում վշտով եւ բազում տուայտութեամբ եմ գրել յերուսաղէմ, յայտ շմոր ժամս, որ եկեղեցիք ամէն փակած կային: Ի թվին ՊԺԶ:

է.— Յայտ աւսուր հանգեաւ Գրիգոր աբղայն, որ վասն Բրիտտոսի մարտիրոսացաւ: Ի թվին ՊԺԶ:

ը.— Այտաք բորբած հաց եմ կրել եւ իրորի կրաղուր խմել եւ գրել յերուսաղէմ բազում վշտով:

Թ.— Զի ի թվիս մերոյ ՊԺԷ [= 1365] առաւ Աղէկսանդր, եւ այս աշխարհս քրիստոնէքն մեծ նեղութիւն եւ շարշարանք կրեցին Դ տարի, զինչ յայտ աշխարհս եկեղեցի կայր եւ զՅարութեան դուռն որմով փակեցին, եւ ի յնշնից ի չորսէն զմին առին յամէն քրիստոնէից. գրազումս զարմուցին, գրազումս սպանին, եւ զմեզ զամէնս շատ զառանգնելով եւ ազգի ազգի նե-

ղութեամբ պահեցին Դ տարի, Բ տարայս ի Ղազէ տարան զինչ երէց եւ արեղայ եւ եպիսկոպոս կայր, եւ Բ մանկազոյն արեղայ, Գրիգոր եւ Կիրակոս, այնչափ շարաշար հարին մինչեւ ի մարմնոյն կաշին անկաւ եւ մարտիրոսացան վասն Բրիտտոսի: Եւ զՄիթար ըտային եւ մին միայնակեցի մեզնէ տարան ի Մար եւ սպանին: Եւ զտէր Մկրտիչ զերուսաղէմայ Եպիսկոպոս բունցին եւ քաղում խոտմամբ եւ ազգի ազգի կապանաւք եւ տանջանաւք շարաքեցին վասն հաւատոյն, եւ համբերեաց վասն Բրիտտոսի, եւ յաղթեաց նոցա Բրիտտոս, որ տայ համբերութիւն սիրողաց իւրոց:

Ի յայտ նեղութիւն իմ Աւետարանն ի Գողգոթայ մնաց եւ շիրքի հանել, եւ բազում նեղութեամբ վշտացաւ չոզի իմ, եւ հատաւ անկեղութիւն տեսանել ի բաց զՅարութեանն դուռն եւ զԱւետարանն: Յայտամ զմտաւ ամի թէ զԱւետարանս զողցան եւ եւ անյիշատակ մտացի: Թող Տարեգիրք, ձառոց գրեմ, թէ ապրիմ եւ տայ Բրիտտոս զխաղաղութիւն եւ տեսնուլ տայ ինձ զԱւետարանն՝ զայս ինձ ի մարմնաւոր պէտս ի կարիս խարճեմ: Ողորմածն Աստուած, որ զամէն բարի խնդիրք կու կատարէ, տեսնուլ երես մեզ յետ Դ տարոյ հանց ուրախութիւն, զոր այլ չէաք տեսել. եւ զԱւետարանն դուռն. զիսն եւ զկոճակն եւ զկոտնեղն քակել էին, եւ ուրախացաւ ի փառս Բրիտտոսի: Եւ վասն առջի ուխտին որ գրեցի զսա Ս. Գողգոթային, ոչ կարացի ուխտագանց լինել, այլ ետու զսա Բրիտտոսի, ըոտ այն՝ զբոյս ի քոյոց քեզ ընծայեմք, յամենայնի կարող Տէր:...

Աղաւթ ներել փցուն ձարըտանաց... զի բաղում աշխատանաւք, աշով եւ տուայտութեամբ, շատ աւր բորբաց հացով եւ քացիած աւթեկուն արբով եմ անցուցել:...

Աւետարեցաւ ի թվին ՊԺԸ, յուլիս ամսոյ ի ԺԲ արեւ հինգշաբթի...: Յուլիան Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 355-7:

Գ.— Աւետարան, Երուսաղէմ, 1371-1372, Ս. Մննդեան վանքին համար: Զեռ. Երեւանի, Թիւ 5557:

Յամի ութհարիւրորդի, քան եւ միւրորդի մեծ թուականի մերոյ [= 1372]...

նուստ Ժառանգական ժողովրդի... Վարդան արեղայն, որ տարագիր եղե յիմ հայրենի գաւառին, որ եմ ի Բարեբթու ի գեղջէ Երմին, որդի Գիրակոսի: Տղահասակ զնացի ի Ղրիմն, ի սուրբ վարդապետ Աւետիս Խոստաճարտի մասա, յետոյ աշակերտեցայ Պետրոս հայրապետին, եւ զաշակեցի զարարկան եւ զոտոր ի վանքն որ կոչի Ղրդրառաշ: Եւ հղա արեղայ, եւ կեցա ժառար: Յետո շինեցաք վանք նոր, զոր Պետրոսի եւ Խոստաճարտի կոչի, յանուն երաշխաւոր սուրբ Աստուածածնին, խիստ վայելուչ եւ սիրուն ամենայն իրաւք:...

Ուղի զալ յերուսաղէմս, դմտաւ ամէնի թէ զի՞նչ հանոյ իցէ Տեառն իմոյ նուէրք ի մեղաւորէն: Յիւնցի զայն որ ասէ. ընկեայ ի Տէր Կոչոս քո: Եւ նա հոգաց եւ երես մաս զաղաթ, եւ գրեցի Աւետարան, ըստ կարի իմում, ի յոսն կալով, բազում ճշմտութեամբ եւ աշխատսիրութեամբ, ոսկի ծաղկով եւ արծաթապատ բեւեռաւք, եւ բերի յերուսաղէմս, ի սուրբ Գրդղոթայ, ուր Բրիստոս զտուր արիւնն իւր վասն մեր հնչեւ և փրկեաց զմեզ, եւ ուրախացաւ, զի արժանացոյց զիս Բրիստոս իւր սուրբ տեսոյն, եւ զարձայ ի տուն:

Եւ հանապաղ ի խղճ մտացս կու տանջէր զիս, թէ է՞ր եկի, զայս ամեն աշխատանք պիտի կորսնեմ: Դարձեալ ապաւինեցայ ի Բրիստոս թէ դու հոգայ զիս, ըստ կամաց քո զնացս ուղղեալ: Եւ երես զիս յերուսաղէմս: Եւ կացի ժամ ի սուրբն Յակովբայ գրեցի Ա ճառք Փրկչին, եւ Ա Գողգոթային: Եւ ծերացաւ եւ բթեցաւ ամենայն կարողութիւնս մարմնոյս: Եւ զայսք ի Ս. Մննչոյ Բրիստոսի, եւ Աւետարան եւ այլ զիրք պիտոյ լինէր եւ չկայր: Եւ իմ զմտաւ ամի թէ մեր բարեխաւ եւ միջնորդ Ս. Աստուածածինն է, նմա Ա Աւետարան թող գրեմ, որ ինձ բարեխաւսէ առ իւր կուսածին Աստուածորդին: Եւ սկսայ ծեր ալեւաք եւ ցաւատ կենալք՝ բազում աշխատութեամբ:...

Ի մեծ թվին Հայոց գրեցաւ Ս. Աւետարանս ի Ս. Քաղաքս յերուսաղէմս, ձեռամբ բազմամեղ արեղի Վարդանայ Ղրիմեցոյ, բազում վստով եւ ծեր ալեւոք եւ տուայտ կենալք. Պի (= 1371) էր: Եւ Լալայեան,

Յուլիան Զիւն Վասպուրականի, 1915, էջ 217-222: Հմմտ. Է. Պաշկեան, Յիւլ. Ժ. Դարբի, 1950, էջ 503-4:

Եւ ճառք, Ղրիմ, 1377, Ս. Մննչեան Վանքին համար, Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 30:

ա. Գրեցաւ սուրբ տառս այս ձեռամբ անտրահատ գրչի Վարդան անթիմոս եպիսկոպոսի, յղորդ եւ յրնտիր աւրինակէ, Ս. Ուխտիո Նրաշխուոր Աստուածածնի, որ կոչի Պետրոսի Վանք, ի թվին Հայոց ՊիՁ, ի Ղանութեան Մամայի, եւ ի հայրապետութեան տեառն կոստանդեան, եւ այսմ նահանգիս յաթոսկալութեան Յովհաննէս արեղի, իմաստնասէր եւ առաքինասիրի. որ է ժամանակս խիստ խաղաղութիւն եկեղեցւոյ եւ ամէն զրիստոնէից, եւ անչափ յաճան է հացն, որ չէ լել: Բայց սով մեծ եւ խիստ է աստուածային բռնոյ բանին մեղ անժոժ առաջնորդացս եւ կրանաւորացս: Արյ աղաչեմ զձեզ, սուրբ եղբարք, ամեն զալիր լինել զի ծեր էի եւ աչքս չի տեսնուլ եւ միտքս եւ ամենայն զգայարանքս բղի է, բայց անանդեցայ եւ գրեցի:

Բ. Արդ եւ յետինս մեղաւորացս, տէր Վարդան անթիմ եպիսկոպոս, որ կեցա յերուսաղէմ Բժամ, եւ գրեցի Բ ճառք, Ա. Ս. Գողգոթային, եւ Ա Փրկչին, եւ Ա Աւետարանս Ս. Մննչեան Բրիստոսի: Եւ զրնացի ի Սիս, ի Ս. Լուսաւորչին Ս. Ալին թ յուխտ, եւ կեցա թ ամիս: Նա տէր Կոստանդին Կաթողիկոսն անչափ սիրեաց զիս, եւ հարկեաց թէ պիտի եպիսկոպոս լինիս: Եւ շատ զիմադարձ եղաւ, յետոյ հնազանդեցաւ եւ լոյա եպիսկոպոս: Եւ ամէն սրտով կու զայի յերուսաղէմ: Նա իմ եղբարս Աւետիս արեղիս երեկ յերուսաղէմ ինձ խնդիր: Իս ի Սիս էի, երեկ ի Սիս, զիս պտաւ, եւ առ շրջող որ եկեալ էի յերուսաղէմ, եկաք ի Ղրիմս, վեց ամիս ապրեցաւ եւ հանդեաւ ի Բրիստոս եւ ես մնացի անայցու զԲրիստոս ունելով: Եւ գրեցի զայս ճառքս ինձ ծերութեան որդի, եւ տուի ամէն կամաք եւ ամէն սրտիս յաւատարմեամբ Ս. Մննչեան Բրիստոսի Աստուծոյ, յիշատակ ինձ եւ իմոցս, Ս. Աւետարանն եւ այս ճառքս ի վայելումն մանկանց եկեղեցւոյ: Տուցակ Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 141-2:

Ն. ԵՊՍ. ԵՈՎԱԿԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՅՈՒՐԱԿ ԶՍԻԱԳՐԱՅԻՆ ՄԵՆՅՈՒՆ ԱՄԱՌԵԼԻ
ՀՈՅ-ԺԱՐԳՄԱՆԶԱՅՈՒՆ ԵՒ ՇԵՐՄԱՆ
ԿԱՅԻՑ: Կապմեալ Սահակ Ա. Մուրադ-
եան եւ Նազարեթ Պ. Մարտիրոսեան:
Հայկական Միգրանտաբնակարան Կիւ-
պրիսիայի Հաստատութեան: Քառասուն
ըզրակագում, էջ 232, Երուսաղէմ, Տպ-
ւ. Յակոբեանց, 1967:

Ինձի համար գոնէ սքանչելի անակեղալ
մը եղաւ ո՛չ միայն ցուցակին հրատարա-
կութիւնը, այլ նոյնիսկ ցուցակին (աւելի
յա՛մէ ըսել)՝ ցուցակներուն) գայլաբանը:

Անկեղծօրէն պէտք է խոստովանիլ որ
ի՞մ մտքն իսկ չէր անցնէր այս գոյգ ցուցակ-
ներուն պոյութիւնը եւ Մշոյ եւ շրջակայից
ձեռագիրներուն մեծագոյն ժամին ածնաւ
եւ անյիշատակ կորսուիլը ցաւ ի սիրտ ըն-
դունած էի: Ահա յանկարծ այսպէս մեղի կը
արուին երկու ցուցակներ մէկ հատորի մէջ,
որոնցմէ առաջինն է «Մշոյ Ս. Առաքելոց-
Թարգմանչաց Վանքի» 126 ձեռագիրները:
Երկրորդ մասը՝ «Մուշ քաղաքի եւ շրջակա-
յից», թուով 159 ձեռագիրներ: Այս երկու
ձեռագիրաց ցուցակներուն ընտիր առաջգրու-
թիւնը կը պարտինք մեղուաջան եւ բծա-
խրնդիր Արայ Գալաթեանի խմբագրութեան
եւ Կապուկական Խնամատաւ հսկողութեան,
ինչպէս նաեւ տպագրական ծախսերու հա-
ղատարութեան Գալուստ Կիւլպէնկեան
հաստատութեան, առանց որուն հաւանա-
կար ցուցակը չարունակէր ամսիկ մնալ
երկար ժամանակ:

Արայ Գալաթեան հատորին սկիզբը
«Երկու խօսքով կու տայ կարեւոր տեղեկու-
թիւններ այս երկու ձեռագրաց ցուցակնե-
րուն մասին: Ասոնցմէ առաջինը, կազմուած
Սահակ Ա. Մուրադեանի, 1912-ին ուղար-
կուած է Կ. Պոլսոյ Յովսէփ Իգմիքեան Գրա-
կան Մրցանակի Յանձնախումբին: Իսկ երկ-
րորդ ցուցակը պատրաստուած է Նազարեթ
Պ. Մարտիրոսեանի, որ զոյժ Մրցանակի
Յանձնաժողովին ներկայացուցած է իւր
մաս իւր «Նխաբք Տարօնոյ» գործին:

Երկու ցուցակներուն ալ, ինչպէս որ
ինք՝ Արայ Գալաթեան եւս նկատած է,
«աշխատանքները կատարուած են հապճե-
պով, առանց մասնաւոր կարգի կամ խն-
տապահանք ընտելեան: Յաճախ նկատու-
րութիւնները թերի են, երբեմն՝ նոյնիսկ
անգոյշ: Մենք կրնայինք աւելցնել որ ցու-
ցակաւորները որեւէ զաղափար չեն ունեցած
մեր գրչութեան արուեստին գոնէ ամենա-
տարրակա՛ն տունայնորուն մասին: Օրի-
նակ, Մարտիրոսեան իւր ցուցակին (Բ.
մաս) թիւ մէկ ձեռագրին թուական նշանա-
կած է ՈՒԶ (1177) եւ նկարագրութեան մէջ
նշանակած է անկարելի «Նոսր գիր», երբ
Նոսր գիր ձեռագիրն մը գրչութեան համար
չէր գործածուեր: Ան կը գործածէ յաճախ
«մեղրոպկան տառերով»՝ գրին համար:
Կ'ընեն թէ թուրքի ըսել կ'ուզէ, քանի որ
«մեղրոպկան տառերով» նշանակած է թիւ
5 Աւետարանին համար՝ որ գրուած է 1295-
ին, իսկ «միջին մեղրոպկան տառերով»
նշանակած է Շարափանի մը մասին (թիւ
37), որ գրուած է 1478-ին:

Ինչպէս որ Արայ Գալաթեան ալ նկա-
տած է, այս երկու ցուցակները կը պարու-
նակեն «մէկ փոքր մասը ... այն բաղձաթիւ
եւ թանկարժէք ձեռագիրներուն» որոնք կը
գտնուէին Մուշի նման Հայալատ գաւառի
մը մէջ»: Ասով հանգեւրձ մենք մեծապէս ե-
րախտապարտ պէտք է ըլլանք Սահակ Ա.
Մուրադեանին եւ Նազարեթ Պ. Մարտի-
րոսեանին, որ իրենց այս ցուցակներով
փրկած են գոնէ նախնական ծանօթութիւն-
ներ եւ չլռատակարաններ յաւիտեանական
կորուստ: Հայ բանասիրութիւնը մեծապէս
չորհապարտ է իրենց, ինչպէս նաեւ Արայ
Գալաթեանին, որ մոռացութեան փոխինե-
րուն տակէն փրկեր եւ հրատարակութեան
համար պատրաստել է ցուցակները, աղել
մէկնատառութեամբ Գալուստ Կիւլպէնկեան
Հաստատութեան:

Արդարեւ, անկարելի մը իսկ կը բաւէ ցոյց
տալու համար թէ որքա՛ն կարեւոր յիշա-
տակարաններ կան այս ցուցակներուն մէջ
եւ թէ անոնք ի՛նչ խոշոր նպաստ կը բերեն
մեր պրագմատիկ պատմութեան: Օրինակ,
Ա. Մասին թիւ 11 Աւետարանը, 1304-էն,
ցարդ անձանոթ էր ինձի թէ՛ իւր գրիչ եւ

թէ՛ իր գրչութիւնը, երբ «Ներդա եւ Եկեղեցի» Գաւառի Ա. Հատորը կը հրատարակէի: Այս առթիւ ճշգիւմ որ Հոս ցուցակիս մէջ հարկ չկայ «Տեղի՛» ներգնկա(?)» հարցակառոյ նշանակել, որովհետեւ այս թիւ 11 Աւետարանին տեղին իրապէս ներգնկան է, Թիւ 12-ի գրիչը իրապէս Մխիթար վարդապետ Կրմանեցին կամ Սանեցին է: Որքան ցաւալի է որ կորսուած է այս մեծարժէք մեղադիր մեր մեծահամբաւ գրիչ-ժողովող մեծ վարդապետին: Մանրանկարչութեամբ մեծարժէք մեղադիր մըն է թիւ 14, 1311-էն Եսայի Նշեցույ Համար գրուած եւ երկիցս կարեւոր Թորոս Տարօնացիէ մանրանկարուած ըլլալուն համար, որովհետեւ տարակոյս չի կրնար ըլլալ թէ Եսայի Նշեցույ առջեւ ծնրագիր երկու կրօնաւորներէն ալ՝ որուն գլխուն վերեւ մանրանկարին մէջ գրուած է «Անպիտան Թորոս» կրնայ որեւէ ուրիշ մէկը ըլլալ Տարօնացիէն զատ:

Դարձեալ կարեւոր է իրր մանրանկարչական մեղադիր թիւ 21 Աւետարանը, որուն գրիչ (եւ մանրանկարիչ) Սարգիս քահանայն իսկ Պիժակն է: Թիւ 50-ը ցարդ անծանօթ մեղադիր մըն է (Մաշտոց, 1487-էն) որ կ'աւելնայ զոնէ ծանօթութեամբ Յովհաննէս երէց Արճիւնցիի (որ Մանդաւորենց է) արդէն ծանօթ մեղադիրներուն վրայ: Նոյնը եւ Միխայիլ Ժողովողի գործերուն վրայ, քանի որ ան է այս Մաշտոցին ծաղկողը:

Պէտք է ճշգիւլ որ թիւ 59 Գանձարանը չի կրնար 1554-ին գրուած ըլլալ, երբ յիշատակարանը կ'ըլլէ ընդհանրապէս տեւառն տէր Եղիշէն: Այս Եղիշէն հաւանաբար Եղիշէ Բ նշանակուած կաթողիկոսն է, աթոռակից Սարգիս Գ-ի, որուն կաթողիկոսութիւնը նշանակուած է 1506-1515 թրականներուն եւ երբեմն կը յիշուի իշխանանայ կաթողիկոսներուն շարքին՝ մեղադիրներու յիշատակարաններուն մէջ, թէեւ Օրմանեան կ'ըսէր թէ անոր տեղ տալ «Աղղապատու» մէջ իրր կաթողիկոս: Գրախօսուած հատորին Բ. Մասին մէջ թիւ 52 Աւետարանն ալ գրուած է 1509-ին նոյնպէս ընդհանրապէս տեւառն տէր Եղիշէի Հայոց կաթողիկոսն: Ուրեմն թիւ 59 Գանձարանը պէտք է գրուած ըլլայ 1506-1515-ի միջեւ:

առնն մը: Իսկ թիւ 76 Աւետարանն ալ, ինչպէս նորոգման յիշատակարանն ալ ցոյց կու տայ, 1645-ի նորոգութենէն 288 տարի առաջ գրուած էր, այսինքն 1357-ին:

Ա. Մասին 126 մեղադիրներուն իրր յաւելուած տրուած է շահեկան յիշատակարանը Մշոյ Դաշտին Շեխպիրի գիւղի եկեղեցւոյ Մաշտոցին, 1758-էն:

Բ. Մասին թիւ 2 Շարակնոցը գրող եւ ծաղկող Սարգիս քահանայն անշուշտ Պիժակն է: Այս Շարակնին համար տրուած նկարագրութիւնը ռաւաշատ կ'ընկալուի: Գրին համար «մանրանկարն երկաթագիր» նշանակած է, որ անտարակոյս «բոլորգիր» եղած ըլլալու է, ցուցակագրին՝ «մանրանկարն երկաթագիր» ինչ ըլլալուն անտեղեակ մնալուն: Իսկ գրչութեան տրուած 2-ի, որ հաւասար է 1255-ին, բոլորովին սխալ է, քանի որ յիշատակարանը կը յիշէ ընդհանրապէս թիւ 1-էն տեւառն տէր Մխիթարի եւ Թապաւորութեան Լեւոնի քարեպաշտին: 1255-ին Տէր Մխիթար կաթողիկոս չենք ունեցած եւ առաջին Մխիթար անուամբ կաթողիկոսը Գոնեցիին է, որ զահակալեց 1311-1355: Եւ ոչ ալ Լեւոն Թապաւոր ունեցած ենք 1255-ին: Տէր Մխիթարի ժամանակից միայն մէկ Լեւոն ունինք, որ Լեւոն Դ-ն է, եւ որ զահակալեց 1320-1342-ի միջոցին. ա՛յլ ժամանակ միայն գրուած կրնայ ըլլալ այս Շարակնոցը Սարգիս Պիժակ քահանայէ:

Թիւ 7 Աւետարանին գրիչն է Տիրացու: Նորագիւտ մեղադիր ծանօթութիւն կ'աւելնայ վաստակաւոր գրիչ Արիստակէս Սեբաստացիի գրչութեանց մասին Հոս ցուցակագրուած թիւ 16 Ժամագիրքով, որ 1409-ին Աւագ վանք (Եկեղեցի գաւառ) գրուած է: Թիւ 18 Աւետարանը 1448-էն եւ թիւ 25 Աւետարանը 1455-էն, անտարակոյս Յովհաննէս Արճիւնցւոյ Մանգասարենց գրչութիւնները եղած են: Ասով Յովհաննէս Մանգասարենցի գրչին ամբողջ կամ մասնակի գրուած մեղք ծանօթ մեղադիրներուն թիւ 33-էն կրնանք բարձրացնել 36-ի: (Տես մեր «Առաւմտահայկեան շարքը Յովհաննէս Գրիչ Մանգասարենց», Բագմալեյ, սկսեալ 1966 թիւ 4-ում):

Մեծապէս շահեկան են ցուցակին մէջ արտագրուած երեք կոնդակները իրենց կա-

բեւոր պարունակութեամբ: Առաջին կոնգակր որ ճնորդողւած է 1504-ին Գրիգոր Աղթամարցիէ, իր բէ գրուած հին կոնգակր, Քրիստոսի 995-էն, օրինակութիւն է կամ ճնորդութիւնը, կարկտան մըն է խմբագրուած Առդիկէ եւայն մասերէ, եւ կարելի է որ գրուած ըլլար Սմբատ Տիեզերակալէ կամ զոնէ իր ժամանակ:

Յուցակը կ'աւարտի էլ 211-ով: Ասկէ վերը խմբագիր Արայ Գալայճեան իբր Յաւորուած կու տայ պատճէնները Մուրատեանի երկու նամակներուն՝ 3 եւ 17 Ապրիլ թուագրեալ եւ շատ շահեկան նամակ մը 18 Յունիս 1914 թուակիր՝ Մարտիրոսեանէն, որ աւելի նախարան է իր ճշխարք Տարօնոյ աշխատութեան: Մարտիրոսեան կը յիշէ այն դժուարութիւնները որոնց հանդիպած է Մշոյ եւ շրջակայից ձեռագիրներուն քննութեանց ատեն, երբ սնամիտ եւ աւելորդապաշտ ձկներ կը թափէին գրութիւն մը վրայ եւ կ'արգիլէին որ բանայի իրենց Աւետարանը, կ'ըսէին. Եթէ քանանայ չըլլայ, աշխարհակամ մարդ ինչպէ՞ս կրնայ Աւետարան քանալ: Եւ կ'աւելցնէ. «Համազեխի մէջ մազ մնացած որ կիներ գլուխս պատռէին իրենց Մերկերիոս խաչը բացած ըլլալու համար»: Բնական է մենք չենք ըսեր որ առհասարակ ամէն ոք ըստ կամս ձեռք տայ սրբութեանց եւ կամ թղթատէ յուսկտա մեր գրագիրները, սակայն բոլորովին այսպանելի կը գտնենք բնթացքը

անոնց, որոնք իրենց իրենց կանոններ կը ստեղծեն եւ հեղինակութիւն կու տան ագրապատկան հետեւեանց եւ ձեռագիրներու քննութեան առթիւ, ինչպէս Մարտիրոսեանի յիշածը՝ «Անկարելի եղաւ իմ (զիւղի) քահանայի հաւանութիւնը ձեռք բերելու՝ բանալու նոյն գիւղի մէջ 2-3 ձեռագիր Աւետարանները. Կաթողիկոս ալ գայ մեր Աւետարան չի քացուիր. միայն Զատիկ գայ կրնայ քանալ մեր Աւետարան»: Եւ ահա այդպիսի մարդու մը պատճառով մենք այսօր ի սպառ զրկուած կը մնանք 2-3 ձեռագիր Աւետարաններու մասին ծանօթութիւն ունենալէ եւ անոնց յիշատակարաններէն:

Ձեռք գրտեր կա՞ն ասոնց նման ուրիշ անտիպ ցուցակներ Սաղէմի վանքը մնացած Իզմիրեան Գրական Մրցանակի թողօնէն: Եթէ կան, շատ ցանկալի պիտի ըլլար ատոնց ալ հաստատակութիւնը ներկայ հասարակ կը փակուի ցուցակներով, սակայն կը պակսին կարեւորագոյն՝ քառուկ անուանց ցանկերը, որոնք այնքան կը հեշտացնեն նման կարեւոր հատորներու գործածութիւնը:

Կը փակենք գրախօսականը, կրկին չը նորհակալ ըլլալով Արայ Գալայճեանի եւ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հաստատութեան, որ կրցեր են մոռացութենէ փրկել եւ լոյս աշխարհ հանել այս մեծարժէք ցուցակները:

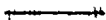
Թ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ՅՈՒՑԱԿ ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ Գ. ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՀՆԱՏԻՊ ԳԻՐՔԵՐՈՒ

(1512 — 1800)

98

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ. ՎԼԵԿԻԿ, ապ. Անտոն Գոթֆրի, 1710, 304 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ ՍՐԲՈՅ ԱՌԵՏԱՐԱՆԻ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ: Տպեցեալ եղև ամի Տեառն 1710. իսկ ըստ հայոց ոճով. Մայիսի. 4թ. ի հայրապետութեան, Տեառն Աղէքսանդրի, Ամենից Հայոց Գաթղիկոսի:

Ի Վէնէիկ, Ի Տպարանի Անտոնիոսի Գոթֆրի. Հրամանաւ մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուեի:

Կիւլպէնկան Մատենադարան

225-4

1710

99

ԺՈՂՈՎԱՆՈՒ. Կ. Գուրս, ապ. Սարգիս Դպիր, 1710, 4 + 304 = 308 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՍԿԻՋՐԵՆ ԳՐՈՑՍ ՈՐ ԿՈՉԻ. ԺՈՂՈՎԱՆՈՒ. Գիրքս այս ճառէ զպատմութենէ նախահարցն սրբոց. Այլ եւ զտեսանէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ որ եւ մեկնէ ըստ առաջագրին իւրոյ գեղեցիկ իմացուածութիւն շարադրեցեալ: Այլ եւ քարոզք պիտանացոր առաջեալ սրբոց վարդապետաց ի յազուտ վերծանողաց:

Տպագրեցեալ. ոչթ. թվաթ վրկչին. եւ ի հայոց. ոճով. Փետրվարի. ի. ի փառս Ամենամեծին Աստուծոյ: Ի հայրապետութեան սրբոյ Աթոռոյն էջմածնի տեսան Աղէքսանդրի Իուզայեցոյ սրբազան Կաթողիկոսի: Արդեամբ եւ զոյիւք եւ տպագրութեամբ Սարգիս Նուաստի ի կոտանդինու պոլիս:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարամ Առաստիպ գրգիս:

Մեծահարաւ խորհուրդ տնօրէնութեան տեսան մերոյ. կանխաճառեալ մարդարէժն ընդ սրբութեան նախահարցն զուլակեցին տեսեամբք եւ ցուցակօք. եւ այս վտան փրկութեան մարդ-

կայանայ ազդի՝ առայ Կշան ամենակախ աստուած- առ որս զուշակումն այն եղև ճշմարտ օրհանակեալ Տեսան մեր Յիսուս Քրիստոս լցեալ զամենայն աստուածուն որոյն ճշմարտ պետոց եւ մարգարէից՝ զառօրինական խորհուրդ կատարեալ վերացուալ առ Հայր՝ յուստի չիւ։ Որ եւ զհոգին սուրբ առաքեալ առ սուրբ առաքեալսն, եւ լոյսց զնոսա պէս պէս շնորհօք որք օրհանալ ընդ օրոքս առեղծոյցն զարդեղին գիրկունքին մարգարայնոյ սեռի։ որք եւ Հեռեակալ հոգին Հայրապետն սուրբ Հաստատեցին զարդութեամբ զլոյսն օրինոց եւ մարգարէից։ որք օր ըստ օրէ ամեալ եւ բարգաւաճեալ կարգաւորութիւնք ընթացան ընթացիւ։ Ընդ որս եւ այս դիրքս որ կոչի ժողովածու պատմութեանց ռահմանաւ Լեթադրեցաւ՝ որով ազդեալ կառավարի եկեղեցի աստուծոյ կենդանայ ի փառս իւրոյ։ Ուստի այս ապագայութիւն եղև բազում աշխատանք։ Կան զի օրինակն մի միայն զայր, զի զայլս ոչ կարացաք զտանել վստե որոյ ի վերայ նոյն օրինակի շարքաւորեալ ապեցաւ այս բան։

Առ որս խնդրեմք բաւականաւ այսու եւ յիշել աղօթս զնուստս սարգիսս, որ եւ մեր ամենեցուն ծառայ, որ այս լազի Հոգին կարացի զապագարանս առաջ անել աղօթիւք մերոյք, որ եւ ընկալեալ զայս զուշաքեալ զորքս զուստիք զտեսնեց եւ աղօթեցէք վստե իմ։ ոչ լիւրժ։ Այլ եւ յիշել մաղթեմ զարդեակն իմ զմարտիրոսն, եւ զհորքն։ եւ աշխատեցն մեր զպահարանն։ եւ զուր յիշեալ լիւրք ի քրիստոսէ։

Եղև զբաւ սորին։ ոչմ։ Թվին փրկչին։ եւ Հայոց ոճմթ։ յուշեթի ի ի մայրաքաղաքս բառաւոր ընդ Հովանեալ սուրբ աստուածանին։

Կիւլպէնկեան Մասնագարան

230-155 Ժւ.

100

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ։ Կ. Պոլս, ապ. հոկտեր Գնդեւանցի, 1710. 479 էջ։

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ՍՐԲՈՑ ԱՌԾՏԱՐԱՆԻՆ տեսան մերոյ եւ փրկչին յիսուսի Քրիստոսի։ Տպագրեցեալ 'ի Թուրք Հայոց ոճմթ. յամենան յուշմարի ա։ ի Հայրապետութեան Սրբոյ Աթոռոյն էջմիածնի տեսան Աղէքսանդրի Սրբապետ կաթողիկոսին ամենայն Հայոց։

Ի ապարանի Գնդեւանցի Վարդանի որդի հոկտերին։ Սպասարոյզ եւ դրօշ Շուսուկեցի բարաքիստի որդի Մահմետի պղիթ Միստան։ ի Կոստանդնուպոլս։

ՅՈՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Փառք...

Արդ՝ եղև ապագայութիւն որոյ մասնեթա այսորիկ վայելչատուի Հոգարարմունքիսմբ եւ Ծախիւք զնդեւանցի վարդանի որդի հոկտերին։ եւ Հոգեւոր եղբորն Շուսուկեցի բարաքիստի որդի մահմետի Միստան։ Փառք բարեպաշտոն արքա այսորիկ, ամենայնի լուսնի Հոգ ամենի կուլչել, անձամբք աքնութեամբ։ ի սուէ եւ ի դիւրեթի, զուն զորեալ։ ի վճար Հասուցին յիշատակ անլիւրի յիշեանց՝ եւ բնութն զարմից իւրեանց։ Իսկ յառաջարկութիւն զորոյն սոյնն եղև ի վերայ յառաջնայ ապեցեալ աւետարանին, որ էր ապեցեալ անլի թվին Հայոցս։ յարեւմտեմ նմին ամենայնիւ։ բայց սակաւ ինչ փոյթ առեալ առողջանութեանց կերպարանեցաւ, առ ի դիրքակն ընթեանլոյ, մահմանդ խաղիակթիցն սակաւ։ Այլ եւ յուղ վախտեալ ի վերայ ապեցն, որ անէր պէրս այս միք առ միք լեալ՝ զայս եւ բնդարմանեալ անլրպետական միջնորմովն շրջապետեալ, որոյք զարմանութիւն լինելու արդ իմն աշխատութիւն եւ գտաւորութիւն ոչ սակաւ։ Այլ եւ արաղարութիւն որին կղև ի վերայ յառաջանին, կրկին եւ երեկին խաղմամբ, բայց առողջանութեանց ումոց, որպէս վերայդրեցաւ։ Եւ Ծախիւք սորին որ եղին յուղ վեւ։ միայն թէ յապաւնեալ յատաւան եւ առ բարեպաշտ եղբայրն մեռածուի եղեալ յայտ զորոյն վճար հնա տեսան շնորհիւ։ Վստե որոյ Ժառմ՝ Հայցեմ՝ եւ մաղթեմ ճշմարտաբարս եւ Հաստարմանկան քրիստոսեական պնութեանց մերոյ, յիշել ի մաքրափայլ աղօթս մեր, վերայ դրեալ զաղնուստեմ եւ զարեւելալս քորաւանակի եւ Ծաղկածուայ գնդեւանցի վարդանի Որդի հոկտերին։ եւ զարդմահմանար եւ իւրայարեւոտ զհոգեւոր եղբայրն ըղճուսութեցի բարաքիստի որդի զՄիստա Կպիւրն, որք ամենայնիւ ջանիւ, արգանմք եւ զրիւք ի լոյս Հանին զեկեղեցիաղիք ըղաւանի

Բեկադաշ, եւ Աստուածամէր Խոջա Սահակոսի Ռըբը Պարեւ Գառնադրին, եւ Պարեւ Մուրադեան, առ ի հոգեւոր շահաբերութեան մերոց Կապադուան Գրիգորեանց: Ի Հայագաղաթաւ Բիւն Տեառն Առաքելոսի Աղէճեանդրի Ամենեւ Հայոց Կաթողիկոսի Յովսէփ Երան 1714. եւ հայոց 1160):

Con Licenza De' Superiori, E Privilegio.

Համահունչ է նաև Մեծ Եղեռնի փառաբանությունը:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Quesada:

Կիւր, ուղէն կ'հասն Մաստիճապարան

100 *Aug.*

103

ԻԱԶԱՏՈՒՐ ՎՐԴ. ԻՐԶՐՈՒՄԵՌԻ. ՀԱՄԱԹՈՏԱԿԱՆ, ԻՄԱՍՏԱԿԻՐՈՒԹՅՈՒՆ: Հ.ա. Բ.: 688 + 2 յՀ. = 688 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՀԱՄԱՌՕՏԱԿԱՆ ԻՄԱՏԱՍԱԽԻՐՈՒԹՅՈՒՆ, Շարադրեցեալ է Խաչատրոյ Նուստա Վարդապետ, էրբորմեցեայ, ք փոռս մեծագոյնն Աստուծոյ, եւ ք պարտն արքոյ Եորին, եւ յօղոսն մեծառոյցեայ, Հատր Երկրորդ: Որ պարտեանէ է Մաթէմաթիքայէն ժննչ, ք մեթաֆիզիքս ժննչ ներփախարթ. Տպարդեցեալ արգեամբք, եւ գոյնք Ամենապաճառ Զուգայեցեայ Երէն-մանեանց, Բարեպաշտ, եւ Աստուածաբէր Խօրն Սարկատի Որդի Գարնն Գառապարին, եւ Գառնն Մտաւորսին, առ ք Հոգեւոր շարադրութիւն մերոց Հայապաշտ Դրիտառեւէց: Ի Հայրա-ստանութեան Տեառն Զուգայեցի Աղէքանազարի Ամենից Հայոց Կաթողիկոսի: Յամբ Տեառն 1711 Եւ Հայոց 1160: Եարին 12: Ի Վէնեայի, ք Տպարտն Աստուծոբար Գոթօբար:

Con Licenza De' Superiori, E Privilegio.

Հրեմի անունը, Մեծաբարեկամի ԸՆ

ՔԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ծնարօք, եւ պորժովքամբ Ամենասուրբ Երրորդութեան, Հօր ամենակալի, Որդւոյ ժաղկաօրիքի, եւ Հոգւոյն որոյ Յիմարտի, Աստուծոյ կենդանոյ, եւ յաւիտեակայնի եւ բարեխօսովքամբ ամենաճաշար, եւ ամենեանեցեայ միտ Վստիք Մարիամե Աստուծոնոր, եւ ի թիւորդութեամբ Սրբոյ Հօր մերոյ Գրիգորի Լուստօրայնի, եւ ամենից որդոց, աւարտեցաւ թաղմաւ, եւ յոյժ պիտանացու Գիրք իմաստասիրութեան, որոյ բանք յոյժ օգտակարք, եւ վայելուչք են, ի փառս ամենաինձմ, եւ բաւարարելի վերիչի յերոյ Աստուծոյ, ի պէտս, եւ ի յօգուտ պարտաբարկան Հայկազուն Հաւատացեալ բարեխիտց. որպէս զի ամենեւեման զերապէս կարեցին վայելիչ գուղտեցեայ ի մէն ի յօրուտ տնանց իւրեանց։ Արդ սրերիցէ Հաւք, եւ Եղարաք մեր ի Տէր Հանդիպօղք միկթարական, եւ Աստուածաճանոյ ցանձարանիւ, մաթթիլով Հայցեմք, զի յիշեցէ զԵղաղայեք Տէրիմանէց զՊարո Գաւազարբ, եւ զՊարոն Մուրատն, եւ զՀայր նոցի Ոջոյ Սարգստն, եւ զՊարո ձարեց Սալվարբ, եւ զեղարաք նոցի Ոջոյ Զարարէն, եւ Պարոն Ալեան, եւ զԻստ նոցի Բէղլաղէն, Ռազաւզէն, եւ Ուղղէն, եւ զԵղաղայից Պարոն Գաւազարբն Ազգաւայն, եւ զորդի նորին Լօրէնցիական, եւ զԵղաղայից Պարոն Մուրատն Թանկէրն, եւ զԵղասար նորին Մարիամ տառօմկեացեան, եւ զԵղաւայն ի Տէր. Եւ զպաիւ եղարաք նոցի, Ոջոյ Սարգարէն, Պարոն Միշայէն, եւ զԵղաւստն, եւ զԱտտոր նոցի, եւ զկենդանի կենալից Պարոն Մուրատն Թաղալեան, եւ զորդք Պարոն Գաւազարբն, զԱստուածամարն Բաւարք վարդապետն, պաշտաւազունն յախորդն որոյ կեկեղեցալ Հօռեմկանի, եւ Պարոն Ստեփանն, որ ի մառնի կել յստաւու Տղօնաւ ցանձարանի, եւ Պարոն Յաօր Սարգստն, եւ զԵղասար նորին Մէրճան, եւ զորդք Պարոն Մուրատն, Պարոն Նազարի Պարոն Տէրիման, եւ մաւնստ Սարգստն, որ եւս կել ի մառնի պատմաւ յոթնէս զանձարանի, եւ Պարոն Թահնէն, Պարոն Վարսան, եւ Պարոն Յափօ

բնի, և զայլ ամենայն արեւմտից ժերմաւորս նոցին, որք են ի կեանս, եւ որք են փոխեցու
եալք առ Աստուած. զի աղքատմբ, եւ զայնք իւրովք հաճեցան ի լոյս անել զոս ի յան-
նիւթի յիշատակ ինքեանց, եւ բնուից ընտանեաց, եւ ազգականաց իւրաց, ի խնդութիւն,
և ի հրճուսնս սրբելեաց եւ բարեկամաց իւրաց ի Պրիստոս, եւ ի սպոփանս հանուրց առա-
ւելաւոր ընթերցսցաց: Արդ, որք հանդիպէր սմա ընթեռնելով, կամ օրինակելով, հայցելէր
ի Տեառնէ գնեւումն յանցանաց վերայի: Եղևոյց Պարոն Գասպարին, եւ Պարոն Մուրատին, և
իւրոցն ամենեկուն, եւ այլ ամենայն երախտաւորաց սորին, զի վասն զթոնականի յիշման
մերոյ ողորմեցի եւ մեզ փրկէին աշխարհի. որքան ի ժարմնի կը, անվասնոյ պահելով զմեզ,
ևւ զկնի երանելոյ աստի, զաստուրելով զմեզ ընդ երամս արգարաց ի սուրբ քաղաքն վերինն
Երուսաղէմ, ուր անպատ ընթերցանք արժանիք լինիցիք օրհնութեամբ զովորանել զամե-
նապարհն Աստուած, ի յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն:

Որ փափայի վսեմանալ:
Հանապի այժմիկ հմտանալ:

Կիւլպէնկէան Մատենադարան

100 Խա.

104

IACOBUS VILLOTUS, EXPLANATIO PROFESSIONIS FIDEI ORTHODOXAE; Հոռմ, տպ. Հասա-
սոյ Տարածման (Propaganda Fide), 1711. 10 չհ. + 173 = 189 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

EXPLANATIO PROFESSIONIS FIDEI ORTHODOXAE Jussu. Ss. D. N. Urbani P. P. VIII. editae.
Auctore P. J. Villotte Soc. Jesu, Romae, Typis Sacrae Cong. de Propag. Fide, Anno M DCC, XI.
Supericorum Permissu.

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԴԱՒԱՆՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌԻ ՀԱՄԱՏՈՅ: Հարադրեալ ի Յակոբ վարդապետ
ի կարգէն Յիսուսեանց. Յամի Տեառն 1711.

ՅՈՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձունի:

Կիւլպէնկէան Մատենադարան

230.2 Յով.

105

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԲԶՆՆ. ԱՆԵՆՑԻ. ԴԻՐԲ ԱՅՐԱՌԻՐԵՆԻՅ, Կ. Պոլիս, տպ. Գր. Մարդուանցի,
1712, 234 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԱՅՏՈՒԾՈՎ ՀԱՆԴԵՐՁ: Գիրք այրութեանց, Յաղպս վարժման ժանկանց տղայոց. եւ որք
գեռեւս զան ի կրթութիւն տառից, ներակերտեալ ընդ հովանեաւ: Սուրբ էջմիածնի. ի գի-
տապետութեան նորուն Գահ յարժանաժաւանդ Սրբազան Հօր մերոյ Տեառն Աղէքսանդրի Ա-
մենայն Հայոց Կաթողիկոսի

Ի տպագրատան գրիգոր զպրի մարդուանցոյ ի քաղաքն Կոստանդնուպոլիս: Ներ
թիւմ փրկչին. ռչմք: Իսկ հայոց. ռնկա. յամենանն սեպտեմբերի. Գ. յաւոր կրեքշարթի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Փրգոյոյ:

Ողորմութեամբ Աստուծոյ. եւ յոժանդակութեամբ ամենաբնական Տիրութեամբ Կոստին. եղև, յսեպ ելանել նորաշէն շերտակախա: Ի Քաւում Փրկչին ճշմ: եւ Ի Քին Հայոց, քնկա: յամսանել զեկեմեմբոյ: Ժն: Ի Հայրապետութեան Տնան Աղէքսանդրի Գուգանցոյ: ամենայն հայոց Սրբազան Կաթողիկոսի. Ի ժայրազարդաբն հոստանդնապոլիս. բնդ հովհանն Սրբոյ Աթոռայն իմիւմնի. Ի սպարաւորի սպաքրապետ տիրապետ զբիւրոս զպրի ժաղդաւանդաւոր. զոր եւ հայցեմ յիշել Ի զբնաւոր. եւ զարդին իւր ներսեւ արասեպ ժառանգ շարդ զբոյս:

Կտրի իմ զեկեմեմ Եւ ժայնուլ ինքնապապ շարդ. զբարբիթայ եւ վաղարաւ անաշխատ անապարհ ուսման՝ նորահաս եւ ժաղարմիւ ժանկանց աղայոց: Նա եւ զլափ հասակին լցեալ անկիրթ ժաղցեոյ բարեմիւս արանց՝ զբաղարբ գոլ զիւմս առերթոյց: Ժնի եւ փորու ամենեցուն կարելի. զեկեմեմայրամբ յափաւորութեամբ: Յորում եւ այլ իմ ողտակար համառութիւն զբնաւորակն իրատուց ծաղկաւ կերպի՝ յեկեմեմական խորհրդոյ. անբիւ հաւատաւ մերայ որ Ի Քրիստոս ուղղափառ զաւանդութեամբ. նաեւ քան զպրիւման զաղայականաց կարելիս ըստ կարեաց եւ ըստ յափաւ զաղայման զաղարմիւ:—

Վանքոյոյ առ սոս անկեալ մեր ամենեցուն Քանաթարազ. զեկին Աստուծոյ միւր նորդ ունելով աղարմելի զիմօք յարատուս հարեալ աղերսեմ. որ զիտակէ էք զաւելորդն եւ զպափասն կշռոյց. զանց անել զսխալմեք մերովք, եւ թողութիւն շնորհել հեղորէն զիմօք. եւ Ի սպարաւորական աստուծոյ՝ արման վարկանելոյ համարել. վանքի ոչ առեմ զառ քուրթիւն մեկէն նորաշէն, այլ զորէն խոտայ զաղարբց. թէպէտ եւ փայա շոր եղեմ. այլ շնոր յարեարմին եւ Ի նոյն տնի զնորդարմելի: արպէս քաղամք Ի խոտայ թէպէտ ամենեկեան մի եւ նոյն են. այլ ըստ բերման անկուլ զանազանս անին զկերպն. նոյնպէս եւ այս:

Այն որ ինքնապապ Ի զին սոս հրամայեալ. վասն սիրոյ նորին որ ինքնապապ եւ անպիտան փայտն անարման. որ առաջի հոգեոյ մեղանաց իմոց կելով Ի հոսման. հայցեմ Ի սիրողազք զբնաւորի յիշել Ի բարին ըզմացի արեւելք եւ քաղարմել մահանի վարդանն որ մեռնաւ եւ օշնական եղև զնացեալ խաբանց որ վասն թղթիցն թէ այլ ինչ պիտոյցն հարկաւորաց. յիւրոց արդեանցն առեալ սիրով եւ յոժար հմազք Ի հաստատում. եւ զնոյն իւր. եւ զինեակիցն իւր ժաղարմիւ եւ համառարարոյ եւ հեղուղի մահանի զուլախ. եւ զնորարարով եւ ժաղարմիւս արդեանք նորին պաղարմ. եւ զսահակ. զզուարմ իւր մէկէլ խոս թու. եւ զայն զաւարթաւանակ զարմն անկանն. եւ զդեռարոյս զաւանակ զաղարմելն, եւ զմիւրիւն սրբ անկեկն սիրով քաղամ զուլախ ցուցեալ Ի աստապետաւ. եւ Ի ժորէ որք մնաց. եւ ի մայրն զաղարմին իմ մարիմ ժանկաւանակ՝ զյոռարմութեան վարանաւոր. որք աստաւան ժաղարմիւս զաղարմելն կաւարմելով զհրաման զյոռարմ ժաղարմելով որք փոխարմն Ի մեմի աւաւրն բրարապաւորին աստապետ լիցի հաստապետ Ի զբնաւոր աստուծոյ. եւ Ի համարէն ննկեկեկ իւրեանց Ի հոգիան զթացի. ամէն:

Այլ եւ յիշել հայցեմ Ի զբնաւոր զնոյն իմ զյոյճաննիս զանախն եւ զնոսնն. եւ զբաղարմարարար եղարմին իմ հեղարմիւ՝ զզուարմին եւ զարդեակն իւր նորահաս ժառանգ զյոյնանն: եւ անանմարի աշխատաւան մակն զեսային. եւ զյեռնաւոր ամենեցուն ողորմելի յանան երեց անկեկ. եւ զհամարէն արեւան առաւ մերմաւոր իմ զինեկանիս եւ զննկեկեկան մեր: Եւ որք յիշման առնէք արման. Ի տեսնել հայցել ողորմութեան. յարմէ եւ զուգ միանգամայն յիշեալ լիլէք յարապաւութեան աստուծոյ:

ԵԱՆՈՅ:

Ներկայ գրքիմ էրբը խոնաւալոր դասարում մը ունիմ. ունիմ էրանամար չեմ կրնր, իսկ երբեմն էրբ կրկնուած եմ՝ ամառօք պատճառով մը: Հիշեալարար յարմար դասեցիմ գրքիմ էրբը (234) եամբիլ ամառամբերբէմ սիմէլ. Յիշատակարանի վերջիմ Երբը:

Կիւլպենկեան Մատենադարան

408 Յ.

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

գիրքը ՈԱՂՄՈՍԱՅ: Ի լոյս ածելու հայցմամբ խնդրոյ, եւ Ծախիւք Զուգայեցի լուսանոցի Խոջայ Գանտին որդւոց Թորթախին, Աւետէն, եւ Սարահղին Ընկերացն Աւետի որդւոյ Զալարեային, Մաղուքի որդւոյ Մկրտումին, եւ Աւետի որդւոյ Ղազարիոսին:

Ի Հայրապետութեան էջմիածնի Տեառն Աղեքսանդրի ամենայն Հայոց Սրբազան Կաթողիկոսին, Յամի Տեառն ժերոյ 1713: եւ ի Հայոց Թուին 1162: Ի Տպարանի Ղուկասու Դպրի, Յամապղծամ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Վերաբանութիւն:

Յնծայե՛ք արդարեւ ի Տէր, Գարոզէ Ոգիարուդի շնորհօք լցեալ գնահերգու Մարգարէն Դաւիթ, ուղղոց վայել է օրհնութիւն: Ուղղոց ասէ՛, վայել է օրհնութիւն՝ ո՛չ Թիւրոց, եւ ո՛չ ամբարշտաց: Ահա՛ ձեզ ուղղոց, ահա՛ ձեզ համայն բարեպաշտիցդ անդին զանձարան, եւ ամենապար ըլտեմարան հոգնեարող օրհնութեանցն զեղեցկազիր յօրինաւածով տղեալ, կազմեալ՝ եւ ի լոյս ածեալ:

Յնծայե՛ք արեւմտ արգարք թ Տէր- օրհնեցէ՛ք, եւ վայելեցէ՛ք- զի յօրհնարանելն ձեռում այդ զեղեցկատիկ Սողոմոսարանաւ, եւ ի վայելելն ձերում իցէ անջինջ յիշատակ, ազգոգական զեզ, եւ հողելաւ սպեղանի Զուգայեցի լուսանոցի Խոջայ Գանտին, եւ իւր կենդանի որդւոցն Պարոն Թաթեանին, Պարոն Աւետիքին, եւ Պարոն Սարահղին- այլեւ՝ համայն ռոցին արեւմտաւ. ձերմաւորացն, կենդանեացն՝ եւ ի Տէր հանդուցեցեցեալ Ընդ օրդ եւ յիւնցէ՛ք ի սուրբ յազօթս ձեր զվեքողբեալ Խոջայ Գանտին որդւոց ընկերան, Աւետիքի. որդի Զալարեային, Սաղուրի որդի Մկրտումին, եւ Աւետիքի որդի լուսանոցի Ղազարիոսն, զմեզոցն, եւ զայլ ամենայն արեւմտաւ. ձերմաւորս նոցա. զկենդանին՝ եւ ի զբիստոս հանդուցեցեալն:

Վերստին յիւնցէ՛ք ի ջերմեռանդ յազօթս ձեր զվերայ համեղարարոյ, զազգրարանս չընդդիմաց՝ եւ ճորարողորջ ժանուկն լուսանոցի Ղազարիոս. զի նա եղեւ առիթ՝ եւ պատահաւ այս փոքրադէր Սողոմոսարանիս տպագրութեան. բայց՝ ո՛չ ցաւոյս, կամեցեալ նա յերկրէն Դանիււ նստել ի չընդիկու, նուազոն ամպրոպացն հանդիպեալ, նաւն ի բթալի ալեացն բեկեալ, եւ որք ի նուրն էին ընդ աշուտարարոյ Ղազարիոսին ամենի ծփանօքն տաւտեալ՝ լինին ի նոյն խորատառլեւալ:

n

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

ՄՁՅ.2

1713

108

ՂՈՒԿԱՍ ՎԱՆԱՆԴԵՑԻ. ՀԱՅԵԼԻ ԱՍՏՈՒԱՆԱՇՈՒՆՉ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ: Ամսգրեալ, տղ. Ղուկաս Վանադեցի, 1713, 736 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՀԱՅԵԼԻ ԱՍՏՈՒԱՆԱՇՈՒՆՉ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ: Պարզաբանեալ վայելչալուր-Տաղաշափուս թեամբ. զփրատաւ, եւ համառատապատմ հողելաւ մեկնութեամբ. Մեղուալան երկաթի-քութեամբն Ղուկասու Դպրի Վանադեցւոց: Ի լոյս ածեալ հայցմամբ խնդրոյ, եւ Ծախիւք Զուգայեցի Խոջապաղայ Պողոսի որդւոյ Պարոն Պեարոսին: Ի Հայրապետութեան Սրբոյ էջմիածնի Տեառն Աղեքսանդրի՝ Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: ՅԱմի Տեառն 1713: Ի Մեծ Թուին Հայոց 1162: Իսկ ի փոքր թուին 98: Ի Տպարանի Ղուկասու Վանադեցւոյ: ՅԱմաւլուպամ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ջուլի:

ԵԱՆՈՐՔ.

Հեղինակին շնորհակալություններով.

«... Աստ ճախ վառն Հիմ կտակարանի գլխավոր ճառքն պատմի, վառն Նորոյն լինի բան: հանգամ մեղաւարտաւ երկասիրութեամբ բազմատեալ» եւ ամենամիտ տէրութեամբ հարազատութիւն յայլեայլ պատուական գաղափարաց յորմեալ յունենմէ Դպրէ վառնմեղեցւոյ, որ մատուցակէ Հոգեւոր եղբարցոց գայս անգրաւ ուրախութեան բաժակս. ի խնդրոյ Հուգայեցի խօսքազայ Գոգոսի քրդայ Գարն Պետրոսի:

Քանզի բարեմախում՝ եւ կորովասիրտ երեսներկու ամեայ երիտասարդն Պետրոս՝ հայելով ի նոխարիւմն Երօպացոց սակս յոգնագիմի հոգեշահ, եւ հոգեկեցոյց Գրոցն, ալով խայտայ բոլոր կայուածն Երօպայու: եւս եւ վերաբեւեալ մտօք դիտելով գեղեցիկ պակասութիւն Արամեան ազգին, սակս նոյնասարաւ լուսափայլ ցրոց նուագութեամբ. բալ յեղաշտ նախանձու վտռեալ՝ յօժարակամ սիրով գտնեւորեցաւ ի յոյս ամել ծախիւք իւրով գայս առաջիկայ Գործաւ...

... Քանզի սրբացեալ քուռաւս ի հեղահոգի Հաւուն իմոյ Թօմայ եռափայլ Եղիսկալ պոռնէ ի Տէր հանգուցելոյ. եւ մեծացեալ յարիւնտաւ ընկերացս, կեամ բժարեր հոգմով ուղեծփեալ՝ եւ եւս եւ վառն ամմիթար վայրացս:

... Միտալմէ տառից, եւ բառից հաւատով գի գտնեցիցին. ույլ աչ երէ կամաւ եղաւ, բայց սակս մեծաւարտութեամբ. որում պարս էր ճախ հիւսել գեղաւն, աղայ հիւսեալն տպագրել՝ եւ ի վախճանի գտպեցեալն օրբագրել:

... Յիշիլ մաղթեմ բազկատարած. եւ ճեղմեմած աղօթիւք աւ Աստուած գեղեցազայ Գոգոսի արդի Գարն Պետրոսն արդ հայցմամբն՝ եւ ծախիւք յայս առաջին նուագով ի լոյս ամել այս եղեմարեղիս Մորաճա Ոգւոյն Սրբոյ, եւ այս նորակերտ Աստուածային Դրախտս ի պայծառաբիւն Հաւաւորչադաւած առաքինաւոր անձանց հոգեշահից:

Այլեւ զՍրբակենցաղ Հայր, Հօրեղբայր, եւ վարդապետն իմ գթմաւ Եղիսկալուն վառնմեղեցի ի Գրիստոս հանգուցեալն. արով եւ զուր յիշեալ լիբիք: Նաեւ գլխանեալ՝ եւ գտնուլ Դպրեա Ղուկաս, ծնունդս Գրիգորեան, սերունդս վառնմեղեան, եւ անձանց սրբնուրեմբ յարմարօք, յիւսմ իսկ Տպարոնի Տպօքս ալսր նորակերտ բուրաստանիւ. այր աղագաւ բերկրաբար

Ընծայեմ գիտմարդ օրբարութեան.
ցանկալի ազգիս Արամեան:

հուսկ յետոյ գիտմարդ պատանին, գարիւնաւուն իմ, եւ գեղեցեալն Յօհաննէս Նուրիքեան, որ ըստ դեռարոյս հասակին՝ առաւել ճան գկար իւր ընդ իս աշխատի յառաջիկայ Տպագրական ծանրաբեան արեւեստիս յայլեայլ պաշտօնս...

Է: 11-15

Գիւլգէնկեան Մատենադարան

ՉՉ1-195 Ղուկ.

109

ՅՈՒՎԵՆԵՒՄ ՎՐԻ. ԶՈՒՂԱՅԵՒ (ՄՐԴՈՒՋ). ԴԱՌԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՌԱՏՈՅ: Կ. Գուր, 1944. Կառուածատուր Կոստանդին Կոլոնցի, 1713, 338 էջ.

ԱՆՈՒԱՆԱԹԻՒՆ

ԴԱՌԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՌԱՏՈՅ, ԵՒ ՆԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՆՈՒՂԱՅԵՒ ԵՒ ՍՊԱՐԱՆԵԱՄ ԵՐՐՈՅ ՄԻՆԱՍԿԱՅ ԳՐԱՎԱՐԻՆ ԵՒ ՎԿԱՅԻՆ ԳՐԻՄՈՒՆԻ, Ի ՐԵԲԵՆԵԱՄ ՀԱՅԿԱՆԻՍ. ՆՈՒՅՐ: ԵՒ Ի ՀԱՅՐԱՊԵՒՄ ԿԱՆՔԻԱՆ ԿԱՆՔԱՆ ԱՂԵՔԱՆԴՐԻ ԿԱՐՔԱՆԿԱՆ ԿԱՆՔԱՆ ՀԱՅՐ

ՅԻՇԱՍԱԿԱՐԱՆ

Փառք եւ պատիւ, զոհութիւն եւ երկրպագութիւն ամենաբարձր կրթութեան, եւ ժիւղ Աստուածաբան. Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյ սրբոյ ալմ եւ ժիւղ եւ յաւիտեանս յա-

ւրտնեց Ամէն Եւ Օտանդակութեամբ եւ օգնութեամբ ամենահասն թեոց Աստուծոյ Հոգւոյն
Նշմարտի յԱւրտ եւ ի կատար էնաւ, եւ ի զբուռն ժամանեաց Տպարարուն զբերակիւ աշխո-
րիկ. Զոր տեսեալ ի մեռն Մեծին յոհաննիսի եղբոր որդի պարոն Տիմոթէոսին, Ըստաժպոյցի
տուլպենալի դաճելի որդի Մովսէսն եւ իւր բնկեր յարութիւնի որդի Փիլիպպոսն, յոյժ եւ
կարի տնեչացան զորա եւ լան եղեալ մեծաւ յօժարութեամբ աշխօթիկ վիրայիշխալքո, աշ-
սինքն Տիրացու Փիլիպպոսն, եւ Տիրացու Մովսէսն ի տպարարուն տալ զսա կամեցան Զոր եւ
զլիւսուրելոյ արժանացան շնորհօք տեսան մերոյ:

Ի թովակտեալութեան հայկական Տուժարի, ռնկզ: Ամսւանն Յունիարի. ա. ի Հայ-
րապետութեան Հայաստանեայցս վիճակի. Առն վեճազունի, եւ ծայրագոյն քահանայապե-
տին Աստուծոյ. քաղմբելանիկ չօրն հասարակաց լուղայեցւոյ Տեսան Աղէքսանդրի Սրբազան
կաթողիկոսին ամենախ հայոց: Եւ ի Տեսութեան Սրբոյն երուսաղէմի եւ կոստանդինու-
տին Գրիստոսի Տանն վերադառալ Գրիգոր Աստուածաբանութեան Վարդապետին: Ի տպա-
րանի նուասա եւ ամենեցուն ծառայ Աստուածատուք զպրի: Նպաստութեամբ Սրբոյն Մինաս-
տայ զօրաւարի: Ընդ չովակտեալ եկեղեցւոյն հուլակաւորի Սրբուհւոյ Մարիամու Աստուա-
ծածնին. ի կոստանդակերան քաղաքի: Եւ արդ սր վայելէք ի ծաղկածին լեռնէս, ի մրգաբեր
այգւոյս եւ ի զմայլեցուցլարութիկ ծրարէս զվերոյ յիշեցեալքս յանուանէ զամենեւեան. եւ
զնաանին սոցին միով հայր մերիւ յիշատակել յաղօթս մեր մի խնայէք. եւ զուք յիշեցեալք
յիշելիք ի ջրիստոնէ յաւաւն մեծի հանգերմ ննկեցելովք մերովք: Ամէն:

Այլ եւ յիշեալիք զսխառօղ զործարանին զմիման եւ ամուրկուլն միով աստուած
սպրմեալս:

Կիւլպէնկեան Մասնեղարուն

230-155 Յո.

110

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎՐԴ. ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ (ՄՐԳՈՒՋ). ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ՀԱՌԱՍՈՑ: Կ. Պալիս, տպ. Գրի-
գոր Մարգարեանքի, 1713, 4 չւ. + ԲՃՅԱ (251) = 255 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ՀԱՌԱՍՈՑ. Տպարարեալ ի թվին հայոց. ռնկք ի Հայրապետութեան Տեսան
Աղէքսանդրի

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ՀԱՌԱՍՈՑՍ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆԻ, ի վարժումն ժանանց կաթողիկէի Եկեղեցւոյս
Հայաստանեայց. Ծարագրեցեալ աշխատութեամբ Յունաննիսի աստուածաբան վարդապետի
լուղայեցւոյ:

Տպեցեալ թուին Փրկչին՝ ռնկձգ. Իսկ ըստ թվոյս հայկականին. ռնկք: Ի հայրա-
պետութեան Աստուածանշակաւ աթոռոյն սրբոյ իմիմանի եւ երէցս երանելոյ եւ ծայրագոյն
քահանայապետին աստուծոյ. եւ արիական չովուպետին՝ լուղայեցի տեսան Աղէքսանդրի՝
պանծալի եւ սրբողան կաթողիկոսին ամենայն հայոց: Եւ ի պատրիարկութեան սրբոց աթո-
ռոցն՝ երուսաղէմի, եւ կոստանդինուպոլսի՝ Իսահակայ Աստուածաբանութեան վարդապե-
տին: Ի տպարարաանի զրիգոր զպրի մարգուանեցւոյ: Նպաստութեամբ սրբոյն իմիմանայ,
մերն լուսոյ: Եւ ընդ չովակտեալ սուրբ եկեղեցւոյն աստուածածնին: Ի մայրաքաղաքն կո-
ստանդինուպոլսի, ի փառս ջրիստոսի. եւ ի յօգուտ եղբարց բանասիրաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Գրէոյս.

Ձեռնառութեամբ աստուծոյ Հոգւոյն Նշմարտի. եւ պարզեւօք նոյնոյ ամենառատ
շնորհողի. եղբրեցեալ յաւարտումն նհաս տպարարուն զբրդոյս շահաւէտի: Եւ քանզի ի վա-

զուց հետո ունեալ իմ զմաստ՝ ապագեցեալ խորովելի ի սրտի, Թէ որքան գրեանք աստուածայինք, եւ մասունքնք սգէլաւք, յարանց աստուածաբանից՝ եւ յաստացնք սրտոց արտադրեցեալք գոն ի մերս, եւ ահա՛ մ'չ երևին ներկոյսպէս՝ մին; զի մոռացումն անուանց ինքս՝ հարկեցաւ լինել։ մ'չ առ ամենեւեմ, այլ առ ռոմեա անմոռեմ ի նոցանէ։ Եւ այս մ'չ օգիւտ եւ անշխիւս լինելոյ ազգիս, եւ մ'չ կուտակ եւ իշխանունակ։ Մոռուանդ հարկուպանել թոան եւ կեղեքման աշխատեցի եւ ասարկերոնք հշգեմարար ելոյ ի ներքոյ։ Եւ գտեցեալն ուրեք՝ զո՛ր ինչ խրախուսան վայելման հետեաց եւ տարակայնի լիպպեա եւ քառականարար ընդմեռել զօրէ։ Եւ զայլս սոցին նմանապէս յիշելով՝ ազիտացոր եւ յերգակէզ եղեալ՝ հանապազօր զանն իմ խորաւստեալ յաւեա ցուէի։ Եւ մինչ յայոց վարանեցմանց եւ հոգոց էի գերեցեալ, ահա՛ զգրգուկս զայս՝ ի մեռն ջուզայնցի պարոն ազաւելիին։ Հայեցոյ եւ ահա բան զօրաւոր էր ի միջի։ եւ իսկոյն տաստիկ թղմի հարայ ի սէր սորա։ Եւ անդ ի տեղին էին ազուլեցի մուրառի օրդի պարոն յարութիւնն, եւ ջուզայնցի տէր աստուածաւ սուրբի օրդին պարոն պնտրոն։ որոց շնորհեանդ սիրով յառնին կաշեալ զբաւական ծախս աղագրասան մեծաւ ջանի եւ յօժարութեամբ սրտի ստեղծելին զիս գանարմանի ի գործ ապկոյ։ Եւ իմ վստահեցեալ յամենասուրբ հոգին աստուած՝ օկսայ ի գործ ամեւ։ որոյ եւ զկատարման ընկալոյ կարողութեամբ քրիստոսի աստուծոյն մերոյ։ Արդ՝ սրբ առդիպելք ախորիկ աստուածային զարատսանիս, զսորին յոգնեցանդ եւ գտնուածոս ծաղիկսն վայելելով եւ ճաշակմամբ բղձի ի քիմս իմանալիս մերձեցուցանեցէք զբաղցրութիւն խորաւաճաւաւ օւջ սեղանոյն՝ աղակեմ եւ պապաւմ, յիշեցէք զայստեղի զնախայիշեցեալ պարոնայքս։ սրբ ի վեր քան զչափն ջան եղեալ հետեւեցան այսմիկ։ Վասնորոյ կրկին ապաշխմ զմեզ սերելիք իմ միով հայր մերի։ յիշել զսոսա եւ զնտանիս սոցա՛ մի՛ զանդաղէք։ սրբ ո՛ւ միայն յիշելոյ են արմատիք, այլ եւ զօվութեան։ Եւ եւս յիշեցէք եւ զսոյն ազուլեցի մուրառի օրդի զհաւաւեցեալն ի քրիստոս զպարոն զալուստն։ որ եւ ջան իսկ ունէր եւ կամ, զհաւցմանցն եւ զպարապմանցն, եւ զայլ գրեանս երկոտասան սուրբ վարդապետացն աստուածաբանից ապկոյն ի ապարանիս մերում։ սակայն կոչօք վերին փոխեաց զնա յաստի կենացս։ Ընդ որս եւ զիս զնշին եւ զմեղաւոր զղրիղոր զտապալուղ զրգոյս, եւ զհաւաւեցեալ ծնօղն իմ զմկտրին, եւ եւս՝ զդեռարոյս օրդեանն իմ զնեքսէս ծառայ մեր եւ շարուղ զրոց զրգոյս, որ բազում աշխատանս ունի ի վերայ սորա։ Յիշել մաղթեմ յաղօթմ մեր, եւ զնշեցեալս իմ։ Այլ եւ զզան վայրի զյովաննէս վարդապետան։ որ ի յաւ ի սուր Թղթոյ՝ աշխատան ինչ կրեաց։ Նան։ զմբապարկ զաղաւաշ հասյին, եւ զբազմաշան մշակն մեր։ Եւ որք յիշեցէ՛ք՝ յիշեցեալք լինիսք ի Գրիգորոսէ յուսոյն մերմէ։ հանդերձ նշիցեցելովք մերովք յաւուրն այցելութեան։ Հայր մեր։

Կիւպէնկեան Մատենադարան

230.155 Յո.

111

ԾԱՆԿԱԽԵՏ ԳՐԳՈՒԿՅՈՒՄ. Կ. Պոլս, 1713. 40 էջ,

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԾԱՆԿԱԽԵՏ ԳՐԳՈՒԿՅՈՒՄ ՈՐ ԿՈՁԻ ՔՐԻՍՏՈՍԸԻԱԿԱՆ ՋԳՈՒՇԱՅՈՒՄԸ յաղաքս՝ բարեպէս՝ կեւոյ, եւ բարեպէս՝ մեռանելոյ ի շնորհն աստուծոյ, Թարգմանեցեալ յունմեմէ բանասերէր Խալալեան լեզուէ ներսեսանի աղ հայկական բարբառ։ Ի ժամանակի կաթողիկոսութեան Սերոյ Աթոռոյն էլմիսանի Տեառն Աղէքսանդրի Ճուզայնցոյ քաջ Հովապետին։ Ի Թուահաշուութեան Հայոց Տօմարիս. ոգկր. եւ ի փետվար Ամսոյ. ա. Ի մայրաքաղաքն Կոստանդինուպօլիս։

ՅԻՇԱՏԱՅԱԲԱՆ

Ձունի։

Կիւպէնկեան Մատենադարան

238 Ծա.

ԾԱՆՈԹ.

Տպույրիչ կամ Տպարան չեն յիշում: ՀՀայ Հնաստիպ Գրքի Մատենագիտական Ցուցակքը այս բուսականով հրատարակութիւն մը չ'յիշատակէր:

112

ԺԱՄԱԿԻՐԻ: Թրքմ. Պետրոս և Գրիգոր Վրդ. Զահէկեցիներ, Վենետիկ, տպ. Անտոն Գոռլի, 1714, 1330 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՊՐԷՎԻԱՐ ՈՐ Է՝ ԺԱՄԱԿԻՐԻ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ԿԱՐԳԻՆ ԵՂԵՐՄԸ ՔԱՐԱՂՈՂԱՅԸ Հրամանա Մեծաւորաց. Ի լատին լեզուէն է Հայոց Թարգմանեալ, և Հրատարակեալ վասն Գաւառի Նախիջևանսոյ ի մեծն Հայաստան, ի ներքոյ Գաւառապաշտպանեղի Հօրեղբոր Անտոնինոսի Քլօքէ Բնդհանրոյ նստոյ կարգի ձէնէրալ Վարդապետի. Ի Վենետիկ այժմ. Ամսաանն սեպտեմբերի: Ի Տպարանի Անտոնինոսի Գոռլի: Հրամանա Մեծաւորաց: BREVIAIUM SACRI ORDINIS FF. PRAEDIC. Superiorum Facultate E latino in Armenum Idioma litteralem traductum & editum pro Provincia Naxivanensi in Armenia Majori Sub Reverendissimo Patre Fratre Antonino Cloche Totius Ordinis ejusdem Generali Magistro.

Venetia MDCCXIV. Typis Antonii Bortoli. Superiorum Permisu. Mens. Septembris.

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Հատորին սկիզբը կան լատիներէն (Հայերէն Թարգմանութեամբ) վկայութիւններ Հատաստութեան Դիւանէն, Անտոնինոս Քլօքէ և Խաչատուր Վրդ. իրարմեջէն:

ՅԻՇԱՆԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Թարգմանութեան, ի միասին և տպագրութեան սրբոյ Մատենին:

Ամենակայն, ամենագործ, և մարդասէրն Աստուած իւրովին անբաւ նախախնամութեամբ, ի սկզբանէ աշխարհիս մինչև ցայսօր ո՛չ դադարեաց առաջն զմշակոյ ի գործն զայդի իւր. այսուհետև ո՛չ ևս դադարեաց մինչև ի կատարանն: Ուստի յես Աստուծոյն Առաքելոցն, և կրկին ի զա՛յ Հովհէ, և սուրբ վկայէ Գրիգորէ Լուսաւորէն Հայոց քրտնաջան աշխատանք չորոզ գործեալ, և անկեալ գործն և առնկոյ պաղարքերս յայսուջն Հայաստանոյ: Գր ռոգոց ի յանդապա աղբիւրէ Առաքելոյն Պետրոսի, Փոխանորդին Քրիստոսի, աննշան և պտուղս հասն բարիս ո՛չ սակաւ ժամանակս: Յետ որոց յարեացեալք մշակէ քննեանք, կամակորք, և անմասնէրք, որք առուել իւրեանց, բան զՏառն խնդրեցին. որք և կրկին աւերեցին զայդին ի քրտնաջան նախնեաց մշակացն գործեցեալ, խոզան արորին, բռն ժանելով զնա ի յանդապա աղբիւրէն ցամաքեցուցին. որոյ յաղագաւ յետոյ անթիւ չարիք պատահեան նմա, մինչև կոխան եղև անբանից, և վայրի դադանալ:

Իսկ վերին առնուէրն ո՛չ արարեալ անտես զվասնեալ այդիս, արկանելով թ սիրոյ ծաղաղուն հովապետին, որուն իսկապէս յանմեալ է՛ տա ի դատեալ և հաստատել զեղբարս, որ և յուզդի արկանելով առաջէ յետին ժամանակս Բուրն կենդարքին ՆՅՂԳ. ի վատնեալ և իսպախեալ այդին, զարթոսնեալ և ամենայն առաքելութեամբ, և վարդապետութեամբ զարգարեալ այրն, երկոյս երանելին, զԱրհեստագործութեան Բարձրագոյն, յերկրին Բնաւորչոյ, յաղհի քաղաքէն Բոնանիոյ, ի կարգին քարտղոց սրբոյն Դոմէթիկոսի. որ ի ո՛չ թաւն մտեալ, և ո՛չ ողկողեալ. այլ գտիւ և զգիւք արթուն կալով, անպատելի աշխատանք, և անթիւ վնասք, օգնականութեամբ Պարզեաւաստին, աշխատեալ այսուջն աշխատանքս, ի պատան նախիջևանու անկեաց զպաղարքեր առնին զկարգն քարտղոց սրբոյն Դոմէթիկոսի, չինելով ի նմա զվանորայս, զորս անոյց ի յերկնագոյ վասկէն Վիմի, և զարգարեաց ամենայն ազգի իմաստութեան վարդապետական գրքք, որոց ամսաք ի լոյս անեալք են, ի զարմանալի և Աստուածային վարդապետութեամբ, մանաւանդ եկեղեցական: Եօք մասնելիք ի գործ Աստուածային պաշտման, սրտց մինն է՝ յայս ասորք համագործութի:

ծանկեցի, սպասաւորան բանի, որք երեքամեայ աշխատանք վասն թարգմանութեան, համաձայնութեան տօնից ընդ յաթիւնացոց, պարզեալ զատկացուցի, նորոգ խրատարանութեան, եւ սրբալրութեան, մեծաւ աշխատանք եւ զգուշութեամբ տքնեցան. մանաւանդ հանձնարելութեամբ իւրեանց շահելով զկամս բարերարաց, զցանկալի եւ զյոքնաշահ գործս ի յաւարտ հասուցին. զգոխարէն որոց եւ զուրք արժանի լիցնիք առնուլ ի միասնգամ զայստեան ի յարգար զատաւորէն. որուն յարժամ փառք, պատիւ, եւ զգոխութիւն ի յաւիտեանս յաւիտեանից, Ամէն:

Յզնականութեամբ եւ ողորմութեամբն Աստուծոյ, եւ բարեխոսութեամբ երանուելոյ միշտ կուսին Մարիամու Աստուածածնին, եւ Սրբոյ Դոմինիկոսի Հօրն մերոյ, եւ ամենից Սրբոց աւարտեցաւ սպալարութիւն որոյ մասնին ի հայրապետութեան Տեառն Գերագոյն Գահաւան յապետին Կղէմէնթոսի Մետառան երբորդի, ի վարչակալականութեան զաւատին մերոյ նախիջեանու Պետրոսի Մարտիրոսի Փարմեցւոյ, ի կառավարութեան Սրբազանի կարդին քարոզողաց Գերապատուելոյ Հօր Անտոնինոսի Կլօքի, եւ ի յառաջորդութեան զաւատին մերոյ նախիջեանու վերապատուելոյ Հօր Պետրոսի Շահունեցւոյն: Յամի փրկչին ոչմոչ. հոգեմեքերի: Ծ.

Ի վէնէտիկ ոչմոչ. ի ապարանի Անտոնինոսի Պոթօլի: Հրամանաւ մեծաւ որոց:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

264.2

1714

113

IACOBUS VILLOTUS. COMMENTARIUS IN EVANGELIA; Հոռմ, ապ. Հաւատոյ Տարածման (Propaganda Fide), 1714, 28 չհ. + 616 + 2 չհ. = 646 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

COMMENTARIUS IN EVANGELIA. Auctore, P. Jacobo Villotte Societatis Jesu.

Մեկնիք ՍՐԲՈՑ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ Եարադրեալ ի Յակոբ Վարդապետի ի կարգէն Յիսուսեանց. Romae, Typis Sacrae Cong. de Propag. Fide, Anno M. DCC. XIV, Superiorum Permissu.

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Հասորին «կիզբը կան լատիներէն (հայերէն թարգմանութեամբ) վկայութիւնները Գրիգոր Նեզեկոյ Արքեպիսկոպոսի, Յարութիւն Կեսարիա Պաղեստինի Արքեպիսկոպոսի եւ Յովակիմ Զուղայեցի Արքեպիսկոպոսի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ջուշի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

226.1 ՎԻ.

114

GIO. BATTISTA MANNI. QUATTRO MASSIME DELLA CHRISTIANA FILOSOFIA; Թրգմ. Յակոբ Վրդ. Վիլլոտ: Հոռմ, ապ. Հաւատոյ Տարածման (Propaganda Fide), 1714, 80 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

QUATTRO MASSIME DELLA CHRISTIANA FILOSOFIA del P. GIO. BATTISTA MANNI. della Compag. di Giesu. Tradotta dalla lingua Italiana nella Armana Per il P. G. Villotti della medema Compag.

In Roma, nella Stamperia della Sap. Cong. de Propag. Fidei, 1714,
Con Licenza De' Superiori, E Privilegio.

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ԶՈՐԲ ԽՈԿՄՈՒՆԻՔ ԹԱՂԱԴՍ ԵԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ, Շարագրեալ է Յազար Վարդապետէ ի կարգէն Յիսուսեանց:

Ի Հոռոժ ի սպարանին տուր թողովոյն, Թամի Տեառն ու էն ժոյ. Հոռոժանու վերաւ կացուաց:

Կիւլպէնկեան Մտտենադարան

230.2 Յա.

115

ՏՕՄԱՐ: Աժողերոռոժ, տոյ. Ղուկաս Վանանդէցի, 1714, 79 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՊԱՐԶԱՏՕՄԱՐ Ի ՎԵՐԱՅ ԱԶԱՐԻԱՅԻ ԱՄՍՈՑՆ ԿԱՐԳԵԱՆ: Տպարգեալ է յիշատակ Զուղայեցի Խալիպարեց Խօջայ Ումանին, եւ իւր որդւոցն Թալիզ Եղալէնց Վարդանիսի որդւոց Պարոն Աւրիստակէսի, Պարոն Մանուկին, լուսաւորդի Սաֆարին, Վարդանիսի կողակից փաթանին, եւ դստերն Սահրադիսանին. նաեւ փոքրիկ Զարարիային, որոյ ծախիւքն ապեցաւ Պարզատաժարա այս:

Ի Հայրապետութեան Սրբոյ էջմիածնի Տեառն Աղեքսանդրի Սրբազան Կաթողիկոսի տմենայն Հայոց: յԱմի Տեառն 1714: Ի մեծ Թուին Հայոց 1163: Ի Տպարանի Ղուկասու Դպրի: ՅԱժտարդաժ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուներ:

Կիւլպէնկեան Մտտենադարան

264.11

1714

Կազմեց՝ Ա. Գ.

(Շարք. 8)

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹԱԹՈՇԱԿԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Հ. Բ. Ը. Միութեան Կրթական Կեդր. Յանձնախումբը 1968-1969 դպրոցական տարելըիննին Համար՝ Համալսարանական ուսմանց յատուկ թուականերու բուլետենին մասին կը ծանուցանէ՝ հետեւեալը, շահագրգռողներուն ի դիտութիւն:

1.— Միութիւնը ներկայիս ունի 137 թուականներ, որոնցմէ 27-ը այս տարի իրենց ընթացքը կ'աւարտեն: Ուրեմն, իրենց ուսումը դեռ պիտի շարունակեն 110 հոգի, որոնք կրթաթուղթի պիտի ստանան յոտաշիկայ շրջանին եւս, եթէ յաջողութեամբ անցընեն իրենց տարեմկերի քննութիւնները:

2.— Նկատի առնելով ժեր վարժարաններուն Համար լուրջ պատրաստութեան տէր ուսուցիչներ ունենալու անհրաժեշտութիւնը, Կրթ. Յանձնախումբը նպատակաւարժար կը դնէ՝ վերջին քանի ժեր տարիներուն նման, այս շրջանին եւս, զանազան ճիւղերու հետեւող վերոյիշեալ 110 ուսանողներուն կատարուելիք վճարումներէն վերջ, կրթաթուղթներու մնացեալ գումարը տրամադրել Հայ ուսուցիչներու կատարելագործութիւն Երազրին եւ ՍԱՀ-ՄԱՆԱՓԱՅ ԹԻՒՈՎ նոր թեկնածուներու:

3.— Կրթաթուղթի այս յատկացումներէն կրնան օգտուիլ, նախ, արդէն իսկ պաշտօնի վրայ գտնուող Հայ ուսուցիչներ, որոնք ժամաւարաբար կը յանձնարարութիւն իրենց վարժարաններուն տնօրէնութեան կամ վերահսկիչ մարմիններուն կողմէ:

4.— Երկրորդ, Համալսարանական ընդհանուր ուսմանց Համար թեկնածու ներկայացողները պէտք է անպայման Երկրորդական Վարժարանի ժեր վկայական ունենան ի ձեռին, ապա թէ ոչ իրենց դիմումը անպատասխանի պիտի մնայ:

5.— Բոլոր թեկնածուները, ուսուցիչ թէ պարզ ուսանող, Լիբանանի, Սուրիոյ եւ Եւրոպայի մէջ իրենց դիմումը պիտի կատարեն Միութեան հետեւեալ մարմիններուն.

Armenian General Benevolent Union District Committee of Lebanon P. O. Box 715 Beirut, Lebanon	Armenian General Benevolent Union District Committee of Syria P. O. Box 348 Aleppo, Syria
--	--

Union Generale Armenienne de Bienfaisance
Comité Central pour l'Europe
11, Square Alboni
Paris (16e), France

6.— Միութեան այս Յանձնաժողովները Հարկ եղած Հարցարանները պիտի ղրկեն թեկնածուներուն, որոնց թղթաւարները անգլիան Կրթ. Յանձնախումբը ուսումնասիրելէ վերջ պիտի փոխանցեն Կեդրոն՝ արժանաւոր թեկնածուներու մասին իրենց պատճառաբանեալ յանձնարարութեամբ:

7.— Ուրիշ վայրերու թեկնածուները, ուսուցիչ՝ թէ ուսանող, ուղղակի պիտի դիմեն Կեդր. Վարչութեան, ստորեւ տրուած հասցէով:

8.— Բոլոր թեկնածուները, Լիբանանէն, Սուրիայէն, Եւրոպայէն եւ ուրիշ վայրերէ, իրենց գերմաները վերեւ յիշուած մարմիններուն մօտ պէտք է կատարեն մինչեւ 1 Ապրիլ 1968: Այդ թուականէն անմիջապէս վերջ տնոց պիտի զրկուին հարցադրանք, որոնց տրուած պատասխաններուն եւ զանոնք հաստատող փաստաթուղթերուն հիման վրայ նկատի պիտի առնուին իրենց խնդրանքները:

9.— Միութեան Եւրոպայի, Լիբանանի եւ Սուրիոյ մարմինները թեկնածուներուն թղթածրարները նիւ Եւրոք պիտի հասցնեն մինչեւ Մայիս 15 եւ Կեդր. Վարչ. Ժողովի Կրթ. Յանձնախումբը զանոնք քննելով կրթաթուղթներու բաշխումը պիտի կատարէ Յունիս ամսուան մէջ:

10.— Ներկայիս իրենց ուսումը շարունակող Հ. Բ. Ը. Միութեան սաները, ընթացիկ գարնայական տարեշրջանի վերջաւորութեան, իրենց քննութեանց արդիւնքը եւ կարգափոխութեան ու շրջանաւարտութեան պարագաները պէտք է մինչեւ Յունիս 1 հազորդէն ուղղակի Կեդր. Վարչութեան:

11.— Ըստ Կեդր. Կրթ. Յանձնախումբի որոշման, իրենց համալսարանական ուսման ընթացքին առանց Կեդրոնի գիտութեան ճիշդ փոխող սաները կը դադարին կրթաթուղթի ստանալէ:

Աւելցնենք նաեւ թէ կրթաթուղթի չի յատկացուիր այն թեկնածուներուն, որոնց վերջին տարուան նիշերու ընդհանուր միջինը 80 առ հարիւրէն պակաս է:

12.— Մասնաւոր Հիմնադրամէ մը կրնան օգտուիլ Ամերիկացիական պատանիներ եւ պարմանուհիներ, որոնք կը փափաքին արտասահմանի Հայ վարժարանի մը մէջ ազգային ուսում ստանալ: Այսպիսիները կրնան զիմեւ ուղղակի Կեդր. Վարչութեան:

Այս յայտարարութիւնը միաժամանակ հրատարակութեան կը տրուի Ամերիկայի եւ արտասահմանի Հայ թերթերուն մէջ:

ԴԻԻԱՆ ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉ. ԺՈՂՈՎԻ

Նիւ Եարք,
16 Փետրուար, 1968

K. Guiragossian, Executive Director
Armenian General Benevolent Union
109 East 40th Street
New York, N. Y. 10016
U. S. A.

Զ Ե Կ Ո Յ Ց

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻԼՈՄԵՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

1968/69 ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹԱԹՈՇԱԿՆԵՐ

1.— Գալուստ Կիլոմենկեան Հիմնարկութիւնը 1968/69 ուսումնական տարեշրջանին համար, վերանորոգելի նախկին կրթաթոշակներէն զատ, որոշ Թիւով նոր կրթաթոշակներ եւս պիտի յատկացնէ արժանաւոր Հայ ուսանողներու :

2.— Կրթաթոշակներու յատկացումը պիտի կատարուի ընտրութեամբ, հայկական ծագում ունեցող ուսանողներու՝ որոնք իրենց բնակավայրին եւ կամ այլ երկրի եր կրթական հաստատութիւններէն մէկուն մէջ բարձրագոյն ուսման հետեւելու համար զուրկ են նիւթական անհրաժեշտ միջոցներէն: Սկզբունքով՝ Հիմնարկութիւնը չի հովանաւորեր ուսանողներ՝ որոնք իրենց բարձրագոյն ուսման կ'ուզեն հետեւիլ հեռուոր երկիրներու: Համալսարաններուն մէջ: Շատ բացառիկ պարագաներու տակ է միայն որ կրթաթոշակներ կրնան յատկացուիլ այս վերջիններուն՝ եթէ նախընտրուած մասնագիտութեան կարելի չէ հետեւիլ տեղական համալսարանի մը մէջ:

3.— Թեկնածուները պարտին ունենալ ուսումնական բարձր մակարդակ, լրացնել տնօրոժելաւ բոլոր պայմանները եւ ընդունուած ըլլալ նապոդոնի Վոֆօմար գասարանի կամ յաջորդութեամբ անցուած՝ Բ. կարգի Պաշարբոյի շննութիւնները:

4.— Ընտրական Յանձնախումբը ներկայացող Թեկնածուներէն կ'ընտրէ իր գաղտնիութեամբ արժանաւորագոյն նկատուածները միայն:

5.— Թեկնածուները իրենց ձեռագիր դիմումագրերը պէտք է ներկայացուցած ըլլալ տարեա նշանակուած հասցէներէն մէկուն —պարտաւորին համաձայնա՝ ամենէն ուշ մինչեւ 31 Մայիս, 1968: Ի պատասխան Թեկնածուներուն կը զգուրեն հարցաթերթիկներ՝ որոնք հարցաթերթն ամբողջացունչէ ետք, պահանջուած փաստաթուղթերուն հետ պէտք է վերադարձուն Հիմնարկութեան համապատասխան ներկայացուցիչ մարմնին եւ կամ Լիզպոնի Կեդրոնին, ամենէն ուշ մինչեւ 31 Յուլիս, 1968: (Հարուային Ամերիկայի երկրներուն, Ինչպիսի նաեւ Աւստրալիոյ համար այս Թուականները պիտի ըլլան յաջորդաբար 15 Դեկտեմբեր 1968 եւ 15 Փետրուար 1969:)

6.— Հիմնարկութիւնը սահմանափակ Թիւով կրթաթոշակներու համար նկատի պիտի ունենայ նաեւ դիմումներ Թեկնածուներէ՝ որոնք արդէն տիրացած են համալսարանական վկայականի մը եւ կը փափաքին կատարելագործել իրենց ուսումը իրենց ընտանիքի երկրի կամ արտասահմանի կրթական բարձրագոյն հաստատութիւններէն մէկուն մէջ: Նախընտրութիւն պիտի արուի արժանաւորագոյն Թեկնածուներէն տնոց՝ որոնք նախապէս օգտուած չեն ընտան Հիմնարկութեան կրթաթոշակներէն: Դիմումները պէտք է կատարուին վերջինիս ձեռով զարձակ եւ նկատի պէտք է առնուին նոյն պայմանաժամերը:

7.— Ներկայացուած բոլոր դիմումները ի վերջոյ պիտի կեդրոնացուն Լիզպոն՝ ուր Հիմնարկութեան ընտրական Յանձնախումբը իր վերջական որոշումները պիտի տայ Ոգոստոս/Սեպտեմբեր ամիսներու ընթացքին: (Հարուային Ամերիկայի երկրներուն եւ Աւստրալիոյ պարտաւորին՝ Փետրուարի վերջը): Յանձնախումբին որոշումները Թեկնածուներուն պիտի հաղորդուին ուղղակի Լիզպոնի Կեդրոնէն:

8.— Անհրաժեշտ հարցարարները ստանալու համար դիմումներ պէտք է ներկայացնել հետևեալ հասցէներուն.

ա.— Լիբանանի բնակող քեկնածուներ՝

Educational Committee of the Calouste Gulbenkian
Foundation in the Lebanon,
Stephan Building,
Riad Solh Street,
Beirut/Lebanon.

բ.— Սուրիայի բնակող քեկնածուներ՝

Mr. K. Nersoyan,
P. O. Box 757,
Aleppo/Syria.

գ.— Ֆրանսիայի բնակող քեկնածուներ՝

Service Arménien des Bourses d'Etudes
Fondation Calouste Gulbenkian,
51, Avenue d'Iéna,
Paris XVIe/France.

դ.— Անգլիայի բնակող քեկնածուներ՝

Calouste Gulbenkian Foundation
U. K. & British Commonwealth Branch,
98 Portland Place,
London W. 1/England.

9.— Վերստիլեայիներէն տարբեր երկիրներ բնակող քեկնածուներ, ինչ ալ ըլլա՞յ իրենց հպատակութիւնը, պէտք է գիտնել ուղղակի Հիմնադրութեան գեղգոհին, հետեւեալ հասցէով.

Calouste Gulbenkian Foundation,
Department of Armenian Affairs,
Avenida de Berna, 45-A
Lisboa - 1/Portugal.

10.— Ներկայ ուսումնական տարեշրջանին Հիմնադրութենէն համալսարանական կրթաթոշակ ստացող ուսանողներ իրենց կրթաթոշակները 1968/69 տարեշրջանին վերանորոգել տալու համար պատրաստ իրենց դիմումները յղել ուղղակի Հիմնադրութեան գեղգոհին՝ մինչև Մայիս 31, 1968, ստանալու համար հարկ եղած հարցաթերթիկները՝ հրոնք ամբողջացունէլ ետք պէտք է վերադարձուն Լիզպոն՝ ամենէն ուշ մինչև 15 Յուլիս, 1968: (Հաւատարմութիւն կրկնեբերու, ինչպէս նաեւ Աւստրալիոյ համար այս թուականները պիտի ըլլան յաջորդաբար 15 Դեկտեմբեր 1968 եւ 31 Յունուար 1969:)

ԳԱՆՈՒՄՏ ԿԻՆԻՏԵՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱԲԿՈՒԹԻՒՆ

Լիզպոն,

1 Մարտ, 1968

Զ Ե Կ Ո Յ Ց**ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻԻԼՊԵՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ****ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ****ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆԻ****ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐՈՒՆ**

1967 Դեկտեմբերին լրացաւ մեծանուն Հայ հոգեւորական եւ գիտնական Գարեգին Կաթողիկոս Յովսէփեանի ծննդեան հարիւրամեակը:

Այս առթիւ, Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը որոշած է հրատարակել բազմավաստակ գիտնականին ամբողջական երկերը, որոնց մէջ պիտի ամփոփւին իր պատմական, մատենագրական, բանասիրական, ինչպէս նաև գեղարուեստի պատմութեան նուիրուած ուսումնասիրութիւնները, քանի մը հատորով:

Առաջին հատորը պիտի բովանդակէ պատմական ուսումնասիրութիւնները, եւ լոյս պիտի տեսնէ Անթիլիասի տպարանէն:

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻԻԼՊԵՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ**Լիզպոն,****26 Փետրուար, 1968**

ՏԻՐՈՒՆԻ

Այլ գրադիս գործել մի ժամհարստութ, զի ի ժամամտիկ
իւրովն ինքնեցովն իւրեց ի ինքնեցովն (Տիրոս Գ. Ո)

Ամենաբարին Աստուած Տէրը, կեանքի եւ մահուան, կանչեց իր բով
յաւիտեանական վարձատրութեան համար իր հաւատարիմ ծառան, Միաբա-
նութեան վաստակաւոր անդամը, Կեր Խիրելի Եղբայրը

Դ. ՀԱՄԱԶԱՍՊ Վ. ՈՍԿԵԱՆ

Իր երկամսեայ հիւանդութենէ վերջ, Եկեղեցւոյ Ս. Խորհուրդներով զօրա-
ցած, իր հոգին աւանդեց Աբարչին ձեռքը. Փետրուար 25ին, ժամը 15ին:

Հանգուցեալը ծնած էր 1895 Յուլիս 1ին. Խոստրքուր, անդամագրուած
Միաբանութեան 1914 Նոյեմբեր 1ին եւ Բախմաչական ձեռնադրութիւնն ըն-
դունած էր 1919 Ապրիլ 13ին:

Յուդարկաւորութեան արարողութիւնը պիտի կատարուի Հիւնգշաբթի
Փետրուար 29ին, 14-15 Վիեննայի Կեդրոնական գերեզմանատունը, (Երկ-
րորդ դուռ, առաջին մեծ խորան), յետոյ մարմինը պիտի թաղուի Միա-
բանութեան շիրմին մէջ (Gruppe 30 C, 17):

Հոգեհանգստեան Պաշտօն Պատարագը պիտի վարչուի Դաքսիա ա-
ռաւոտ, Միաբանութեան Եկեղեցւոյ մէջ, ժամը 8ին:

Յաւիտեանական Հանգիստը պարգեւէ, ո՛վ Տէր, մեր հանգուցեալին:

Յիշեցէք զինք Ձեր աղօթքներուն մէջ:

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Վիեննա, Փետրուար 26, 1968:

Տիրպար Հայուն եւ բաղմամաստակ բանասէրին վախճանման տխուր
առիթով, «ՍԻՈՆ», յանուն Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան
եւ Պատրիարքութեան խորագրած ցաւակցութիւններ կը յայտնէ Վիեննայի
Միաբանութեան Միաբանութեան, Երկնային Հանդիստ եւ խաղաղութիւն Հայցե-
լով Հանգուցեալի հոգիին:

ՍԻՈՆ

մուտք գործեց Ս. Գարուսեան Տաճար, ուր պաշտուրեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն եւ նախատեսեալ՝ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ, Ապա կատարուեցաւ Տօբիթեական Սրբառեղեաց այցելութեան Հանդիսաւոր Թափօր Տաճարին ներս: Թափօրացւոյն էր Հոգւ: Տ. Կիրեղ Մ. Վրդ. Գարիկեան:

* Կիր. 10 Մարտ.— Արտաքսման: Գրէշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան եւ Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գարուսեան, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամաբար եր Հոգւ: Տ. Ջարեհ Արզ. Թօփալեան: Ապա կատարուեցաւ մեծաւանդէս Թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ Գառնատեղիին շուրջ, զիստարութեամբ Ամեն. Գառնատեղի Ս. Հօր:

* Գշ. 12 Մարտ.— Գրէշերայիկիւրին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Մեն Գահոց շնորհաբեր առաջին ժամերգութիւնը:

* Դշ. 13 Մարտ.— Առաւօտեան, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Մեն Գահոց շնորհաբեր առաջին ժամերգութիւնը:

* Եշ. 14 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումին քարոզեց Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արեւիկեանդոս, շնորհաբեր պաշտուեցաւ Գառնատեղիին ոչ տարուեցաւ Տօբիթեական Սրբառեղեաց այցելութեան Հանդիսաւոր Թափօր Տաճարին ներս:

* Եր. 16 Մարտ.— Ս. Կիրիլ Սրբաւաղիմայ Հայրապետին: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի առաւօտեան Ս. Կիրիլի սեղանին վրայ, որուն ներքեւ գտնուող աւազանին մէջ, ըստ աւանդութեան, Սրբաւաղիմայ Կիրիլի Ա. Հայրապետը Ս. Խաչի երեւման առիթով, 351 թուին, բազմաթիւ շորազարդ Հաւատացեալներ մկրտած է: Ժամաբար եր Հոգւ: Տ. Գարեհ Արզ. Երեշեան:

* Կիր. 17 Մարտ.— Ամառակին: Ըստ սովորութեան Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամաբար եր Արթ. Տ. Կարապետ Ա. ՔՇՆ: Անդրեանեան: Քարոզեց Գերշ. Տ. Նորայր Երեւոյց, մեկնարանելով Անառիկ աւետարտեալ կան առակը, եւ խօսելով ապաշխարութեան ու զղջումի մասին:

* Եշ. 21 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումին քարոզեց Հոգւ: Տ. Կիրեղ Մ. Վրդ. Գարիկեան, մեկնարանելով Տոռնի աւետարանական առակը եւ յորդորելով ներկաները որ իրենց Նիւթական առաւելութիւնները Հոգւոր նպատակներու եւ իրենց Հոգեկան փրկութեան ծառայեցնելու իմաստութիւնը ունենան, նման սերիւս բայց իմաստուն տեսներին:

* Եր. 23 Մարտ.— Ս. Յովնանու Սրբաւաղիմայ Հայրապետին: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Յովհ. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամաբար եր Հոգւ: Տ. Կիրեղ Մ. Վրդ. Գարիկեան:

* Կիր. 24 Մարտ.— Տնտեսին: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գիլգադին: Ժամաբար եր Հոգւ: Տ. Սամաէլ Արզ. Աղոյեան:

* Եշ. 28 Մարտ.— Ամեն. Գառնատեղի Ս. Հայր

նախադանց իրիկուան Հսկումին եւ քարոզեց, բնարան ունենալով ՎՍՆ միայն եղեց. Կեցե՛ք մարգարէ Տօբիթի խօսքը, ուղղուած զինք փորձող ստատեալին: Ըսաւ թէ Նիւթին ու Հոգիին պաշարը մըլուած է միշտ ամեն մարդէ ներս եւ ամէն ժամանակ ներս է: Բայց մեն են այն անմեղն ու ժողովուրդները՝ որոնք կարծիք կը դրան Հոգեւոր Հայրին եւ իրենց նպատակակալը կը Գարնանն արդարեւ աշխարհին:

* Եր. 30 Մարտ.— Ս. Գառնատեղի Մամկանց Սերասիւն: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գիլգադին: Ժամաբար եր Հոգւ: Տ. Արշէն Արզ. Այվազեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Ս. Գառնատեղի Մանկանց նկարին առիւ: Հինգու շարժական սեղանին, որուն զիմաց կաթալի մը մէջ կը պըրպըրային քառասուն զոյնզոյն կանթիկներ, աւանդակն ստացապատ լինը խորհրդանշող:

— Կէտե՛ք Լոց ժամը 2:30-ին, Ամեն. Գառնատեղի Ս. Հօր զիստարութեամբ, Միաբանութիւնը շնորհաբերող մուտք գործեց Ս. Գարուսեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի եւ Գիւտ խաչի ուխտերին ետք, վերջնուց կեց՝ Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու նախատեսեալ: Ապա կատարուեցաւ Տօբիթեական Սրբառեղեաց այցելութեան Հանդիսաւոր Թափօր Տաճարին ներս: Թափօրացւոյն էր Հոգւ: Տ. Կաղարշ Վրդ. Քաշախուրեան:

* Կիր. 31 Մարտ.— Դատարարին: Առաւօտեան, պաշտական զոյգ Թափօրներով, առաջինը զիստարութեամբ Հոգւ: Տ. Կիրեղ Մ. Վարդապետի եւ երկրորդը՝ Ամեն. Գառնատեղի Ս. Հօր, Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Ս. Գարուսեան Տաճար, ուր գլխաւորային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ապա Ամեն. Գառնատեղի Ս. Հայրը մատուց օրուան հանդիսաւոր Ս. Գատարազը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ եւ նախադանց նոյնին եւ Գառնատեղիին շուրջ կատարուած մեծաւանդէս Թափօրին, որ վերջացաւ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Վանք վերադարձին, Հայոց Թաղի երեսօրն, Միաբանութիւնը ՎՍՆ զոյգ խորան շարականը երգելով յառաջացաւ դէպի Մայրաքաղաք եւ բարձրացաւ Գառնատեղի:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

* Կիր. 4 Փետր.— Լատինաց նախկին Գառնատեղական եւ Փոխանորդ Գերշ. Տ. Վենսանթ ձեւաթ նկարչութեայ յուշարկաւորութեան, Լատինաց Գառնատեղական եկեղեցիին մէջ, ներկայ գտնուեցան Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արեւիկեանդոս, Արդ Թարգման Հոգւ: Տ. Գեորգ Վարդապետ եւ Տիար Կ. Հինգիւսեան:

* Ուր. 16 Փետր.— Անտիոքի Կաթողիկոս-Արքեպիսկոպոս Գառնատեղ Դնիսա Կապրիէլ Ա.

Թափուկների ժառանգ առթիւ, Լատինաց Գաղութաբարձր Մոյր Տանարին մէջ կրտսեպած Բողոհ-հանգստեան արարողութեան ներկայ դաժուկեան Լուսարարական Գերբ. Տ. Հայրիկ Արեւիկեայում, Եւ Հոգ. Տ. Գեորգ Վարդապետ:

* Կեր. 25 Փետր.— Մոսկուայի Եւ Ջամայի Բուսիոյ Գաղութաբարձր Ն. Ամեն. Տ. Ալեքսիի անուան տունին առթիւ, Բուսաց Մոյր Նկեղեցիին մէջ կա-տարուած ժողովներին եւ ընդունելութեան ներկայ դաժուկեան Լուսարարական Գերբ. Տ. Հայրիկ Արեւ-իկեայում, Հոգ. Տ. Գեորգ Վրդ եւ Տիար Կ. Հինգեան:

* Եւ. 14 Մարտ.— Երուսաղէմի Իտալական Ընդ. Հնչարտար այցելութեան տուն. Ամեն. Գաղութաբարձր Ս. Հոր:

* Բ. 18 Մարտ.— Արեւելեան Նկեղեցիներու Սրբազան Ժողովի Տնօրէն Կարտինալ Մաքսիմիան ՃիւրճՆայերկ հանդիսար Ս. Գաղութաբարձր Ս. Գաղութեան Տնարի Լատինաց բանին եկեղեցիին մէջ: Մեր կողմէ իրեն ներկայացուցիչ ներկայ ե-ղաւ Հոգ. Տ. Կիրիլ Մ. Վրդ. Գաղութեան:

* Գ. 19 Մարտ.— Ն. Վեմ. Կարտինալը, ըն-կերակցութեամբ Ս. Նիկիի Գաղական Նուիրակին, այցելեց Գաղութաբարձր եւ հանդիսութեամբ ըն-դունեցաւ Ն. Ամենապատուութեան կողմէ մեծ դաշինքին մէջ:

— Ն. Վեմ. Կարտինալը այցելեց նաեւ Բեթլե-հէմ, ուր Գաղութաբարձր անունով Հոգ. Տ. Կիրիլ Մ. Վարդապետ ներկայ եղաւ Կարտինալին կողմէ Լատինաց բանին մէջ ժառանգութեամբ Ս. Գա-ղութեան: Կարտինալը ապա աղօթեց Հայոց բանին խորանին առջեւ:

* Դ. 20 Մարտ.— Ն. Վեմ. Կարտինալին ի պատու, Գաղական Նուիրակին կողմէ իր ապարե-րին մէջ ապարուած ընդունելութեան ներկայ զաւ-նրեցաւ Ամեն. Գաղութաբարձր Ս. Հայրը, ընկերակցու-

թեամբ Լուսարարական Գերբ. Տ. Հայրիկ Արե-ւիկեայում եւ Տիար Կ. Հինգեանին:

* Եւ. 21 Մարտ.— Կէսօրէ ետք ժամը 4-ին, Մայրավանդի ղեկացի Հրապարակին վրայ, Երու-սաղէմի Բողաբարձր Թէմի Բայրէ եւ կողմին ու-նեակով Ամեն. Գաղութաբարձր Ս. Հայրը, պատանակա-ն Կարտինալը Հայոց Գաղութաբարձրին վրա-ղացին: Բացումէն առաջ, Ն. Վեմ. Թիւրք խոսեց առնելով հակառակորդի հանդիսութեան մը Եւսարեց ընդմէջ Հայ եւ Հրեայ ժողովուրդներու կենսին ու պատմութեան: Ապա Սրբազան Գաղութաբարձր Հայրը շնորհակալութեան խօսքեր ըրաւ: Ս. Բողոքանայաց Վարդապետի աշակերտութեանը մէջ ընդ մէջ երկու երեք աղային երկեր: Ներկայ էին Միտանաթիւնն ու աստուարթիւ ժողովուրդը: Ապա Գաղութաբարձր ու Բողոքանայեալ բարձրացան Գաղութաբարձր, ուր Ն. Վեմ. Թիւրքն ու իր հետեւորդները պատուաւոր-եցան:

* Եւ. 23 Մարտ.— Ճրտնայի Բողոքանայ Եւ կեղեցիին Ընդ. Հնչարտար Երուսաղէմ Հրաբար ղաժուկեան միջոցին այցելեց նաեւ Ամեն. Գաղութաբարձր Ս. Հոր:

«Վ Ա Ր Դ Ա Ն Ա Ն Ք»

Ուրբաթ, 8 Մարտ 1968, երեկոյեան ժամը 8-ին, վարդանանց տունին առթիւ Լ. Ե. Միւսթեան օրա-նին մէջ Ս. Աթուռի Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի ուսանողութեան կողմէ յաջողու-թեամբ ինքնադաժուկեան եղիվարդի «Վարդանանց» վիցարար քաղաքից ընդունելութեամբ Ն. Ամեն. Տ. Նիկիի Գաղութաբարձր Ս. Հոր եւ խառն քաղ-վարժարան մը մերկայութեան: Հանդիսականներ մեծ խանդավառութեամբ ծափահարեցին ժառանգաւոր սաներու յաջող խաղաղութեանը եւ քառնի մեկնե-ցան գոհացած տիրութեամբ:

Ա Պ Ի Լ Ե Ա Ն Յ Ո Ւ Շ Ա Տ Օ Ն

Կիրակի, 28 Ապրիլ 1968, մասնաւոր պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յակոբայ Տանարին մէջ՝ Առաքին Համաշխարհային Գաղութագրի մեր մէկուկէս միլիոն մահա-տակներուն համար: Գաղութագրէն ետք, Միաբանութիւնը, հանդիսապետութեամբ Լուսարարական Գերբ. Տ. Հայրիկ Արե-ւիկեայում Ասլանեանին, քաղաքով եւ հա-ւատացեալներու խառն քաղաքներու ուղղուեցաւ Ս. Փրիկի Ագգային Գերեզմա-նատունը, ուր, 10 տարիներու մէջ առաքին անգամ ըլլալով, հոգեհանգստեան պաշտօն

մատուցուեցաւ Արարայի երեսներու Յու-շարանին առջեւ, եւ ուր կուտ. քաղաք մը խոսեցաւ Լուսարարապետ Գերբ. Ս. Հայրը:

Ճեմարանի սրահին մէջ, երեկոյեան ժամը 8-ին, ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի կողմէ կազմակերպուած Յուշատօնին միախառնեց Ամեն. Գաղ-ութաբարձր Ս. Հայրը: Գործադրութեան պատ-շան եւ մոխ յայտագիր մը. բանիստեց Պրիւ-Արայ Գաղանեան, եւ փակեան խօսքը ըրաւ Ն. Ամենապատուութիւնը՝ որ ապա հանդիսականները օրհնեց «Պահպանիչ»ով:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Զատիկյան Շնորհադրություն Ն. Ս. Օ. Տ. Տ.	Էջ
Վազգեն Ա. վեհափառ Հայրապետի	105
Հաղորդագրություն Մ. Աթոռի Գերագույն	106
Հոգևոր հորհուրդին	107
Հաղորդագրություն Մ. Աթոռի Դիւանին	
ԽՐԱՍԳՐԱԿԱՆ	
Յուսկանյան Ապրիլ	Ա. Գ.
Ն. Ամեն. Տ. Եզիշե Ս. Արքեպ. Տերտրեանի	108
Այցելությունը Ամերիկա Եւ Հոռո	111
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
Պարապմունք կիւրդի Եպիսկոպոսացեալ	ԶԱԻԷՆ Ի. ՎԻԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ
Ազգամանգրացայ	121
ԳՐԱԿԱՆ	
Պետրոս Դուրեան. Փորձ Մը	ԱՐԱՅ ԳԱՆԱՅԵԱՆ
Բնագրային վերականգնումի	124
ՊԱՏՄԱԿԱՆ	
Դոզդուր Թրքահայ Հոգեւորականութեան	ԹԷՈԴԻԿ
Հայացի Հնախոսութիւն	Հրտ. Ա. Գ.
Հեքամոսութեան ժամանակաց	144
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
Վարդան Բաբերդցի (Վրիժցի)	ՅՈՎԱԿԻՄ ՎԻԴ. ՍԱՆՏԱՆԵԱՆ
ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ	170
Շուշակ Զեռագրաց Մշտ Ս. Առաքելաց —	
Թարգմանչաց Վանքի Եւ Շրջակայից	Թ. ԲԻԻՐՏԵԱՆ
Յուշակ Եւ Յիշատակաբաններ	
Երուսաղէմի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի	Կզմ. Ա. Գ.
Հայ Հնադարի Գիրքերու (1512-1800)	176
Հ. Բ. Ը. Միութիւն — Համալսարանական	
Կրթաբարձիկ Յայտարարութիւն	191
Գ. Կ. Հիմնարկութիւն — 1968/69	
Տարեշրջանի Համալսարանական Կրթաբարձիկներ	193
Գ. Կ. Հիմնարկութիւն — Զեկոյց	195
ՏԵՐՈՒՆԻ	
Հ. Համալսարան Բնական	196
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ	
Եկեղեցական-Բնական	197
Պաշտօնական	198
Վարդանանք	199
Ապրիլեան Յուշատե	199
Բովանդակութիւն	200

«ՍԻՈՆ»ի վերաբերեալ ամեն թղթակցութիւն և առաջարկ կատարել հետեւեալ հասցէին. —

MR. ARA KALAYDJIAN. REDACTION OF «SION»,

OLD CITY — JERUSALEM

«ՍԻՈՆ»ի տարեկան բաժնեգինն է Ամերիկայի համար՝ 5 Տոլար

բոլոր այլ երկիրներու համար՝ 1 Սքերլին

PROP. HIS BEATITUDE THE ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM. ED. - ARCH. HAIGAZOUN ABRAHAMIAN

No. 3 - 4

THE ARMENIAN CONVENT PRINTING PRESS, JERUSALEM.

MARCH - APRIL 1968